

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КАФЕДРА ЮРИДИЧНОГО ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА**

**УКРАЇНСЬКА МОВА В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ:
СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

**Матеріали
XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції
з проблем розвитку та функціонування державної мови
(Київ, 29 листопада 2018 року)**

Частина 1

Присвячено Дню української писемності та мови

**Київ
2018**

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КАФЕДРА ЮРИДИЧНОГО ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

УКРАЇНСЬКА МОВА В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали

XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції
з проблем розвитку та функціонування державної мови
(Київ, 29 листопада 2018 року)

Частина 1

Присвячено Дню української писемності та мови

Київ
2018

Редакційна колегія:

Черней В. В., доктор юридичних наук, професор;
Гусарев С. Д., доктор юридичних наук, професор;
Чернявський С. С., доктор юридичних наук, професор;
Костицький М. В., доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України, академік НАПрН України;
Титко А. В., кандидат юридичних наук;
Стратулат Н. В., кандидат філологічних наук, доцент;
Галій М. С., кандидат юридичних наук;
Корольчук В. В., кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Національної академії внутрішніх справ від 14 листопада
2018 року (протокол № 3)*

*Матеріали подано в авторській редакції. Редакційна
колегія не завжди поділяє висловлені позиції та не несе
відповідальності за їх зміст*

У45 **Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми,
перспективи [Текст] : матеріали XIV Всеукр. наук.-практ. конф.
(Київ, 29 листоп. 2018 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней,
С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад.
внутр. справ, 2018. – Ч. 1. – 228 с.**

УДК 481(477):34(063)

ЗМІСТ

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

<i>Чернєй В. В.</i>	9
---------------------------	---

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Костицький М. В.

БОРІТЬБА ЗА ДЕРЖАВНУ УКРАЇНСЬКУ МОВУ ЯК БОРІТЬБА ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ	11
---	----

Симоненко Л. О.

ПРОБЛЕМА НЕОЛОГІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ТЕРМІНОФОНДУ	15
--	----

Артикуца Н. В.

ФАХОВООРІЄНТОВАНІ МОВНІ ДИСЦИПЛІНИ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ: ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ	21
--	----

Усенко І. Б.

ПРАВОВИЙ СТАТУС МОВ У ЗАКОНОПРОЕКТНИХ РОБОТАХ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ 2018 РОКУ	25
---	----

Ткач Л. О.

ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ПРАВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ЯК ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	28
---	----

Шаблій О. А.

НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА БАЗА (ЮНУБ) У РОБОТІ ЮРИСТА ТА ЮРИСЛІНГВІСТА.....	37
---	----

Секція 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Шкуратенко О. В.

СИСТЕМА ІНФОРМАЦІЇ ТА ЇЇ СТРУКТУРУВАННЯ	41
---	----

Бойчук В. М., Бойчук М. В.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ГЛОБАЛЬНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ	43
---	----

Дудко І. В.

ЛІНГВІСТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ	46
--	----

Сторчак Н. А. ПОХОДЖЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ «ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ»	49
Онуфрієнко Г. С. НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОДУКТИВНОГО РЕФЕРУВАННЯ ЯК ЧИННИКА ЕФЕКТИВНОСТІ МОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ЮРИДИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	55
Марчило Л. М. НАЗВИ СПОРІДНЕНOSTІ В ДІЛОВІЙ МОВІ ВОЛИНИ XVI СТ. (НА ПРИКЛАДІ ЛЕКСЕМИ «ОТЕЦЬ» І ПОХІДНИХ ВІД НЕЇ).....	59
Підюков П. П., Калиновський О. В. МОВА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ОДНА З ОСНОВОПОЛОЖНИХ ЗАСАД, ЩО ВИЗНАЧАЄ ЙОГО ЗМІСТ І ФОРМУ, ТА ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ВИЗНАЧЕННЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ.....	62
Красницька А. В. ПРОБЛЕМИ ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ДОКУМЕНТ».....	65
Ялова О. В. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАННЯ ПРО ДЕРЖАВНУ МОВУ В УКРАЇНІ.....	71
Хижевська В. В. МОВА ЮРИДИЧНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ ЯК САМОСТІЙНИЙ ВИД МОВИ ПРАВА	74
Ткачук І. Д. ВПЛИВ ХРИСТІЯНСТВА НА МОВУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	78
Синоверська Т. І. ПОНЯТТЯ «ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ» В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ МОВИ	82
Богданова М. П. МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО НАУКОВЦЯ.....	85

Секція 2
РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Маковій В. П.

СУТНІСТЬ ПРАВОВИХ КАТЕГОРІЙ «ОБМЕЖЕННЯ»
Й «ОБТЯЖЕННЯ» В ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОМУ
ТА ЛІНГВІСТИЧНОМУ ВИМІРАХ90

Мінчак Г. Б.

ДЕІДЕОЛОГІЗАЦІЯ ПРАВНИЧИХ ЛЕКСЕМ
У СУЧАСНИХ ТЛУМАЧНИХ СЛОВНИКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ93

Гдакович М. С.

ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ
ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ В ЕПІСТОЛЯРІЇ
ІВАНА ФРАНКА98

Красницька А. В., Чулінда Л. І.

ВИМОГИ ДО ВЖИВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ
У НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ100

Онуфрієнко О. В.

ВЗАЄМОДІЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ
ТА НАУКИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ:
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ104

Паршак К. Д.

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО
ТЕРМІНОЗНАВСТВА108

Овсейчик С. В.

ПИТАННЯ ВЖИВАННЯ ТЕРМІНІВ «КІБЕРПРАВО»
ТА «ІНТЕРНЕТ-ПРАВО» В УКРАЇНСЬКОМУ
ЮРИДИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....112

Томіленко Л. М.

НАЗВИ СУБ'ЄКТІВ ПРАВОВІДНОСИН У РОСІЙСЬКО-
УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДНИХ СЛОВНИКАХ
ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....114

Ознамець Г. О.

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ІНШОМОВНИХ ТЕРМІНІВ
У ТЕКСТАХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ118

Рябок В. Ю.

ЗАКОНОДАВЧА ДЕФІНІЦІЯ:

ЗНАЧЕННЯ В НОРМОПРОЕКТУВАННІ.....121

Захаренко Л. М.

«ПОЛІГРАФОЛОГ» ЧИ «СПЕЦІАЛІСТ З ПРОВЕДЕННЯ
ОПИТУВАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА»?124

Левчук А. О.

ЕТИМОЛОГІЯ ТА ВИТОКИ ТЕРМІНА «КОРУПЦІЯ»128

Секція 3

ВИКОРИСТАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗНАТЬ У ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Стратулат Н. В.

ЕФЕКТИВНІСТЬ МОВЛЕННЯ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ.....131

Голіченко Л. М.

ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ УКРАЇНСЬКОМОВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ
СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ
ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....134

Залізняк Г. М.

МОВА ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНИЙ ВИБІР КИЯН
ПІД КУТОМ МОВНИХ УПОДОБАНЬ.....138

Сковронська І. Ю.

ІДІОМИ ДВОМОВНОГО МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ142

Проценко Г. П.

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ
«НЕГАТИВНА ІНФОРМАЦІЯ»145

Марунич І. І., Галій М. С.

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ
В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВНИКА148

Рожнова В. В.

ПИТАННЯ ПРО МОВУ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ150

Доценко О. Л.

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТОЛОГІЯ В СИСТЕМІ
ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ.....154

Демченко В. М. ДОГОВІР ЧИ УГОДА: ЮРИСЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ	157
Гуца Г. В. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД НАВЧАННЯ МОВИ ТА МОВЛЕННЯ ПРАВНИКА	160
Посмітна В. В. ФОРМУВАННЯ МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРАВООХОРОНЦІВ	162
Котляренко С. В. ЦІЛІСНІСТЬ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ	166
Кость С. П. ЖАНРОВІ РІЗНОВИДИ ГАЗЕТНИХ ЗАМІТОК НА ПРАВОВУ ТЕМАТИКУ	169
Лапкін А. В. ВИМОГА ВОЛОДІННЯ ДЕРЖАВНОЮ МООВОЮ ДЛЯ ПРОКУРОРІВ І ПРОБЛЕМИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	171
Чулінда Л. І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗНАЬ У ЮРИСПРУДЕНЦІЇ.....	175
Клименченко С. Д. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ	178
Усачова К. С. АНАЛІЗ ІДІОЛЕКТУ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ.....	180
Конончук Т. І. ЗАХИСТ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ В ЛЕКСИЧНІЙ СТРУКТУРІ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА (ЗА ПОВІСТЮ «ОДЕСА-МАМА» АНДРІЯ М'ЯСКІВСЬКОГО)	184
Діденко І. О. ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ» ЯК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВОЇ ЯКОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ.....	187

Яслик В. І.	
ВПЛИВ МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПРАЦІВНИКА ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ	191
Яценко Н. О.	
ДЕМОКРАТІЯ ЧИ НАРОДОВЛАДДЯ?	193
Марко І. В.	
ЖАНРОВИЙ РЕПЕРТУАР ЮРИДИЧНИХ ВИДАНЬ У ГАЛИЧИНІ Й НА БУКОВИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. ЯК СВІДЧЕННЯ ОФІЦІЙНОГО СТАТУСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	196
Баулін О. В.	
МОВНІ АСПЕКТИ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ (IN ABSENTIA)	201
Закутня А. Ю.	
СФЕРА ЮРИДИЧНО РЕГУЛЬОВАНИХ ПОСЛУГ У ТЕМАТИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ДРУКОВАНОЇ РЕКЛАМИ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ.....	205
Дмитрик Р. В.	
МОВА ПРАВА – ОСОБЛИВІСТЬ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО	214
Шубіна Н. М.	
МОВНА КОМУНІКАЦІЯ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО	217
Марініч Ж. С.	
ПРАВО НА ПОВАГУ ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІД ЧАС СПІЛКУВАННЯ ДЕРЖАВНОЮ МОВОЮ З ГРОМАДЯНАМИ УКРАЇНИ.....	220
Корольчук В. В.	
ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....	222

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

Чернєй В. В., ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Шановні учасники та гості конференції!

Одним із найголовніших чинників самоствердження будь-якої нації є державний статус мови, що законодавчо забезпечує її функціонування в усіх сферах суспільного життя. Закріплений у ст. 10 Конституції України (1996 року), цей правовий статус сприяє підвищенню престижу української мови, становленню її як соціально-психологічного явища, яке формує духовне та соціально-політичне єднання суспільства. Саме мова зберігає вкрай необхідну єдність народу в історичній зміні поколінь і суспільних формацій, об'єднуючи його в часі, географічному та соціальному просторі. Мова відіграє вирішальну роль у формуванні особистості, національного характеру й етнічної спільності будь-якого колективу людей.

Як один із найважливіших продуктів еволюції людського суспільства, мова здійснила визначний вплив і на розвиток права. Право, що є інструментом управління суспільними процесами, набуває властивостей нормативного регулятора лише тоді, коли воно закріплене в мові. Правові поняття та норми не можуть існувати інакше, ніж у визначених мовних формах. Слово у правових джерелах постає тим вихідним матеріалом, що є основою формування правової думки, способом донесення правових приписів до суб'єктів правозастосування, формою передання юридично важливої інформації. Точність і зрозумілість правових формулювань, чіткість їх мовного втілення, правильність уживання й однозначність юридичної термінології сприяють належному розумінню нормативно-правових та індивідуальних актів.

У контексті розбудови демократичної правової держави й реформування правової системи відповідно до загальноєвропейських стандартів особливої актуальності набуває мовна підготовка правознавців. Використання здобутків лінгвістики в юриспруденції має особливе значення, з огляду на розроблення концепції розвитку юридичної освіти в Україні, й особливо – реформування правоохоронних органів. Володіння фаховою мовою передбачає знання всіх її літературних норм, функціональних стилів, специфіки та закономірностей функціонування мовних одиниць у правових текстах, національних

особливостей словотворення та словосполучення, дотримання чіткості, точності, послідовності, зрозумілості та лапідарності викладу думки в писемному й усному мовленні.

Мова в юриспруденції дедалі частіше стає предметом широких дискусій і наукових досліджень. Саме актуальність цієї проблематики сприяла тому, що конференція «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи», яку сьогодні вже вчотирнадцяте організовує і проводить кафедра юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ, стала традиційною. Як і в усі попередні роки, конференцію присвячено Дню української писемності та мови, вона відбувається за участю провідних науковців та науково-педагогічних працівників таких закладів вищої освіти і наукових установ України, як: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Інститут української мови НАН України, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Запорізький національний технічний університет, Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний університет «Одеська юридична академія», Київський національний лінгвістичний університет, Херсонський національний технічний університет, Академія адвокатури України, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Національна академія прокуратури України, Національна академія Національної гвардії України, Національна академія Служби безпеки України, Львівський державний університет внутрішніх справ та ін.

Зважаючи на те, що це вже XIV Всеукраїнська науково-практична конференція з проблем розвитку й функціонування державної мови, та з урахуванням широкої географії учасників можна дійти висновку, що потреба в спеціалізованому виданні з особливостей вживання української мови в юриспруденції залишається нагальною для всіх регіонів держави. Програма конференції є надзвичайно цікавою та різноманітною. Проблематика, що визначає теми виступів учасників конференції, актуальна як для академічної науки, так і для практичної діяльності органів виконавчої влади, особливо поліції, органів місцевого самоврядування, закладів освіти тощо.

Висловлюємо щиро вдячність науковим і науково-педагогічним працівникам, ад'юнктам та здобувачам вищої освіти за активну участь у підготовці та проведенні конференції. Бажаємо всім учасникам і організаторам творчого натхнення, вагомих наукових здобутків та професійної самореалізації.

Костицький М. В., професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, член-кореспондент НАПН України

БОРІТЬБА ЗА ДЕРЖАВНУ УКРАЇНСЬКУ МОВУ ЯК БОРІТЬБА ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ

Українська держава вступивши в політичний союз з Московією 1654 р. поступово завдяки зусиллям останньої втрачала політичну незалежність, суверенітет, свободу. Включившись у війну з Польщею в інтересах України Московія підписала з Річчю Посполитою 1776 р. Андрусівське перемир'я за яким Україна була поділена: Лівобережна за Московією, Правобережна – за Польщею. Цей поділ був остаточно затвердженом «Вічним миром» 1686 р. між цими державами. Такий стан тривав аж до кінця XVIII ст. з вказаного часу почалася колонізація українських земель, наступ на українство в політичній, економічній, духовній сферах. Зокрема, з 1685 р. Київська православна митрополія яка з часів її заснування в X ст. підпорядковувалась Константинопольському патріарху зусиллями митрополита Гедеона (Святополк – Четвертинського, висвяченого в Москві) всупереч канонічному праву перейшла в підпорядкування Московського патріарха. У XVIII ст. статус Київської митрополії понижувався, титули митрополитів «обрізалися», зрештою вона стала звичайною єпархією Московської церкви. Заборонено з часом вживання в церквах на українських землях української мови. Оскільки освіта і наука в цей час зосереджувалася в духовних закладах (монастирях) то і в шкільництві українська мова витіснялася.

Остаточна ліквідація української автономії за часів Катерини II співпадає з тотальним наступом на українську мову в публічній сфері. Він був продовжений «Валуєвський циркуляр» (1867 р.) – розпорядженням царського міністра Валуєва яким зупинено видання навчальної і релігійної літератури українською мовою, в цьому циркулярі вперше зафіксовано, що «ніякої малоросійської мови не було і не може

бути». (Цікавим у висловлюваннях сучасного російського президента В. Путіна).

Продовжував цю тенденцію Емський указ (1876 р.) російського імператора Олександра II (Освободителя?) за яким заборонено ввіз літератури, сценічні виступи, газети, видання літературних творів, переклади, тексти нот (?) українською мовою.

Тактичним відступом в боротьбі з українською мовою та українською державою була більшовицька політика «українізації» (1919–1930 рр.). Більшовики після двох невдалих спроб окупації України в 1920 р. утвердилися на цій землі на десятиліття. Щоб відволікти українство від боротьби за власну державу були зроблені поступки українству в сфері культури, мови, науки. Це дало поштовх до різкого зростання в українській духовній сфері. Але лише утвердившись на більшовицькому політичному Олімпі Й. Сталін через своїх політиків (Л. Каганович, В. Молотов, П. Постишев, Д. Мануїльський і ін.) почав тотальний наступ на українство. Почалося зі сфальшованого процесу СВУ, розвинулося в організації Голодомору 1932–1933 рр., а закінчилося «розстріляним» українським Відродженням.

До кінця 30-х рр. XX ст. в СРСР фактично ліквідовано політичну автономію союзних республік. Після сталінської Конституції 1936 р. була прийнята Конституція УРСР 1937 р. яка була змістовно копією союзною. Лицемірно Україна проголошувалась суверенною та рівноправною (ст. 14), а фактично ставала провінцією нової соціалістичної імперії. В ній була продовжена колоніальна політика царської Росії, і в першу чергу щодо українства та України. Так, виморивши понад мільйон українців голодом на Кубані з 1933 р. україномовні педінститут, кільканадцять технікумів, десятки шкіл в одночасся були переведені на російську мову викладення, українці які залишилися живі стали росіянами. Та й на території Української СРР на землі виморених голодом 7–9 мільйонів українців було завезено кілька мільйонів росіян та представників інших національностей, Мовою цих людей і мовою навчання їх дітей зрозуміло була російська мова. В зв'язку з індустріалізацією та урбанізацією в Україні зростала кількість міст та населення в них. Але цей ріст пов'язаний з припливом людей російської національності. Навіть в регіони, де було явне чи приховане безробіття серед місцевого населення навіть на некваліфіковану роботу завозилися росіяни (Дніпрогес, Червоноград, Добротвір

та ін.), Завдяки цьому, якщо в 1923 р. в Україні проживало 3 млн., а в 1959 р. – 7 млн., то в 1989 р. вже близько 12 млн. росіян.

На початку 50-х рр. XX ст. в СРСР почалася «Хрущовська відлига». З концтаборів було випущено сотні тисяч невинно репресованих людей. В Україні вперше за радянську історію з найвищої посади – першого секретаря ЦК КПУ в 1953 р. було звільнено русифікатора Л. Мельникова та призначено українця О. Кириченка. Відновився процес українізації. Однак, в листопаді 1958 р. були опубліковані тези про реформу освіти в яких одним з головних пунктів було вказано на право батьків вибирати мову навчання їх дітей. На реалізацію цих тез був прийнятий союзний закон, з лицемірною назвою «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток народної освіти». В квітні 1959 р. цей закон був продубльований як закон в Українській РСР.

Реалізація вказаного закону призвела до зменшення числа українських шкіл та числа учнів у них. В 1958/1959 навчальному році в Україні було 25,4 тис. українських шкіл де навчалося 3,5 млн. учнів, російських – 4069, із 1,5 млн. учнів. Проти 1955/1956 навчального року кількість учнів в російських школах зросла на 182 тисячі, а в українських на 2,5 тис. зменшилося. В Донецьку 98 %, в Харкові 87 %, Одесі 87 %, Горлівці 91,3 % дітей вчилися в російських школах і це при тому, що навіть в цих містах домінували етнічні українці. У Кримській області «подарованій» Україні в 1954 р. було всього 3 українські школи де навчалося 600 дітей.

Вже з 1961 р. кількість російськомовних видань стала перевищувати українські (4416 і 4041 назви). Після XXII З'їзду КПРС в 1961 р. взято курс на розвиток «загальної для всіх націй інтернаціональної культури». Зрозуміло на базі російської мови. Русифікація торкнулася і вищої школи: з дев'яти університетів лише Львівський був україномовний, а в таких двох найстаріших університетах, як Харківський і Одеський лише 10 % викладів відбувалися українською мовою. Технічні вузи і технікуми були тотально русифіковані. Те саме робилося з системою профтехосвіти. Поряд з русифікацією науки, освіти, культури та всього публічного життя розпочалася хвиля масових репресій проти української інтелігенції яка тривала до початку 80-х рр. XX ст. В Україні починаючи з 60-х рр. запали бібліотеки і архіви: Академії наук у Києві, медичного інституту в Тернополі, Видубицького монастиря в Києві, єврейської синагоги в Одесі,

музею «Софії Київської». Ті українці, котрих радянська влада вже не могла репресувати були вигнані за кордон.

Рух Опору в Україні привів до створення в 1988 р. Української гельсінської спілки в 1989 р., Товариства української мови ім. Т. Шевченка, Товариства «Меморіал», до відновлення НТШ ім. Т. Шевченка, у вересні 1989 р. – Народного Руху України. Демократизація і перебудова в СРСР та внутрішні революційні процеси в Україні призвели до серйозних змін в політичній сфері: 16 липня 1990 р. була прийнята Декларація про державний суверенітет України, а 24 серпня 1991 р. – Акт незалежності України. В цих документах вказувалось на невід’ємне право української нації на самовизначення та творення власної держави. 28 червня 1996 р. була прийнята Конституція України.

В ст. 10 вказаної Конституції України закріплено державний статус української мови передбачено, що держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя. В 1999 р. це положення Конституції автентично протлумачив Конституційний Суд України. Буквально з перших днів дії української Конституції проти вказаної конституційної норми почали виступати комуністи в Україні (очевидно, як члени філії російської компартії). За ними потягнулася російська національна меншина та регіональні зрусифіковані (хохли і малороси) еліти. Блокувалося вивчення української мови в середніх школах, викладання українською мовою у вищах, вживання державної мови в державних установах, органах місцевого самоврядування. З 2000 р. російські і проросійські організації, агентура російських спецслужб діючи проти України все більше спекулювали на мовному питанні. Якщо порівняти ситуацію в нас і в Прибалтійських чи Середньоазійських республіках, то росіяни з панівного етносу перетворилися в національну меншину. І цього вони не хочуть, не можуть визнати. Вивчати державну мову країни проживання і неможеться і не хочеться. (Правда питання з російською молоддю докорінно відмінне). Окупації Криму і організації війни на сході України російськими силами передував пропагандистський ідеологічний наступ на українську мову, церкву, історію і культуру.

В Москві добре зрозуміли, що для підкорення України необхідно тримати її народ в духовній кабалі та мовній «німоті». Однак, як вказано вище, це не вдалося зробити русифікаторам впродовж трьох століть московської неволі, не вдається зараз та і в майбутньому.

Симоненко Л. О., провідний науковий співробітник Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, кандидат філологічних наук, професор

ПРОБЛЕМА НЕОЛОГІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ТЕРМІНОФОНДУ

*Мова – найважливіший, найбагатший і
найміцніший зв'язок, що єднає минулі,
теперішні й майбутні покоління народу
в єдине велике історичне живе ціле.
К. Ушинський*

«На сторінках історії кожного народу карбується його образ – інтелект, духовність, здатність будувати чи руйнувати, споживати чи творити. Творення – то чи не найголовніша риса народу, нації, що містить у собі найвичерпніше поєднання розуму й духу, які передаються з роду в рід, з покоління в покоління» (Хижняк).

Через мову, яка є акумулятором знань і соціального досвіду. Вона є складною системою, що перебуває в постійному розвитку і вдосконаленні. Кожна жива мова становить нерозривну єдність сталого і змінного, для неї характерний стан динамічної рівноваги. Еволюційні процеси в мові [в тім числі й термінології] тісно пов'язані з трансформаційними процесами в її лексичній системі, спричиненими зовнішніми умовами функціонування мови (контактування мов, взаємовплив культур) та внутрішніми механізмами – аналогією, синтагматичними зв'язками, що впливають на лексико-семантичні перетворення тощо.

Еволюція мови впливає з властивостей лексичної системи – зазнавати постійних змін. Не уникає цих змін і наукова термінологія як складник лексичної системи, в якій задована історія й культура народу, що визначається з одного боку, особливостями мовної ситуації в країні, а з другого – станом і тенденціями розвитку літературної мови, складником якої вона є. Динамічні процеси різних шарів мови активізуються в добу соціально-економічних, політичних змін у державі, зумовлені життєвими потребами людей, новими умовами суспільної комунікації, найпомітніше вони простежуються в суспільно-політичній та юридичній терміносистемах.

Проблеми неологізації словникового складу української літературної мови торкалися у своїх працях Н. Ф. Непийвода, Л. В. Струганець, О. А. Стишов, Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, М. І. Навальна, О. А. Жирик та ін. На переконання дослідників (О. А. Стишов, М. І. Навальна, О. А. Жирик) слова-терміни реалізують свою семантику в мовній практиці, входять до загальномовного словника через мову ЗМІ, на сторінках яких висвітлюються найрізноманітніші проблеми науки, техніки, суспільного життя різних галузей знань. На переконання Н. Ф. Клименко, «для виявлення й осмислення інноваційних процесів у сучасному українському лексиконі, важливим є вивчення закономірностей та особливостей мовної динаміки, зовнішніх і внутрішніх чинників мовних змін» [Клименко, 2008: 6], пов'язаних з розвитком суспільних відносин, науки, техніки й культури суспільства.

Українська наукова термінологія – відкрита система, що зазнає постійних змін, зумовлених внутрішньомовними та позамовними чинниками.

Динаміку сучасного наукового лексикону простежено за двома сучасними словниками: «Нове в українській лексиці» Д. Мазурик (Львів, 2002) і «Нові слова та значення. Словник» (відп. ред. проф. Л. О. Симоненко) Л. Туровської і Л. Василькової (Київ, 2008). За 6 років, за свідченням останньої праці, термінофонд поповнився на 800 лексем з різних галузей науки і техніки. З-поміж них: *народовладдя, неонтологія, омбудсмен, органопластика, плебсологія, трафік, сноубординг, соціоекологія, чекодавець, ювенологія* тощо. Помітне місце в лексичному представленні ідеологічних концепцій належить суспільно-політичній лексиці, поповнення якої виявляється в кількісних та якісних змінах її складу, що відбувається за рахунок творення неологізмів на позначення: **розбудови і становлення держави: державобудування** – розбудова суверенної держави, *народовладдя* – форма державного управління, за якого верховна влада належить народові; *політреформа, політтехнолог* – фахівець з організації політичних технологій; *регіоналізація* – розвиток, зміцнення економічних, політичних та інших зв'язків між областями одного регіону, союзів, об'єднань, угруповань та їх функціонерів; *коаліція* – союз, **об'єднання держав, партій** для досягнення спільної мети (*коаліціант, коаліціонер, коаліціоніст*); *мафія* – таємне, злочинне угруповання (*мафіозі*); аналогічно: *очільники, силовики, фракція, хартія* тощо;

соціальних та ідеологічних процесів: *індексація, індексувати, монетаризація* – проведення економічної політики, спрямованої на стримування збільшення грошової маси та зменшення інфляції (*монетаризм, монетарний*), *субсидія* – грошова чи натуральна допомога, надана державою або організацією (*субсидіант* – той, хто отримує субсидію); **соціальних прошарків:** *барсетник* – злодій, який спеціалізується на крадіжках барсеток; *безхатченко* – людина, яка не має домівки; *бомж, наркоділок, наркокур'єр, олігарх* – представник великого капіталу; *олігархія* – політичне та економічне панування найважливіших представників монополістичного капіталу); *рекетир, рекет* – шантаж, вимагання через залякування, насилля.

Значне поповнення термінофонду спостерігається **в економічно-фінансовій сфері:** *бартер, бартеризація* – перехід із грошових на товарообмінні відносини в господарській діяльності; *бізнес* – комерційна, біржова чи підприємницька діяльність, яка дає прибуток та похідні: *бізнес-асоціація, бізнес-діалог, бізнес-еліта, бізнес-леді, бізнесмен, менеджмент, брокер* – посередник при укладанні угод на біржі; *брокеридж* – винагорода, яку отримують брокери; *девальвація, дилер, дисконт, дисконтний, доларизація, аудит*; **в спортивній галузі:** *бічволейбол* – пляжний волейбол (*бічволейболіст*); *вейбординг (вейбордист), відсерфінг, (відсерфінгіст)*; *дайвінг* – підводне плавання; *дербі, кікбоксинг, маунтбайк* – подолання дистанції в гірській місцевості; *сноубординг (сноубордист), фристайл, фристайлгіст*; медицині – *дельфіноterapia, нанохірург* та ін.

З'являються жаргонізми, влучність, експресивність, гнучкість яких активно сприяє їхньому укоріненню в мові: *барсетник* – злодій, який спеціалізується на крадіжках сумок-барсеток; *кілер* – найманий убивця-професіонал; аналогічно: *наркобазар, наркоділок, наркоманія, кидали, рекет, тітушки, тушки, кнопкодавство* та ін. Динамічні процеси в лексиці спостережені в розширенні сфери використання слів, які перебували в пасивному фонді мови: *державник* – представник керівних органів держави; *оборонець* – адвокат; *віче* – поважне зібрання для вирішення актуальних питань; *гетьман, правоволоділець, тризуб; переступ* – злочин, порушення закону та ін. Спостерігається активізація розмовної лексики: *бойовики, силовіки, укropи, офшорники, мажоритарка, мобілка* та ін.

Лексичний фонд української мови поповнюється також за рахунок семантичних змін питомих слів, напр.: **відмивання** – 1. Ретельне миття чого-небудь; 2. Легалізація отриманих грошей

незаконним шляхом; **перегони** – 1. Спортивні змагання на швидкість. 2. Передвиборний процес; **коридор** – 1. Обмежений з усіх боків вузький простір. 2. Прохід і штучні обмеження в чомусь – **валютний коридор** – обмежені державою межі коливання валютного курсу.

Одним із шляхів поповнення української наукової термінології є **запозичення**, які особливо актуалізувалися в кінці 90-х рр. XX ст. – першому десятиріччі XXI ст. Запозичення чужомовних термінів зумовлені різними чинниками, серед позамовних наявність тісних контактів між народами різних країн, данина моді, що проявляється у вживанні іншомовних (переважно англійських) навіть за наявності власне українських термінів, зокрема: *амбасада, амбасадер, електорат, імплементація, піплометрія* замість відповідно: *посольство, посол, виборці, впровадження (втілення), опитування*.

Серед власне мовних обставин, що сприяють входженню запозичень з інших мов є потреба збереження мови в стані комунікативної придатності, потреба в заповненні мовних лакун та поповнення певних терміносистем, засвоєння іншомовних слів на позначення нових понять через брак відповідних лексем в українській мові. На переконання І. М. Кочан, «міжнародна лексика не порушує мовної структури мови, а забезпечує контакти з іншими мовами світу, вказуючи на високий рівень української літературної мови загалом й української термінології зокрема» [Кочан, 2013: 13].

Українська наукова термінологія на сучасному етапі поповнюється термінами, запозиченими здебільшого із сучасних європейських мов, зокрема, з англійської (їх найбільше): **кіднепінг** – викрадання людей, переважно дітей для отримання викупу; аналогічно: *дилер, інвестор, лізинг, офшори, трейдер, чартер, веб-сторінка* та ін.; **німецької: інвестиція** – довготермінове вкладання капіталу в яке-небудь підприємство, справу, особливо за кордоном, щоб отримати прибуток, аналогічно: *інкорпорація, ліцензія, патент, приватизація* та ін.; меншою мірою засвідчені запозичення з **французької** мови: **легалізація** – перехід на легальне становище, узаконення чого-небудь, *контрафакція, контрактант; поліс, трансфер, франшиза* та поодинокі терміни відповідно з італійської та іспанської мов: **мафія** – 1. Таємне злочинне угруповання з чіткою структурою та системою жорсткої підпорядкованості членів організації керівникові; 2. Таємна, здебільшого

бандитська організація, яка займається терором і залякуванням, втручається в політичне життя країни, *мафіозі, мафіозізація; ембарго* – 1. Заборонена державною владою якоїсь країни ввозити або вивозити золото, іноземну валюту та ін. цінності; 2. Затримання (арешт) у країні іноземної власності. Запозичені слова мають значний словотвірний потенціал, утворюючи словотвірні гнізда, напр.: *ліцензія, ліцензування, ліцензійний*. Спостерігається зростання кількості гібридних термінів, утворених поєднанням питомих та запозичених основ: *лізингодавець, лізингоодержувач* та ін. Нові лексичні запозичення до всіх підсистем української літературної мови адаптують різними способами: транслітеруванням, калькуванням, гібридизуванням тощо [Симоненко 2018: 41].

Одним із шляхів поповнення словникового складу мови є морфологічне та неморфологічне словотворення. Серед морфологічного словотворення особливою продуктивністю відзначається афіксація, слово- та основоскладання. Продуктивністю відзначаються суфікси *-ація, -ізація, -ик, -ник* за допомогою останніх творяться лексеми на позначення осіб за видами діяльності: *біржовик, мажоритарник, пікетувальник* тощо.

Значною продуктивністю відзначаються префікси *де-, ре-, анти-*. За допомогою префікса *де-* утворюються слова на позначення відмови, втрати, згортання, зниження чого-небудь: *декомунізація, деіндустріалізація, декомпенсація*. Префікс *ре-* вказує на поповнення, зміну структури: *реїмпорт* – ввезення з-за кордону вивезеного раніше товару, *реекспорт, реінвестування, реінтеграція, реструктуризація* тощо.

За допомогою префікса *анти-* утворилася низка слів, що вказують на протилежність, протидію, ворожість: *антидемпінг* – заходи, спрямовані на захист власного виробника, аналогічно: *антимонopolний, антиреклама, антитерористичний* та ін.

Досить продуктивним способом творення нових слів є осново- та словоскладання. Особливою продуктивністю відзначаються компоненти *євро-* частина складних слів, що вказує на стосунок до держав, Західної Європи: *євровалюта, євровіза, євроінтеграція, єврокредит, єврооблігація, європарламент, євростандарт, євросоюз; нано...* вказує на дуже малий розмір, виготовлений за допомогою нових технологій, у складі слова означає одну мільярдну частину чогось: *наноампер, нанокулон, наноінженерія, нанометр, нанооптика, наносекунда* та багато інших; *псевдо* – означає несправжній, позірний, уявний: *псевдовчення, псевдокультура, псевдореформа, псевдочорнобилець*

та багато інших; поєднанням слів: *багатоборець, багатопартійність, платоспроможність* тощо.

Серед неморфологічних способів словотвору особливою продуктивністю відзначається синтаксичний спосіб, за допомогою якого утворюються терміни-словосполучення, «окремо оформлені, багатолексемні, або семантично цілісні утворення, що складаються з двох і більше компонентів» [Степаненко, 2007: 35], які мають ту саму номінативну функцію, що й слово: *валютний коридор, військова радіологія, коаліційний уряд, нанорозмірні кристали, Небесна сотня, помаранчева революція* тощо.

Поповнення українського термінофонду відбувається кількома шляхами: зміною семантики лексичних одиниць, словотворення і запозичення. Інновації зумовлені економічними перетвореннями в країні, пов'язані з переходом до іншого способу господарювання: *приватизація, індексація, сертифікат* та ін.; виникненням нових галузей знань та їх підрозділів: *валеологія, коксохімія, кріотерапія, соціоніка, неонтологія, синергетика* та ін.; суспільно-політичними перетвореннями: *політизація*. Спостерігається тенденція до утворення нових термінів на стику наук: *біосоціоекологія* – комплексна наукова дисципліна, що використовує прийоми й методи соціології й екології, аналогічно: *біотермогенез, нанометр* тощо.

Сучасна термінологія має міждисциплінарний, а останнім часом і трансдисциплінарний характер, зумовлений призначенням терміна передавати поняття відповідних сфер наукового знання мовними засобами.

Список використаних джерел

1. Даниленко В. П. О грамматических особенностях терминов-существительных // Русская речь. – 1970. – № 6.
2. Коча І. М. Українська наукова лексика: міжнародні компоненти в термінології / І. Кочан. – К.: Знання, 2013. – 294 с.
3. Симоненко Л. О. Українське термінознавство кінця ХХ – початку ХХІ ст.: стан і перспективи розвитку // Мовознавство. – 2018. – № 3. – С. 39–47
4. Степаненко М. Політичне сьогодення української мови. Актуальний перифрастичний / М. Степаненко. – Х., 2017. – 614 с.
5. Хижняк З. На шляхах історії // Києво-Могилянська академія в іменах. – К., 2001. – С. 11.

Артикуца Н. В., доцент кафедри загальнотеоретичного правознавства і публічного адміністрування Національного університету «Києво-Могилянська академія», кандидат філологічних наук, доцент

ФАХОВООРІЄНТОВАНІ МОВНІ ДИСЦИПЛІНИ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ: ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ

Усвідомлення неможливості існування права без мови спонукає правників і лінгвістів до поглибленого вивчення сутності цих феноменів саме у їх взаємозв'язку і взаємодії, адже лише через розуміння природи і специфіки їх спільного розвитку можна віднайти закономірності, які допоможуть у пошуках більш ефективних мовних засобів для втілення правової думки, що, у свою чергу, сприятиме вдосконаленню самого права.

Під впливом еволюції правової думки, правового знання, правового досвіду мова розвиває й удосконалює арсенал різноманітних засобів і ресурсів (лексичних, термінологічних, семантичних, граматико-стилістичних, синтаксичних), придатних забезпечувати усну й писемну комунікацію у будь-якій сфері правничої діяльності (законодавство, судочинство, нотаріат, правоохоронна діяльність, юридична наука й освіта тощо).

Ознайомити студентів – майбутніх юристів з цими багатими мовними ресурсами та оволодіти лінгвістичними інструментами, необхідними для здійснення професійних функцій на рівні сучасних вимог, а також сформувані практичні навички роботи з юридичними текстами різних стилів і жанрів (укладання документів, нормопроєктування, мовно-термінологічна експертиза тощо) покликані фахово-орієнтовані мовні дисципліни, в останні десятиліття доволі широко запроваджені як в Україні, так і за кордоном. Зокрема, ідея максимального наближення мовної підготовки студентів до їх фахових потреб практично була реалізована в таких спеціальних курсах, як: «Юридична термінологія», «Мова права», «Правнича лінгвістика», «Юридичне документознавство», «Науковий стиль юридичного мовлення», «Мовне оформлення дипломних робіт», «Редагування юридичних текстів», «Юридичний переклад», «Риторика для юристів», «Професійне мовлення правника», «Законодавча лінгвістика», «Лінгвістичні експертизи у

юридичній діяльності», «Лінгвокриміналістика», «Переклад офіційних документів» та ін.

На жаль, традиційна нормативна дисципліна «Українська мова фахового спрямування» не забезпечує всього спектру необхідних для сучасного правника вмінь і навичок (передусім юридико-лінгвістичного тлумачення нормативно-правових текстів, побудови дефініцій термінів (законодавчих і наукових), стилістичного аналізу юридичних текстів різних стилів і жанрів, нормопроєктування, укладання судово-процесуальних та інших документів, лінгвоекспертної діяльності тощо).

Система і зміст сучасної лінгвістичної підготовки правників мають урахувати новітні тенденції розвитку правничої професії і бути спрямовані на вирішення прикладних суспільно-правових завдань, пов'язаних, зокрема, з інформаційно-лінгвістичним забезпеченням правотворчої та правозастосовчої діяльності, обробкою та систематизацією правової інформації, укладанням словників правничих термінів, автентичністю перекладу юридичного тексту, юридичною герменевтикою, різними видами юридико-лінгвістичних експертиз, включаючи криміналістичні.

Одною з освітніх інновацій є розроблення і впровадження в навчальний процес спеціального курсу «Українська юридична термінологія в європейському контексті» із відповідним вимогам часу науково-методичним забезпеченням. Необхідність оволодіння такими важливими професійними вміннями і навичками, як тлумачення норм права, визначення і правильне застосування термінів, укладання різноманітних видів юридичних документів, переклад і редагування правових текстів, фахове розв'язання термінологічних проблем і т. ін.) актуалізує нині вивчення студентами вітчизняної термінології права у європейському контексті з використанням методів порівняльного аналізу, порівняльно-історичної реконструкції, моделювання тощо.

Структура цього спецкурсу побудована на логічній послідовності таких основних розділів і тем: актуальні проблеми правничої термінології у контексті євроінтеграції та міжмовної взаємодії; термінологічно-правовий фонд української мови: питання методології та методики вивчення; проблеми унормування, уніфікації та стандартизації сучасної правничої термінології на національному та міжнародному рівнях; роль цих процесів у забезпеченні ефективності кодифікаційних робіт і практики правозастосування на рівні ЄС та України; проблеми юридичного перекладу та термінологічні компетенції перекладача;

види перекладацької еквівалентності; поняттєвотермінологічні розбіжності у національних терміносистемах; термінологічні лакуни; гармонізація національних і міжнародних термінологічних стандартів у законотворчій, експертній, лексикографічній та перекладацькій діяльності.

Науково-теоретичну та методологічну базу магістерського курсу складають праці провідних українських та зарубіжних учених з проблем термінознавства і термінографії, зокрема, формування юридичних словників в українській та інших мовах, порівняльного вивчення терміносистем права, проблем юридичного перекладу, унормування та стандартизації термінології на національному та міжнародному рівнях, офіційні документи щодо термінологічних стандартів.

Перекладаючи юридичні терміни з однієї мови на іншу в тексті, працюючи зі словниками, студенти глибше розуміють специфіку тлумачення терміна в кожній мові, навчаються точному відбору термінів, уважно ставляться до багатозначності і синонімії термінів, паронімії та варіативності термінів. Спостереження над функціонуванням термінологічних одиниць у юридичних текстах дозволяє визначити типові структурні моделі термінологічних словосполучень, їх лексико-граматичне наповнення, диференціювати нормативні і ненормативні терміновживання, побачити межі і місця перетину термінологічної і нетермінологічної лексики, процеси термінологізації і детермінологізації. Застосування статистичного методу дозволяє виділити високочастотні і рідковживані терміни, тобто визначити ядро і периферію терміносистеми. Формальні методи найчастіше використовуються у процесі автоматизованої обробки юридичної термінології (комп'ютерні банки даних та електронні словники). Найбільш актуальними для правників є методи моделювання, тезаурування, коментування та дефініювання (побудова дефініцій) термінів. Завершальним етапом може стати порівняльний аналіз терміносистем права або їх фрагментів у різних мовах, виявлення специфічних ознак кожної з них.

Інноваційний магістерський курс «Правнича лінгвістика» має на меті підняти рівень професійного мовлення правника – майбутнього нормопроєктувальника, вченого, викладача – на вищий щабель шляхом розширення і поглиблення знань у галузі теорії та методології вивчення мови права, ознайомлення з лінгвістичними аспектами нормотворчої діяльності, формування

й закріплення практичних навичок укладання і мовнотермінологічного опрацювання законодавчих текстів, лінгвоекспертної діяльності (експертизи законопроектів, експертизи текстів у документаційних та інформаційних спорах, експертизи конфліктогенних текстів у ЗМІ).

Магістранти знайомляться з основними поняттями, принципами і прийомами законодавчої техніки, категоріями законодавчої стилістики, з методикою роботи нормопроектувальника та лінгвіста-експерта законопроекту. Знання основних вимог до нормативно-правового тексту і спостереження за тим, якими саме мовними засобами вони забезпечуються у процесі законотворчості, є важливою передумовою ефективної підготовки правника для нормопроектувальної роботи. Загалом комплексне вивчення структури і мовностилістичних засобів законодавчих текстів передбачає використання різних методів і робочих прийомів лінгвістичного аналізу. Дослідницький апарат правничої лінгвістики синтезує загальнонаукові та галузеві підходи, традиційні і формалізовані методи. Для курсу з нормопроектування «Правнича лінгвістика» універсальними визнані методи: моделювання (дозволяє моделювати структуру і варіанти текстового оформлення законопроекту в цілому, окремих його частин, кожного правового припису) і редакторсько-стилістичний експеримент (відбір найбільш доречних мовностильових засобів з кількох варіантів). Застосування методу порівняльного аналізу текстів законопроектів з їх остаточною редакцією (з використанням порівняльних таблиць) дозволяє магістрантам простежити за тим, як викристалізовується думка законодавця, оцінити за різними параметрами мовні засоби, за допомогою яких формулюється й удосконалюється правова норма, а також відчуті проблеми і труднощі, що супроводжують законодавця у його роботі.

Інноваційність зазначених курсів полягає не лише у змісті і структурі матеріалу, методах і формах викладання, але й в органічному поєднанні навчальної, творчої, експериментальної, групової та індивідуальної науково-дослідницької роботи студентів під керівництвом викладача.

Усенко І. Б., завідувач відділу історико-правових досліджень Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, кандидат юридичних наук, професор

ПРАВОВИЙ СТАТУС МОВ У ЗАКОНОПРОЕКТНИХ РОБОТАХ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ 2018 РОКУ

Головною подією цьогорічного «мовного законотворення» став розгляд чотирьох проектів базового мовного закону на пленарному ранковому засіданні Верховної Ради України 4 жовтня 2018 року. Нагадаю, що йдеться про проекти за такими реєстраційними номерами: 5556 від 19.12.2016 про мови в Україні, внесений народними депутатами України Я. Лесюком, І. Васюником та іншими, автори, за власним свідченням, спиралися на юридичну допомогу В. Шаповала; 5669 від 19.01.2017 про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні, який внесли народні депутати України М. Головка М. Матіос, А. Ілленко та інші, використані майже без змін напрацювання С. Головатого 2013 року; проект 5670 від 19.01.2017 про державну мову, ініційований народними депутатами України І. Подоляк, Г. Гопко та іншими, який також в основі має проект С. Головатого; 5670д від 09.06.2017 про забезпечення функціонування української мови як державної, підготовлений у Комітеті з питань культури і духовності як об'єднавчий на основі обговорення згаданих трьох проектів.

Характеристику всіх цих чотирьох проектів я надавав на нашій минулорічній конференції, а розлогий аналіз фактично пріоритетного проекту 5670д я оприлюднив на Інтернет-порталі Харківської правозахисної групи, застерігаючи від регулювання лише статусу державної мови, що, на мою думку, суперечить статтям 10 і 92 (пункт 4) Конституції України, де йдеться про визначення законом порядку застосування в Україні усіх мов, а не лише державної. Зверталася також увага на тяжіння його ініціаторів проекту 5670д до своєїрідної «мовної диктатури», його надмірну агресивність, яку важко виправдати навіть реаліями «гібридної війни». Ці та численні інші зауваження дали підстави для загального висновку про концептуальну неприйнятність і суттєві юридичні недоліки зазначеного проекту.

Таку позицію «по гарячих слідах» я сформулював ще минулого року. В цьому році свій висновок щодо цього проекту зробило і Головне науково-експертне управління Верховної Ради України. Експерти ГНЕУ дипломатично обійшли питання про фактову придатність закону, але зробили аж 15 сторінок зауважень.

На пленарному засіданні формально доповідалися всі чотири законопроекти, але безперечним фаворитом був комітетський проект 5670д, в який, за словами доповідача голови Комітету М. Княжицького, напередодні засідання, реагуючи на критику, було внесено ряд принципових змін. Нового тексту у депутатів не було, змін повідомлялися лише усно, «під стенограму». Зрештою цей «об'єднавчий» проект з обіцянкою у подальшому врахувати усі зауваження, після неодноразових голосувань прийняли у першому читанні. Основним аргументом була політична неможливість для парламентарів завершити засідання без прийняття жодного «мовного» законопроекту. Питання якості проекту відійшло на другий план. Втім, така антиконституційна перемога «урапатріотизму» над здоровим глуздом і патріотизмом не може особливо тішити. Свідченням цього може бути і низка критичних публікацій, які з'явилося в ЗМІ після 4 жовтня 2017 року.

Втім, на згаданому пленарному засідання не розглядався ще один «мовний проект» під реєстраційним номером 8550 про загальні засади та принципи реалізації мовної політики в Україні, який подав 4 липня 2018 р. на розгляд Верховної Ради України опозиційний народний депутат Є. Мураєв. Цей проект значною мірою структурно і текстуально співпадає з текстом одіозного Закону України «Про засади державної мовної політики» (далі – Закон), визнаного таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Рішенням Конституційного Суду України № 2-р/2018 від 28.02.2018.

За моїми підрахунками, з 33 основних статей (крім преамбули і прикінцевих положень) проекту 31 стаття (з деякими редакційними відмінностями або без них) відтворюють текст відповідних статей Закону. Повністю новими у проекті є стаття 8 «Місцеві мови» і стаття 13 «Мова звернень громадян та відповідей на них».

Зокрема, пропонується нове поняття «місцева мова» – мова, яка традиційно використовується в межах адміністративно-територіальної одиниці, відмінної від регіону (місто, район в місті, село, селище, район), громадянами України, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення

держави, та/або відрізняється від державної мови та регіональної мови або мови меншини, офіційно визнаної в регіоні, де знаходиться ця адміністративно-територіальна одиниця. Відповідно, «регіоном» в проекті вважається «окрема адміністративно-територіальна одиниця України, визначена у частині другій статті 133 Конституції України», тобто лише АР Крим, області, міста Київ та Севастополь. Натомість у Законі регіон – це «окрема самоуправна адміністративно-територіальна одиниця, що може складатися з Автономної Республіки Крим, області, району, міста, селища, села». Тому визначення у проекті «регіональна мова або мова меншини» формально відповідає визначенню Закону – мова, яка традиційно використовується в межах регіону громадянами України, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення держави, та/або відрізняється від офіційної мови (мов) держави, але вже має інший зміст через інше розуміння в проекті виразу «в межах регіону». Іншими словами, замість єдиного поняття Закону «регіональна мова або мова меншини» в проекті пропонується два «місцева мова» і власне «регіональна мова або мова меншини», які розрізняються лише територією свого традиційного використання. Практичного сенсу таке розрізнення не має, оскільки в проекті «місцева мова» згадується лише поряд (через кому) з поняттям «регіональна мова або мова меншини».

За браком часу і текстового простору не буду зупинятися на інших особливостях цього проекту. Загальний висновок такий: проект закону про загальні засади та принципи реалізації мовної політики в Україні (реєстр. №8550) є спробою під дещо зміненою назвою повернути до життя Закон України «Про засади державної мовної політики», визнаний таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним) Рішенням Конституційного Суду України № 2-р/2018 від 28.02.2018. Відмінності у тексті проекту від тексту згаданого Закону мають не принциповий, а суто косметичний характер. Деякі пропозиції при цьому видаються просто хибними. За таких обставин проект видається концептуально неприйнятним.

Минулий рік ознаменувався ще розроблення проекту про жестову мову в Міністерстві культури України. Але цей проект ще доволі сирий і на розгляд Верховної Ради України не виносився.

Зазначене ще раз підтверджує необхідність якнайшвидшого прийняття «базового мовного закону». Але це має бути виважений закон, в якому забезпечуватиметься належний баланс між державною мовою і усіма іншими мовами, які застосовуються в Україні.

Ткач Л. О., професор кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор філологічних наук, професор

ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ПРАВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ЯК ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Для дослідження історії української мови, її розвитку як засобу суспільної комунікації та збереження й відтворення національної культури важливе значення мають як писемні джерела, так і живе мовлення в його різноманітних діалектно-територіальних виявах. Зіставлення мовних фактів, зафіксованих у писемних пам'ятках, з тими, що відображені в текстах української літератури нового періоду та в сучасних діалектах української мови, становить необхідну умову для пізнання історії української мови як неперервного, спадкоємного передання мовно-культурних надбань від попередніх до наступних поколінь носіїв української мови.

У корпусі пам'яток, збережених з XIV–XVIII ст., значну частину становлять історичні документи: грамоти, привілеї, міські (городські) книги, актові книги сотенних канцелярій і ратуш, гетьманські універсали, метрики тощо. Усі вони є водночас і пам'ятками української мови та культурно-правових відносин пізньофеодальної та ранньомодерної доби (див. [7; 8; 25]).

Від початку 1960-х і на початок 1990-х рр. в академічній серії «Пам'ятки української мови» та в інших виданнях були опубліковані тексти, зміст яких безпосередньо пов'язаний з практикою судочинства, набуття та реалізації прав різних верств тогочасного суспільства, міських громад, ремісничих та торговельних корпорацій, окремих осіб. У числі таких видань: «Документи Богдана Хмельницького» [11], «Соціальна боротьба в місті Львові в XVI–XVIII ст.» [26], «Українські грамоти XV ст.» [28], «Грамоти XIV ст.» [6]; «Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст.: Матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України» [10]; «Історія Львова в документах і матеріалах» [14] 2Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст.» [17]; «Книга Київського підкоморського суду» (1584–1644) [15]. Варто згадати і про факт публікації в Москві першого російськомовного перекладу визначної пам'ятки права середньовічної Європи – «Саксонського зеркала» (лат. *Speculum*

Saxonum, нім. *Sachsenspiegel*) [23]. Відповідальним редактором цього видання був академік Академії наук УРСР В.М. Корецький, а в складних випадках перекладу надавала консультації доцент Київського державного університету В.М. Лещинська. Українська гуманітаристика мала міцні традиції у вивченні пам'яток права.

За роки державної незалежності України опубліковано чимало нових документів, як-от: «Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.» [9]; «Волинські грамоти XVI ст.» [5]; «Універсали Богдана Хмельницького 1648–1657» [29]; «Привілеї національних громад міста Львова (XIV–XVIII ст.)» [22]; «Універсали Івана Мазепи 1687–1709. Кн. 1. 2002» [30]; «Литовська метрика. Книга 561: Ревізії українських замків 1545 р.» [16]; «Акти Житомирського гродського уряду: 1590 рік – 1635 рік» [2]; «Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII ст.» [20]; «Економічні привілеї міста Львова (XV–XVIII ст.): привілеї та статuti ремісничих цехів і купецьких корпорацій» [13]; «Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років» [12]; «Луцька замкова книга 1560–1561 pp.» [18]; «Тестаменти киян середини XVI – першої половини XVII ст.» [4]; «Привілеї Києва кінця XV – середини XVII століття» [21]; «Акти Вишнівської міської книги XVII ст.» [1] та ін.

Особливою цінністю з-поміж названих видань вирізняється «Луцька замкова книга 1560–1561 pp.», що її вважають найдавнішою із відомих цілісних «рукописних кириличних пам'яток офіційного судочинства українських земель у складі Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського. На мові пам'ятки іще мало позначився вплив латиномовного формуляра, майже відсутні макаронізми й латинізми, які пізніше привнесли в канцелярське справочинство «сухий» стиль і лаконізм висловлювань» [18, с. 7].

Мова українських правочинних документів, актових книг ранньомодерної доби, природно, відрізняється від сучасної української мови (як це властиво для всіх європейських мов зі старописемною традицією). До того ж, значна частина документів написана латинською, польською мовами. Та крізь складні книжні синтаксичні конструкції, латинськомовні юридичні кліше, польськомовні сталі звороти виразно впізнаваною є українська мовна основа (у фонетиці, граматиці, народній фразеології, лексичному складі).

У період XVI – XVII ст. саме поняття права охоплювало різні сфери суспільних відносин, унаслідок чого й слово **право** мало розвинуті синтагматичні зв'язки, напр.: **право арендовное** (щодо орендування землеволодінь); ~ **волынское** (Другий Литовський статут); ~ **даровизное**; ~ **дедизное, дедичное** (щодо спадкового землеволодіння); ~ **доживотное** (щодо пожиттєвого землеволодіння); **закупное** (щодо купівлі маєтків); ~ **кадуковое** (виморочне право); **купное** (торгове); **майдоборское** (магдебурзьке); ~ **посполитое** (сукупність загальнообов'язкових норм, установлених або санкціонованих державою); ~ **прирожное** (спадкове); ~ **продажное** (щодо продажу землеволодінь); **доходити права** (домагатися суду) та ін. Різні рівні мала й судова система: **асесорський суд** (королівський суд за участю асесорів королівської канцелярії); **гайний кримінальний суд** (міський, або магдебурзький, кримінальний суд, скликуваний для розгляду невідкладних кримінальних справ); **гродський суд** (суд старости, його заступника або напівть спеціального судді у старостві); **комісарський суд** (суд, призначений королем); **каптуровий суд** (карний суд під час безкоролів'я); **копний суд** (суд сільської громади, діяв за звичаєвим копним правом).

Завдяки спеціальним дослідженням українських лінгвістів та істориків розкрито зв'язки старочеського та українського права (і звичаєвого, і статутного). Свідченням цих зв'язків є збереження в українській мові давніх запозичень із чеської мови (див. про це у працях: [7; 31; 32]).

Глосарії, вміщені у довідковому апараті всіх згаданих вище видань, містять юридичні терміни (латинізми, богемізми, полонізми, германізми), що відтворювалися в українській мові й упродовж наступних століть, напр.: **артикул** (стаття закону); **баниця** (судовий вирок про вигнання за межі держави); **банита** (особа, щодо якої застосовано баніцію, вигнанець); **ганити** (оскражити судовий вирок); **декрет** (судове рішення, судова постанова чи ухвала); **деспект** (зневага) і **респект** (повага); **децизья** (рішення); екзакція (стягнення податків); **екзекуція** (виконання вироку); **компроміс** (полюбовне рішення); **зыскати** (виграти справу в суді); **консенс** (угода, згода); **консенс королевский** (документально оформлена згода короля); **контент** (аргумент); **мамбрама** (бланк для запису в ньому зацікавленою особою тексту документа, виданий гродським або земським писарем, скріплений його власноручним підписом і печаткою гродської або земської

канцелярії); **модерованыи** (виведений, зафіксований); **розпатрити** (розглянути судову справу), **розпарте** (розгляуд судової справи); **росправа** (судовий розгляд), **росправа очевиста** (судовий розгляд з особистою участю сторін); **шацовати** (виводити вартість, оцінювати), **скуток** (успіх, наслідок, результат), **шацунок, ошацованє** (оцінка вартості, оцінювання), **шкрутиніум** (досудові розшукові дії) та ін. У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. ці та інші слова і звороти, пов'язані зі сферою правових відносин, вживалися у текстах офіційно-ділового стилю, зокрема, у «Віснику законів державних» для Галичини й Буковини; у мовленні нащадків шляхетсько-козацької та духовної верств – українських письменників і громадсько-культурних діячів цього ж періоду – уже не тільки в первинному, а й у вторинних значеннях (див. про це докладніше: [19; 27]).

Частина слів, що позначали поняття правничої сфери, збереглися в усіх діалектах української мови, проте щільніше – в діалектах південно-західного наріччя. Прикладом таких слів є похідні від дієслова **варувати**, запозиченого з давньоверхньонімецької мови ((*bi*)*warōn* «зберігати, берегти») й відомого також іншим слов'янським мовам. У староукраїнській мові це дієслово виступало в кількох значеннях: 1) обумовлювати, домовлятися, випрошувати собі що-небудь; 2) гарантувати, забезпечувати; 3) утверджувати, установлювати; 4) пильнувати, вважати, остерігатися; 5) застерігати; 6) зберігати [24, с. 179–180]. Співвідносний іменник **варунок** мав такі значення: 1) умова, домовленість; 2) умова, застереження, вимога; 3) підстава, засада; 4) заходи, зусилля; 5) недорослі рибини, які, згідно з умовою, при вилові необхідно залишати на розплід [24, с. 182–183]. Найбільш активні значення відтворювалися й у похідних словах та сталих зворотах.

В універсалах І. Мазепи дієслова **варувати**, **обварувати**, іменник **варунок** виступають важливим композиційним елементом тексту, входячи до складу сталих формул, напр.: «тилко **варуємь** тое, аби козаки при своїхъ волностахъ захованни» [30, с. 73]; **стале варуємь** [30, с. 89]; «**варуємь** теди и **пилне** владзею нашею гетманскою **приказуємь**» (с. 95); «далисмо сей нашъ потвержалний и оборонъний унѣверсалъ, черезъ которий **пилно варуємь и сурово приказуємь**» [30, с. 109] та ін.; «позволяемъ ему помененному п. Андрѣю Федоровичу на томъ преречономъ займищѣ греблю висипати, **тилко з таким варунком, жеби** иншимъ греблямъ и грунтамъ

людськимъ на той рѣчцѣ от того его занятя не было якої шкоды» [30, с. 308] тощо. За лексикографічними свідченнями, в українському діалектному мовленні ще й у ХХ ст. вживалися слова цього гнізда: [варуватися] «стерегтись, соромитися»; [варівкий], [варівний] «нерішучий, небезпечний»; [варівко] «небезпечно, незручно»; *варівний* «небезпечний»; *варко* «небезпечно».

Для історичної лексикології велику цінність становлять такі групи слів, що відійшли до пасивного фонду – лексичні та семантичні архаїзми. Документальним свідченням їх уживання в давні періоди розвитку української мови є саме грамоти, актові книги та інші юридичні документи. До таких груп слів належать передусім: 1) давні назви мір, напр.: **колода** – міра сипких тіл (напр., маку, вівса), що дорівнювала 8 півміркам або 16 мацам; об'єм міг залежати від місцевості; **львівська колода** дорівнювала 532 польським фунтам або 8 півміркам; **копа** – литовська лічильна одиниця, дорівнювала 60 грошам; стіжок із 60 снопів хліб; грошово-лічильна одиниця, яка дорівнювала 60 литовських або 75 польських грошей; **корець** – міра об'єму сипких та рідких тіл, яка містила 20-32 гарнців (80 – 128 л); **лікоть (львівський)** – міра довжини міра довжини тканин виробів, що дорівнювала 68,77 см; 73,2 см; **ручка** – міра ваги меду, сиру; **постав** – міра довжини тканин, що дорівнювала 32 ліктям; **поставець** – сувій тканини; довжина різних тканин у поставі коливалася в залежності від особливостей їх виробництва від 20 до 80 ліктів; 2) назви податків, митних зборів, судових сплат: **бобровщина** – податок господарю за право полювання на бобрів; **верховщина** – митний збір за право торгівлі городиною; міський податок з городів; **восковниче** – митний збір за право продажу воску; **дуда (дудок)** – гріш; плата орендарям за хрещення дітей; **дуди** – збір, плата за весілля; **капщизна** – податок за право продажу напоїв, що йшов на ремонт замку; митний збір за право продавати алкогольні напої; **кликовщина** – грошовий податок з міщан на утримання нічної сторожі у місті або замку; **куница** – різновид данин, що сплачувалися підданими землеволодільцям первісно хутром, згодом грошима); **куница поемная** – весільна данина; **куница мирная** – судова данина; **куничное** – данина на користь державної скарбниці за право користуватися мисливськими, промисловими чи орними угіддями на території державного домену; **ординщина** – повинність замкових слуг супроводжувати послів і гінців до Орди; **пам'ятне** – оплата за

запис акту в судові книги; судова оплата, здійснювана стороною, яка виграла справу; **повіщина** – митний збір за право продажу прісного меду; **поволовщина** – податок на волів; **подимщина** – податок від селянського господарства (диму) на замок; **поємщици** – податок за дозвіл одружитися; **покоморщина** – податок з комор; **помірне** – мито від товарів, що продавалися з воза; **серебщица** – загальнодержавний податок у Великому князівстві Литовському на військові потреби; **скопне** – митний збір за право продажу хутра; **сольниче** – митний збір за право продажу солі; **сторожовщина** – повинність міщан нести сторожову службу за межами замку; **чопове** – податок від виготовлення і продажу алкогольних напоїв; **штихове** – податок, який сплачували приїжджі шевці місцевому шевському цеху для надання права торгівлі своїми виробами під час ярмарків.

Комплексне зіставне дослідження лексичного фонду староукраїнської мови за документами, що в них зафіксовані норми звичаєвого та статутного права й судочинства, з лексикою сучасної української мови, сприятиме докладнішому вивченню історії й інших тематичних груп слів – топонімів, антропонімів, назв предметів побуту, абстрактних понять та ін. – в етнокультурному та лінгвогеографічному аспектах.

Список використаних джерел

1. Акти Вишнівської міської книги XVII ст. / Підготувала до видання І.Б. Царалунга; відп. ред. В.М. Мойсієнко. / НАН України, Ін-т української мови; Житомирський державний університет ім. І. Франка; Хмельницький національний університет. – Житомир, 2015. – 172 с. («Пам'ятки української мови»).

2. Акти Житомирського гродського уряду: 1590 рік – 1635 рік / Упорядн. В.М. Мойсієнко; Відп. ред. В.В. Німчук. / НАН України, Ін-т української мови; Житомирський держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир, 2004. – 253 с. («Пам'ятки української мови»).

3. Білоус Н. Тестаменти волинських міщан XVII ст.: Джерелознавчий аналіз // Студії і матеріали з історії Волині, 2012. – С. 291–303.

4. Білоус Н. Тестаменти киян середини XVI – першої половини XVII ст. – К.: Видавничий дім «Простір», 2011. – 200 с.

5. Волинські грамоти XVI ст. / Упоряд. В. Б. Задорожний, А. М. Матвієнко; Відп. ред. В. В. Німчук; НАН України, Ін-т укр. мови; Ін-т укр. археографії. – К. : Наук. думка, 1995. – 247 с. («Пам'ятки української мови»).

6. Грамоти XIV ст. / Упорядкування, вступна стаття, коментарі і словники-показчики М. М. Пешак. – К. : Наук. думка, 1974. – 255 с. («Пам'ятки української мови»).

7. Гумецька Л. Л. З історичної лексикології української мови // Мовознавство. – 1981. – № 1. – С. 38–45.

8. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. – К. : Акад. наук УРСР, 1958. – 298 с.

9. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.: 3б. документів / Упорядник, автор передмови та коментарів В. Й. Горобець. – К., 1993. – 392 с. («Пам'ятки політично-правової культури України»).

10. Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст.: Матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України / Підгот. до вид. В. А. Передрієнко. – К., 1976. – 416 с. («Пам'ятки української мови»).

11. Документи Богдана Хмельницького / Упорядк. І. П. Крип'якевича та І. Л. Бутича. – К., 1961. – 740 с.

12. Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років / Наукове Товариство імені Шевченка. / Упорядники М. Крикун, О. Піддубняк; Вступ М. Крикуна. – Львів, 2008. – 1220 с.

13. Економічні привілеї міста Львова (XV–XVIII ст.) : привілеї та статuti ремісничих цехів і купецьких корпорацій / Упорядник М. Капраль; наук. ред. Я. Дашкевич, Р. Шуст. – Львів, 2007. – Львів : МГКО «Документальна скарбниця Львова»; Львівський національний університет ім. І. Франка; Львівське відділення Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2007. – LI с. + 816 с.

14. Історія Львова в документах і матеріалах: Збір. документів і матеріалів / Академія наук УРСР; Ін-т сукупільних наук; Центр. держ. історичний архів УРСР у м. Львові; Держ. архів Львівської обл. / Упоряд.: У. Я. Єдлінська, Я. Д. Ісаєвич, О. А. Купчинський. – К. : Наук. думка, 1986. – 424 с.

15. Книга Київського підкоморського суду (1584–1644) / АН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні та ін.; Відп. ред.

В.В. Німчук. – К. : Наук. думка, 1991. – 344 с. («Пам'ятки української мови»).

16. Литовська метрика. Книга 561: Ревізії українських замків 1545 р. / Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України; Наук. Тов-ство ім. Шевченка в Америці; Наук. Тов-ство ім. Шевченка в Україні. / Підготував В. Кравченко – К., 2005. – 600 с. (Серія «Архівна джерела», т. 7).

17. Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст.: Збірник актових документів / Відп. ред. І. П. Чепіга. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1986. – 223 с.

18. Луцька замкова книга 1560 1561 рр. / Підготували до видання В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук. / НАН України; Ін-т української мови; Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Житомирський державний університет ім. І. Франка; Центральний держ. історичний архів України у м. Києві. – Луцьк, 2013. – 736 с.

19. Марко І. Традиції староукраїнської мови в термінології офіційно-ділових текстів західноукраїнського варіанта літературної мови кінця XIX – початку XX ст. // Функціональна лінгвістика : сб. науч. работ / Крымский республ. ин-т последипломного педагог. образования; науч. ред. А.Н. Рудяков. – Симферополь. – 2011. – № 2. – Т. 2. – С. 18–22.

20. Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII ст. / Українське історичне товариство; Ін-т археографії ім. М.С. Грушевського НАН України. / Упорядн. В. Атаманенко; Редактор Л. Винар. – Острог, 2004. – 384 с. (Серія «Історичні джерела», Т. 1).

21. Привілеї Києва кінця XV – середини XVII століття: Дослідження. Тексти / Упорядн. Н. Білоус; відп. ред. Г.В. Боряк / Ін-т історії України НАНУ та ін. – К: Видавничий дім «ПРОСТІР», 2013. – 296 с.+8 іл.

22. Привілеї національних громад міста Львова (XIV – XVIII ст.) / Упорядник Мирон Капраль; наук. ред. Ярослав Дашкевич, Роман Шуст. – Львів: МГКО «Документальна скарбниця Львова»; Львівський нац. ун-тет ім. І. Франка; Львівське відділення Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2000. – 576 с.

23. Саксонское зеркало: Памятник, комментарии, исследования. / Отв. ред. академик АН УССР В.М. Корецкий. / Академия наук СССР, Ин-т государства и права. М.: Наука, 1985. – 272 с.

24. Словник української мови XVI–першої половини XVII ст. У 28 випусках. – Вип. 3: Б – В. – Львів, 1996. – 252 с.

25. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / Ред. кол.: Д. Г. Гринчишин, Л.Л. Гумецька (голова), І.М. Керницький. Т. 1. – К.: Наук. думка, 1977. – 632 с.; Т. 2. – К.: Наук. думка, 1978. – 592 с.

26. Соціальна боротьба в місті Львові в XVI – XVIII ст.: Збірник документів / Під ред. Я.П. Кіся. – Вид-во Львівського ун-ту, 1961. – 444 с.

27. Ткач Л. Традиційно-історичний ґрунт становлення засобів офіційно-ділового стилю в західному варіанті української літературної мови кінця XIX–початку XX століття / Л. Ткач, І. Марко // Українська історична та діалектна лексика : зб. наук. праць / ред. Г.В. Войтів, О.В. Кровицька. – Львів : Ін-т українознавства ім. Крип'якевича НАН України, 2003. – Вип. 4.

28. Українські грамоти XV ст. / Підготовка тексту, вст. ст. і коментарі В.М. Русанівського. – К.: Наук. думка, 1965. – 163 с. («Пам'ятки укр. мови»).

29. Універсали Богдана Хмельницького 1648 – 1657 / Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1998. – 416 с. [Матеріали до українського дипломатарію. Серія І. Універсали укр. гетьманів].

30. Універсали Івана Мазепи 1687 – 1709. Кн. 1 / Упоряд. І. Бутича. – Київ–Львів : НТШ, 2002. – 780 с. («Пам'ятки історії України»).

31. Яковлів А. Впливи старочеського права на право українське литовської доби XV–XVI ст. / А. Яковлів. – Прага, 1929. – 83 с.

32. Яковлів А. Про копні суди на Україні / А. Яковлів. – Прага, 1930.

Шаблій О. А., професор кафедри іноземних мов, фахівець Наукового центру німецького права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор філологічних наук

НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА БАЗА (ЮНУБ) У РОБОТІ ЮРИСТА ТА ЮРИСЛІНГВІСТА

У рамках Українсько-німецького року мов (2017–2018 рр.) за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина колектив німецьких та українських правознавців, перекладачів і програмістів, зокрема членів Громадської організації «Українсько-німецький правознавчий діалог», співробітників Наукового центру німецького права Київського національного університету імені Тараса Шевченка та його німецьких партнерських організацій (у тому числі представників університетів Геттінгена, Мюнхена, Тюбінгена та ін.), розробили електронний німецько-український коментований Інтернет-ресурс юридичної термінології та документів, який одночасно є відкритою платформою для спілкування фахівців з порівняльного права та юридичного перекладу (www.rechtsdialog.org). Йдеться про багатомовну електронну систему (з інтерфейсами українською, німецькою та англійською мовами) для накопичення і порівняння юридичної термінології та документів, у якій може працювати достатня кількість професіоналів навіть на великій відстані один від одного. Завдяки цьому німецькі і більшість українських експертів цього проекту працювали віддалено, спілкуючись щодо опрацьовуваних ними понять через внутрішні комунікаційні канали бази.

Зараз у цій базі представлені й описані українською мовою німецькомовні терміни, впорядковані відповідно до системи права (Німеччини, Австрії, Швейцарії, ЄС). Однак розширення цієї бази можливе і бажане, адже у ній закладено додавання систем, галузей права та мов, а фахівці з права та інших галузей можуть ставати зареєстрованими користувачами, що дасть їм змогу використовувати можливості розширеного зворотного зв'язку (коментування, додавання нових понять, критичних зауважень тощо).

Українські відповідники цієї бази даних дзеркально відображають німецькомовну термінологічну статтю, адже

головним завданням цього проекту було донести до українського користувача (юриста, перекладача, журналіста, іншого фахівця) найважливішу інформацію про поняття іноземної системи права. Це потрібно для того, щоб користувачі бачили різницю між поняттями української системи права та іноземними аналогами. Однак українська стаття може містити додаткову порівняльно-правову інформацію (зокрема у розділі «коментар»), аби звернути увагу іноземних та вітчизняних фахівців на значні розбіжності або ризик помилкового отождолення порівнюваних понять.

Ця база даних продовжує традицію, започатковану у 2003 році, – Німецько-українсько-російського коментованого словника з адміністративного права (укл. Шлоер Б., Соїко І. / заг. ред. Б. Шлоера та Ю. Зайцева) – автори продовжили пояснювати німецькі терміни і, за потреби, коментувати їх. Пояснюючи термін, автори надають його юридичний зміст, а саме: як його визначають у нормах права, судових рішеннях або як його тлумачить правознавство. Як відомо, у праві один і той же термін можуть використовувати у різних значеннях й у різних галузях, напр. «захист джерела» (нім. Quellenschutz) – це поняття кримінально-процесуального права, а також законодавства про захист водойм. У базі такий термін з'являється у кількох термінологічних статтях, залежно від того, у скількох галузях права його використовують. Стиль пояснень формується потребами передбачуваних користувачів – передусім це будуть перекладачі, особливо ті, хто спеціалізується на юридичному перекладі, лінгвісти і студенти лінгвістичних ВНЗ і, звісно, юристи, які, на жаль, становлять значно меншу групу. Останнє пов'язане з тим, що серед українських юристів знання німецької мови – явище рідкісне (по-дружньому зазначимо, що з професійної точки зору сучасному українському юристу було б дуже вигідно володіти саме німецькою юридичною мовою – мовою класичного континентально-європейського правознавства).

Ще однією важливою функцією цієї бази даних є перехресне поєднання «пов'язаних понять». Цей параметр стосується тих термінів, які перебувають у різноманітних зв'язках із відповідним терміном (галузево-тематичних, синонімічних, антонімічних, паронімічних тощо). Так, з терміном поліцейського права ФРН «порушник громадської безпеки та громадського порядку» автори бази пов'язали такі поняття: «активний порушник», «порушник-спричинювач

небезпечного стану», «непорушник-адресат», «адресат», «особи-адресати поліцейських заходів» та «вибір адресатів поліцейських заходів», оскільки ці поняття стосуються однієї сфери поліцейського права. Під пов'язаністю термінів автори розуміють і ті випадки, коли існує небезпека переплутати відповідні поняття, напр., німецький термін «Abschrift» відсилає до синонімічного терміна «копія», однак він має також посилання на термін «Zweitschrift», оскільки останній в українських перекладах часто плутають із попередніми двома і перекладають як «копія» (замість «дублікат», або «другий примірник»), що у реальному житті призводить до фатальних юридичних наслідків.

У рубриці «коментар» користувачі знайдуть інструкції щодо відповідного терміна. Ця інформація може бути корисною для розуміння та перекладу. Так, повертаючись до прикладу «дублікат» (Zweitschrift), ви побачите, що в коментарі до нього вказано на ризик його помилкового перекладу як «копія». У функції коментар знову вступає в гру динамічна організація бази даних: тут, на відміну від друкованого видання, можна оперативно вказати поточну інформацію, тенденції та запобігти новим помилкам, наприклад, вказати на зміну назви певного міністерства після федеральних або місцевих виборів тощо. Окрім цього, у коментарі можна звернути увагу на різний обсяг змісту, приміром, коли певне поняття української системи права має набагато ширший зміст, ніж іноземне. Як приклад, німецьке поняття «адміністративний акт» в Законі ФРН «Про адміністративні процедури» (VwVfG) чітко обмежене, тоді як відповідне українське поняття охоплює значно ширшу сферу дій. Велику надію автори бази покладають на створення мережі добровільних користувачів-професіоналів, які при реєстрації у цій базі, окрім своїх контактних даних, надаватимуть також інформацію про приналежність до відповідної сфери діяльності чи інституції. Зворотній зв'язок від таких користувачів повинен підтримувати належну якість пропонованої інформації. Зареєстровані фахівці зможуть стежити за обговоренням термінологічної статті, взяти участь у її вдосконаленні, безпосередньо дискутувати з іншими зареєстрованими фахівцями тощо.

Підсумовуючи, хочеться наголосити на тому, що у сфері права лінгвісти повинні працювати і як юридичні експерти – порівнювати, розуміти і пояснювати юридичний зміст висловлювань, адже від юридичної коректності їхнього перекладацького доробку залежить і те, чи відповідні процедури

(наприклад, судові рішення, адміністративні або законодавчі акти) матимуть передбачену оригіналом документа юридичну дію. Особливо складна й ризикована міжмовна експертна робота між правовими культурами, що ідеологічно доволі віддалені одна від одної. Так, правові системи ФРН та України хоча й мають певні спільні риси (завдяки приналежності до однієї і тієї ж правової сім'ї та німецького впливу в XIX столітті), однак на сучасному етапі розвитку у багатьох галузях проявляють значні відмінності. Тому вкрай важливо системно розглянути культурно-специфічні та доктринальні аспекти німецько-українського юридичного діалогу.

Передусім Німецько-українська юридична база є інструментом запобігання помилковому юридичному перекладу, тобто упередження небажаних юридичних наслідків для фізичних і юридичних осіб, а також перекручення при перекладі іноземного фахового дискурсу у сфері права. Також сподіваємося, що інформація, акумульована у цій базі, стане поштовхом для дискусій щодо шляхів гармонізації відповідних галузей українського і іноземного права та відповідних понять, а також одним із надійних джерел для порівняльно-правових досліджень.

У цій системі закладено й інші можливості розвитку: створення прикладних інтерфейсів доступу, зокрема особистих кабінетів студентів (навчальні цілі), особистих кабінетів перекладачів (філологічне призначення) або особистих кабінетів юристів (професійне використання). Тож ця база даних є динамічним інструментом, який пропонує технічні можливості для діалогу користувачів та авторів задля отримання найкращого інформаційно-освітнього продукту.

Секція 1
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ
ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Шкуратенко О. В., завідувач кафедри історії держави та права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

СИСТЕМА ІНФОРМАЦІЇ ТА ЇЇ СТРУКТУРУВАННЯ

Демократичне суспільство наділяє систему ЗМІ великими правами, але останні несуть і велику відповідальність перед суспільством. По суті ЗМІ знаходиться в замкненому колі: «виражаючи і формуючи громадську думку, ЗМІ, акумулюють досвід і волю мільйонів, але разом з тим – впливають не тільки на свідомість, а й на вчинки людей» [1, 438] .

Людина сприймає оточуючий світ через органи відчуттів, а ЗМІ використовують органи зору та слуху. Основні технічні можливості ЗМІ, що оперують цілими просторами: телебачення, преса й радіомовлення. Проте ці, можна сказати, «скромні ресурси» можуть забезпечити сильний психологічний вплив, навіть, за наявності грошей і бажань.

Однією із засад демократичності суспільства є свобода слова, проте цією константою прав і свобод громадянина можна маніпулювати у разі послаблення з іншого боку контролю держави у цій царині. Де маніпулювання – система засобів ідеологічного й соціально-політичного впливу з метою змінити мислення й поведінку громадян, всупереч їх інтересам. У більшості випадків люди не усвідомлюють, що їх світогляд, потреби, інтереси та в цілому спосіб життя , багато в чому залежить від тих, хто ними маніпулює. Маніпуляція в свою чергу поділяється на два види: 1) оперативну (або ситуаційну) – полягає у тому, що використовуючи вже наявні в свідомості людини цінності, потреби, стереотипи, звичаї, критерії маніпулятор змушує їх сприймати ту чи іншу соціальну інформацію так, як йому вигідно й спрямовує їхні соціально значущі дії у потрібне для себе річення; 2) стратегічну – на протязі багатьох років у свідомості людей формується ті цінності, потреби, ідеї, стереотипи, звички, які й самі по собі сприяють підтримці стабільності вигідного маніпуляторіві

політичного й економічного ладу й можуть бути використані в оперативній маніпуляції, якщо з'явиться така потреба [2, 58].

Широкі маси людей діють так, як це спланував маніпулятор: голосують чи не голосують, мітингують, створюють хаос або дотримуються порядку й демонструють велику організованість.

Безперечно, люди, контрольовані маніпулятором, потрапивши під його вплив зазнають обох типів маніпуляції. Суспільство базується і спирається на інформацію, як одну з головних одиниць його існування. І зрозуміло, що влада, пов'язана з інформацією і інформація є основною одиницею мети досягнення влади. Виходячи з цього, якість інформації та її доступність здійснює суттєвий вплив на характер системи володарювання.

Найвідоміший спосіб контролю над інформацією який виник одночасно з виникненням самого поняття «інформація» є цензура. Держава за допомогою спеціально призначених і відповідальних перед нею чиновників регулює зміст друкованих та інших інформаційних матеріалів. Результатом такого контролю нерідко є настільки значне втручання у діяльність ЗМІ, що вона втрачає багато своїх функцій щодо відображення соціальної дійсності.

Слід зазначити, що є ситуації – в яких державна цензура просто необхідна, хоча би задля збереження її цілісності і прав. Така ситуація склалася і в Східній частині України, коли необхідна цензура не була проведена, адже поняття «цензура» не лише передбачає тотальність контролю держави, і контроль інформації, а ще й недопущення в певній мірі тонкої межі використання свободи слова в цілях, які ніяким чином не ототожнюються з поняттям «свободи» а, навпаки використовують як зомбування.

Це означає, що необхідно знизити критичність мислення, викоренити з нього елементи логіки, підвищити його містичність й емоційність, зробити сприйняття політики інформативним. Можливість реалізувати вплив на населення через ЗМІ мають перш за все представники владних структур і найактивніше вони застосовують ці можливості під час виборчих компаній – в першу чергу для того, щоб зберегти свої посади та просуватися далі по службових сходах.

Звичайно їх обслуговує ціла команда, в якій іміджмейкеру належить чільне місце. Бажання виглядати в очах людей кращим ніж насправді досить природно для людей, за умов професійного підходу. Це питання цілком піддається осмисленню, але при цьому для пересічного громадянина

з'являється небезпека бути введеним в оману, загроза чого зростає пропорційно професійному рівню іміджмейкерів.

Проте, важливо відмітити, що станом на сьогодні відсоток беззаперечної довіри до ЗМІ впав, почався аналіз потрібних фактів, виділення «зерна від половини» в інформаційному просторі. Ситуація, що склалася в країні витягнула великий відсоток людей зі стану пасивно-млявого глядача і виховала нове покоління інформаційних скептиків серед населення середньої і старшої працюючої груп. Проблема з людьми пенсійного віку полягає в психологічному самоблокуванні рівня, який вже є давно пройденим етапом розвитку суспільства, небажанні подальшого руху. В тому числі і в інформаційному просторі. Молодша вікова категорія, теж виокремлює свідомих представників, але вони не складають більшості, тому негайно потрібно скерувати зусилля на зацікавлення молодшої вікової категорії у здобутті інформації, виведення з аполітичного стану.

Список використаних джерел

1. Політологія / [Під ред. І. Семківа]. – К. : Вища школа, 2009. – 431 с.
2. Любимий Я.В. Сучасна масова свідомість; динаміка і тенденції розвитку. – К., 1993– 234 с.

Бойчук В. М., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Прикарпатського факультету Національної академії внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент;

Бойчук М. В., доцент кафедри видавничої справи та редагування Івано-Франківської філії Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», кандидат філологічних наук

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ГЛОБАЛЬНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ

Мовна політика нашої держави є складним політико-соціальним інструментом регулювання суспільних відносин у сфері мовного планування і функціонування як державної, так й інших міноритарних мов. Будучи національною за змістом, вона є складовою світової мовної політики за формою, що зумовлено сучасними глобалізаційними процесами.

Питання глобальної мовної політики і мовного планування є об'єктом досліджень знаних у західному світі наукових шкіл, серед яких – Центр прикладної лінгвістики (CAL). Ця інституція, серед низки завдань окресленої проблематики, студіює також питання вибору мови в освітньому плануванні як засобу мовного опанування (language acquisition) й отримання, відповідно, ширшого доступу до ресурсів [2].

Відомо, що більш ніж півстоліття тому ЮНЕСКО визначило головний принцип навчання: діти повинні навчатися рідною мовою, принаймні у початковій школі. У світовій практиці можемо спостерігати різні підходи до питання рідної мови як мови навчання у школі. У глобальному аспекті тут наявні значні розбіжності.

Відповідно до даних Етнолога (Ethnologue – найбільш відомий довідник мов світу), більшість мов світу перебувають під загрозою зникнення, тоді як лише 8 мов мають переважну концентрацію носіїв рідної мови (first-language speaker) [2]. Причини такого стану зумовлені об'єктивними чинниками постколоніального розвитку сучасного світу. Політика колоніалізму сприяла зниженню соціальної вартості мов корінних народів, що часто призводило до їх повного знищення. З іншого боку, водночас насаджувалася інша колоніальна мова, яка завдяки владним структурам ставала своєрідною мовою успіху й високого соціального статусу. Звичайно, що це не могло не позначитися й на мові навчання, яка завжди розглядалася у стратегічній перспективі.

Сучасні мовні політики в постколоніальному світі намагаються оминати такі проблеми, гарантуючи здобування освіти місцевими мовами (як, напр., у Півд. Африці чи Індії), але водночас пропагуючи й вивчаючи англійську як мову міжнаціонального спілкування, вищої освіти й престижного робочого місця.

В інших частинах світу маргіналізовані мови повертаються до активного вжитку через певні заходи громади, причому дуже часто мовна спадщина вивчається і ревіталізується у неформальних оточеннях завдяки зусиллям їх носіїв.

Експерти Центру прикладної лінгвістики стверджують, що сьогодні глобалізація продовжує головню впливати на чітко виражену чи приховану (імпліцитну) мовну політику окремих країн, що спрямована передусім на утвердження білінгвального чи мультілінгвального середовища, тобто актуалізується теза про необхідність володіння більш ніж однією мовою для досягнення успіху.

Відповідно до даних Центру, рішення стосовно мовної політики і мовного планування ухвалюються у всьому світі щоденно: формально – урядами, неформально – ученими й громадськими лідерами. Ці рішення впливають на право використовувати і підтримувати мови, а також детермінують мовний статус і мовну опіку.

З огляду на сказане, мовна політика і рішення з мовного планування мають важливий вплив на життєдіяльність мови (language vitality) і права громадян, зумовлюють наслідки у всіх соціальних контекстах.

Мовне планування, на думку Купера, стосується цілеспрямованих зусиль, щоб впливати на поведінку інших стосовно опанування, структури чи функціонального розподілу так званих мовних кодів. Це може бути здійснено завдяки формальним офіційним заходам або ж відтворюватися в неофіційних і неформальних практиках. Загалом мовне планування здійснюється з метою розв'язання комунікативних проблем. З іншого боку, неефективна мовна політика (зі спотвореним інформаційним тлом), яка незрозуміла громадянам, може призвести до негативного впливу.

Традиційно в мовному плануванні виділяють два виміри. Брайт стверджує, що корпусне планування пов'язане з нормативним відбором і кодифікацією, що можна спостерігати під час укладання граматик і стандартизації письма, а статусне планування – з первинним вибором мови, включаючи ставлення до альтернативних мов, і політичні імплікації різних виборів.

Третій вимір планування є особливо важливим для навчання і відомий як планування мовного опанування (language aquisition). Звідси – у навчанні важливий вибір мови-медіатора для ефективного мовного опанування, оскільки людина повинна не тільки вивчати мову, а й використовувати її для навчання.

Список використаних джерел

1. Bright, W. Language Policy. *International Encyclopedia of Linguistics*. 1992. Vol. IV: pp. 310–311.
2. Center for applied linguistics. URL: <http://www.cal.org/areas-of-impact/language-planning-policy/global-language-policy>
3. Cooper R. L. Language planning and social change. Cambridge, England: Cambridge University Press. 1989. 189 p.
4. Ethnologue. Languages of the world. URL: <https://www.ethnologue.com>.

Дудко І. В., професор кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кандидат філологічних наук, доцент

ЛІНГВІСТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Лінгвістична концепція Національної академії наук України втілена в активній діяльності двох її найпотужніших установ – Інституту української мови НАН України та Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України.

Основними напрямками діяльності колективу *Інституту української мови НАН України* є різнопланове вивчення української мови в її літературному та діалектному виявах на сучасному етапі розвитку та в минулому.

Інститут активно співпрацює із закордонними науковими установами, бере активну участь у міжнародних лінгвістичних проєктах.

Інститут видає щоквартальник «Українська мова», щопіврічники «Культура слова», «Лексикографічний бюлетень», «Термінологічний вісник», «Студії з ономастики та етимології».

Робота в Інституті структурована кількома науковими відділами, зокрема:

– *відділом граматики*, основними напрямками досліджень якого сьогодні є *функціональна граматика, категорійна граматика, категорійний словотвір, граматична лексикографія, словотвірна мотивологія*;

– *відділом діалектології*, найважливішими проєктами якого є *атлас української мови, загальнослов'янський лінгвістичний атлас, атлас східнослов'янських ізоглос, український діалектний фонофонд*;

– *відділом історії української мови*, пріоритетними напрямками досліджень якого є вивчення та публікація *давніх українських писемних пам'яток та створення монографічних досліджень певних періодів розвитку української мови та її окремих підсистем, вивчення історії українських територіальних діалектів у їх взаємодії з літературною мовою*;

– *відділом лексикології та лексикографії*, що активно займається вивченням словникового складу мови, теорією та практикою укладання й редагування різного типу словників;

– *відділом наукової термінології*, який досліджує галузеву термінологію, займається укладанням та редагуванням галузевих словників;

– *відділом ономастики*, що займається етимологічним вивченням власних назв;

– *відділом соціолінгвістики*, пріоритетними напрямками роботи якого є *функціональна соціолінгвістика*, *українське усне розмовне мовлення*, *комунікативна лінгвістика*, *висвітлення мовної ситуації в Україні*, *вивчення української мовної особистості*, *жаргонологія*, *сучасні українські ідіолекти*, *мовний побут сучасного українського міста*;

– *відділом стилістики та культури мови*, основними напрямками досліджень якого є *питання теорії, історії, функціонально-стильової та жанрової диференціації літературної мови, культури мови*;

– *відділом структурно-математичної лінгвістики*, який працює над дослідженням інноваційних процесів у сучасній українській мові, їх комп'ютерним моделюванням, вивченням впливу соціодинаміки на систему та структуру мови, тенденцій мовних змін.

Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України є провідним багатопрофільним центром лінгвістичних досліджень в Україні. Його співробітники розробляють теорію й методологію мовознавства, вивчають історію, структуру та функціонування слов'янських, германських, романських і балтійських мов.

Основними напрямками діяльності є:

– *Теорія і методологія мовознавчих досліджень.*

– *Порівняльне дослідження слов'янських мов.*

– *Функціонування російської мови в Україні. Порівняльне дослідження російської та української мов.*

– *Мовний чинник міжетнічної взаємодії в Україні.*

– *Порівняльне дослідження романських, германських, балтійських і слов'янських мов.*

В Інституті плідно працюють наукові відділи *загального мовознавства, слов'янських мов, російської мови, романських, германських та балтійських мов, мов України.*

Вагомі наукові результати роботи Інституту сьогодні відображені у працях:

Тараненко О.О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець XX – XXI ст.). – К.: Видавн. дім Д. Бураго, 2015. – 248 с.

Ткаченко О.Б. Українська мова: сьогодення й історична перспектива. – К.: Наук. думка, 2014. – 511 с.

Академік Олександр Савич Мельничук і сучасне мовознавство: Збірник наукових праць до 90-річчя з дня народження). – К.: Видавн. дім Д. Бураго, 2012. – 280 с.

Концепт «Боль» в типологическом освещении / Ред. В.М. Брицын, Е.В. Рахилина, Т.И. Резникова, Г.М. Яворская. – К.: Видавн. дім Д. Бураго, 2009. – 424 с.

Мова і мовознавство в духовному житті суспільства / О.Б. Ткаченко, Г.В. Зимовець, С.С. Єрмоленко, Т.В. Радзівєвська. – К.: Видавн. дім Д. Бураго, 2007. – 352 с.

Скляренко В.Г. Дослідження з етимології та історичної лексикології української мови. – К.: Наук. думка, 2017. – 660 с.

Лучик В.В. Етимологічний словник топонімів України. – К.: Академія, 2014. – 544 с.

Півторак Г.П. Українці: звідки ми і наша мова. Дослідження, факти, документи. – К.: Віпол, 2014. – 280 с.

Акцентологія. Етимологія. Семантика: До 75-річчя академіка НАН України В. Г. Скляренка. – К.: Наук. думка, 2012. – 775 с.

Скляренко В.Г. Русь і варяги: Історико-етимологічне дослідження. – К.: Довіра, 2006. – 116 с.

Півторак Г.П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: Міфи та правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». – 2-ге вид., доп. – К.: Арістей, 2004. – 180 с.

Ватрослав Ягич і проблеми слов'янознавства: Зб. наук. праць. – К.: Видавн. дім Д. Бураго, 2015. – 328 с.

Сопоставительная стилистика русского и украинского языков / Отв. ред. Н. Г. Озерова. – К.: Изд. дом Д. Бураго, 2014. – 384 с.

Наукова спадщина О.О. Потебні у слов'янському культурному просторі: Зб. наук. праць. – К.: Видавничий дім Д. Бураго, 2013. – 280 с.

Франчук В.Ю. Олександр Опанасович Потебня: Сторінки життя і наукової діяльності. – К.: Видавн. дім Д. Бураго, 2012. – 376 с.

Сопоставительная грамматика русского и украинского языков / Отв. ред. Н.Г. Озерова. – К.: Наук. думка, 2003. – 536 с.

Індоевропейська спадщина в лексиці слов'янських, балтійських, германських і романських мов: Семантичні та словотвірні зв'язки і процеси / Відп. ред. В.П. Пономаренко. – К.: Видавн. дім Д. Бураго, 2013. – 604 с.

Пономаренко В.П. Категорія звертання та засоби її вираження в індоєвропейських мовах – етапи історичного розвитку і сучасність. – К.: Видавн. дім Дмитра Бурого, 2008. – 368 с.

Очерки по сравнительной семасиологии германских, балтийских и славянских языков / Отв. ред. А.П. Непокупный. – К.: Довіра, 2005. – 367 с.

Список використаних джерел

1. URL: <http://www1.nas.gov.ua/INSTITUTES/IUM/Pages/default.aspx>.
2. URL: <http://www.inmo.org.ua/>.

Сторчак Н. А., доцент кафедри морського та господарського права Національного університету кораблебудування імені Адмірала Макарова, кандидат юридичних наук, доцент

ПОХОДЖЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ «ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ»

Формування термінологічного апарату науки кримінально-виконавчого права та відповідної галузі законодавства зумовлюється багатьма факторами історичного, політичного, доктринального та практичного характеру. Дослідження цієї сфери дає можливість досягнути правову природу багатьох кримінально-виконавчих інститутів, як сформованих давно, так і новітніх. Зокрема, кримінально-виконавча сфера в різних країнах у певний історичний період почала зазнавати структурних і політичних змін, пов'язаних із появою «пенітенціарних» ідей та відповідної нової термінології. Вивчення її походження та лексичного значення, що є метою роботи, становить інтерес не лише в частині теоретичного дослідження, а й нормопроєктування. Питанням, пов'язаним із цією проблематикою, приділяли увагу Є. Бодюл, Р. Калюжний, О. Колб, В. Львовчкін, М. Мелентьев, О. Пташинський, Г. Радов, О. Шкута, Д. Ягунов, М. Яцишин та інші фахівці.

У світовій юриспруденції, міжнародному та національному законодавстві використовується низка мовних одиниць, пов'язаних із сферою виконання та відбування покарань: «пенітенціарій», «пенітенціарна система», «пенітенціарна політика»,

«пенітенціарна служба», «пенітенціарні установи», «пенітенціарний вплив», «пенітенціарне законодавство» тощо.

Первинним із них є термін «пенітенціарій», який з'явився завдяки пошукам оптимальної моделі карального та виправного впливу в Англії та США. Вперше його було застосовано в англійському Пенітенціарному акті 1779 року, який базувався на ідеях відомого британського філантропа Д. Говарда та юриста В. Блекстоуна [12, с. 176]. А в 1786 році американська релігійна секта квакерів (представники однієї з гілок протестантизму) у штаті Пенсильванія (м. Філадельфія, США) відкрила в'язницю та дала їй назву «пенітенціарій» (пізньолат. *poenitentarius*, від лат. *poenitentia* – каяття). У ній на практиці була випробувана ідея жорсткої та повної (як фізичної, так і духовної) ізоляції засуджених від суспільства, мовчання і тиші. Це мало на меті залишити засудженого наодинці зі своєю совістю і Богом, змусити його старанно вивчати релігійну літературу та молитися, привести його до каяття, викликати бажання повернутися до людей і знайти своє місце у пастві божій. Такі ідеї втілювалися й архітектурно – одна із в'язниць пенсильванської моделі (Істерн Стейн у м. Філадельфія, США) за внутрішнім виглядом нагадувала приміщення храму, камери були лише одиночні та кожна з них мала одне вікно в центрі стелі, яке повинно було символізувати «око Бога», який постійно спостерігає за грішниками [9, с. 336].

Таким чином, назва «пенітенціарій» закріпилася за установами виконання покарань, зумовила появу похідних від неї термінів, що набули усталеної практики вживання в країнах Європи та США.

У міжнародних актах також використовується відповідна термінологія. Зокрема, у Мінімальних стандартних правилах поводження з ув'язненими та Європейських пенітенціарних правилах йдеться про «пенітенціарні установи», «пенітенціарні та виправні установи», «національне пенітенціарне право», «пенітенціарну політику» [2; 3].

Кримінально-виконавче законодавство України до 2010 року загалом не вживало подібних термінів, натомість більш широке застосування отримали близькі за змістом – «кримінально-виконавча система» та «органи і установи виконання покарань», а в системі галузей права з початку 1990-х років почали виділяти саме кримінально-виконавче право [1, с. 30]. Із часом почалося запровадження у національну нормотворчу практику термінів «пенітенціарна служба»,

«пенітенціарна політика» тощо [5; 6; 7], але вони не завжди узгоджувалися з іншою законодавчою термінологією.

О. Шкута дослідив значення терміну «пенітенціарний» і зазначає, що попри те, що слово «пенітенціарний» було запозичено з латинської мови (*poenitentairius*), що означає «той, що кається; покайний», у сучасних словниках слово «пенітенціарний» кореспондує з місцями позбавлення волі – тюрмами, місцями ув'язнення, виправними установами тюремного типу. У тлумачному словнику Д. Ушакова відповідна дефініція розуміється як тюремне ув'язнення, виправна міра. В Історичному словнику термінів слово «пенітенціарний» визначається як такий, що відноситься до суворого покарання, переважно до кримінального. В англійській мові «*penitentiary*» досі розуміється як виправна установа тюремного типу [11, с. 43].

Додаткове дослідження латинського походження терміна «*пенітенціарій*» призводить до таких висновків: У. Паньків, яка досліджує правничу лексику латинського походження, віднесла цей термін до підгрупи «назви загальних та спеціальних понять законотворчості, мір та способів покарання, виконавчої діяльності судових органів» [4]; цей термін, як і більшість латинських юридичних термінів, належав у мові-джерелі до загальноновживаної лексики, але був переведений до термінологічної системи шляхом підведення під нього наукового визначення [4]. При цьому відбулася зміна його смислових зв'язків.

У зв'язку із наведеним вище в юридичній науці є різні погляди, часом дискусійні, стосовно доцільного та коректного вживання термінів, похідних від «*пенітенціарій*», зокрема:

– у наукових дослідженнях спеціального галузевого характеру частіше використовуються терміни, передбачені чинним законодавством: «установи виконання покарань», «кримінально-виконавча система», а автори, які пишуть про пенітенціарну систему, як правило, не намагаються обґрунтувати вживання саме цього терміну. Використання терміну «пенітенціарна система» в сучасній юридичній літературі має місце найчастіше у двох випадках: 1) у роботах історико-правового характеру, де поняття «пенітенціарна система» та «пенітенціарні установи» носять узагальнюючий характер і застосовуються для характеристики різних етапів історичного розвитку (при цьому зазначені поняття часто поєднуються з термінами, які офіційно застосовувалися в конкретних історичних умовах); 2) у випадках, коли йдеться про

зарубіжні країни, в актах, що містять норми міжнародного права [10, с. 80; 1, с. 34];

– у сучасних вітчизняних дослідженнях проблем пенітенціарного середовища термін «пенітенціарна система» вживається у значенні, яке по суті тотожне терміну «кримінально-виконавча система». Разом із тим, більш схожими категоріями є «пенітенціарний» і «виправний», але все є етимологічний аналіз їх змісту свідчить про певні якісні відмінності. Семантика терміна «*виправний*» орієнтує на використання щодо засуджених зовнішнього, справедливого з позиції соціуму (держави) впливу. Семантика терміна «*пенітенціарний*» свідчить про якісно інший, особистісно-орієнтований підхід до впливу на засудженого, що зачіпає його мотиваційну сферу [10, с. 81];

– часи, коли «пенітенціарний» означав каяття («пенітенцію») завершилися одразу ж після того, як і з'явилися перші пенітенціарні установи, оскільки каяття (у буквальному розумінні цього слова) як зміст діяльності пенітенціарних установ одразу ж не виправдало тих надій, які покладалися на нього – релігійне просвітництво, праця та дисципліна не змогли перетворити злочинця на порядну людину, яка мала у майбутньому увійти до суспільства як законослухняний громадянин [12, с. 176];

– допустимо співвіднести поняття «покаяння» з поняттям «моральне виправлення» якщо не як тотожних понять, то принаймні як засіб і кінцевий результат, адже по суті моральне виправлення є неможливим без усвідомлення засудженим вини у вчиненому злочині й покаянні у скоєному [10, с. 80];

– видається, що категорія «пенітенціарна система» передбачає якісні відмінності від категорії «кримінально-виконавча система», – пенітенціарна система охоплює не тільки сукупність органів і установ виконання покарань, а й інститути громадянського суспільства, які здійснюють співпрацю з кримінально-виконавчою системою, і засоби постпенітенціарної адаптації засудженого [10, с. 81].

Беручи до уваги різні погляди науковців і практиків щодо доречності вживання слова «*пенітенціарний*» та їх аргументацію, слід зазначити, що попри всі дискусії протягом 2017–2018 року на розгляді Верховної Ради України перебуває проект Закону України «Про пенітенціарну систему» (внесений

народними депутатами І. Мосійчуком, І. Луценко, А. Кожем'яким та ін., реєстраційний № 7337) [8].

Підсумовуючи результати вивчення питань, пов'язаних із перебуванням у юридично-лексичному обігу терміна «пенітенціарій» та похідних від нього термінів, слід зазначити:

– історично відома спроба застосувати механізм каяття і релігійного впливу до процесу виправлення засуджених була не лише проявом реформи в системі виконання покарань в США – вона вплинула на подальшу правову політику у цій сфері у всьому світі та започаткувала використання спеціальної «пенітенціарної» термінології;

– очевидно, що в умовах сьогодення слова «пенітенціарій», «пенітенціарний» тощо позбавлені того змісту, що мали, коли релігійний вплив був головним засобом впливу на ув'язненого, а каяття є внутрішнім, суб'єктивним процесом відбування покарання, який практично неможливо констатувати із певним ступенем вірогідності;

– використання «пенітенціарної термінології» у національному законодавстві потребує більшої уваги до узгодження її з іншими подібними за значенням термінами, щодо яких є усталена практика у нормопроєктуванні.

Список використаних джерел

1. Бодюл Є.М. Проблеми доктринального визначення поняття «пенітенціарна система». Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 29–35. URL : http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/3068/1/2013_1_bodiul.pdf.

2. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила від 12.02.1987. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032.

3. Мінімальні стандартні правила поведінки з в'язнями від 30.08.1955. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212.

4. Паньків У. Правнича лексика латинського походження. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Фаховий та художній переклад теорія, методологія, практика». 2011. URL : <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/23184>.

5. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 09.12.2010 № 1085/2010. URL : zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010.

6. Про затвердження Положення про Державну пенітенціарну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 225. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225-2014-%D0%BF>.

7. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 № 654-р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80>.

8. Проект Закону України «Про пенітенціарну систему» (внесений народними депутатами І. Мосійчуком, І. Луценко, А. Кожем'яким та ін., реєстраційний № 7337). URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62965.

9. Сторчак Н.А. Пошуки оптимальної моделі виправного впливу на засуджених до позбавлення волі в зарубіжній практиці. Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 6. С. 335–339. URL : pap.in.ua/6_2017/102.pdf.

10. Шкута О.О. Визначення пенітенціарної системи як елемента кримінально-виконавчої доктрини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2016. Випуск 37. Том 3. С. 79–83. URL : www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.37/part_3/21.pdf.

11. Шкута О.О. Історико-правовий аналіз формування терміну «пенітенціарна система» у кримінально-виконавчому праві України. Науковий вісник Херсонського державного університету: серія «Юридичні науки»: зб. наук. пр. 2016. № 2. Т. 3. С. 41–44. URL : www.lj.kherson.ua/2016/pravo02/part_3/11.pdf.

12. Ягунов Д.В. Державна пенітенціарна служба України: деякі питання концептуального та термінологічного обґрунтування. Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ОРІДУ. Вип. 3 (47). О. : ОРІДУ НАДУ, 2011. С. 175–178.

13. Яцишин М. Проблеми визначення поняття «пенітенціарна система» в сучасних умовах. URL : http://historylaw.eenu.edu.ua/publ/2014/rozdil_1_teoriya_istoriya_filosofiya_derzhavi_ta_prava/m_jacishin_problemi_viznachennja_po_njattja_penitenciar-na_sistema_v_suchasnikh_umovakh/9-1-0-89.

Онуфрієнко Г. С., доцент кафедри українознавства та загальної мовної підготовки Економіко-гуманітарного інституту Запорізького національного технічного університету, доктор філософії та філологічних наук, доцент

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОДУКТИВНОГО РЕФЕРУВАННЯ ЯК ЧИННИКА ЕФЕКТИВНОСТІ МОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ЮРИДИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Опанувати юридичний фах без опанування мови цього фаху є неможливим, бо ж поняттєвий апарат спеціальності вербально представлений як сферою фіксації (кодифікованою юридичною термінологією, яка постійно розвивається, вдосконалюється, поповнюється, активно рухаючись до еталону, стандарту), так і у сфері функціонування термінів – фаховій літературі різних наукових жанрів. Про опанованість мови юридичного фаху свідчить здатність індивіда оперативно мобілізувати набуті мовні знання, сформовані вміння і навички для розв’язання комунікативних та когнітивних завдань чи проблем за різних контекстів, ситуацій, сфер професійної й управлінської діяльності.

У вітчизняній юридичній лінгвістиці актуальні питання діяльнісної теорії навчання української фахової мови досліджують у різножанрових наукових працях (монографіях, дисертаціях, навчальних посібниках для ЗВО, наукових статтях) університетські науковці, серед яких – І. Кочан, А. Красницька, Г. Онуфрієнко, Р. Пашук, Л. Чулінда, О. Юрчук та ін.

У попередніх фахових публікаціях нами обґрунтовано сутність та ефективність алгоритмізації як сучасної технології навчання української наукової мови в умовах Болонського процесу [1], проілюстровано, зокрема, лінгводидактичну цінність алгоритмічних приписів (АП) для успішної організації навчального анотування [2], описано юридичний науковий текст у сучасному лінгводидактичному вимірі [6]. У рамках виконаних у ЗНТУ в період з 2009–2018 рр. трьох кафедральних НДР («Мова науки в лінгводидактичному та культурологічному вимірах», «Системно-структурна організація лексичного ярусу мови спеціальності», «Динаміка галузевих термінологій у сферах їх фіксації та функціонування», науковий керівник – доцент Г. С. Онуфрієнко) описано в лінгводидактичній площині, зокрема на комунікативно-прагматичному рівні, юридичний текст, у тому числі вторинний

текст як результат реферування [3], та ономазіологічні ознаки міжмовних термінів-корелятивів [7], що надто важливо враховувати у процесі створення вторинних текстів засобами іншої мови, ніж мова оригіналу (першоджерела). У трьох виданнях (К., 2006; К., 2009; К., 2016) навчального посібника для ЗВО «Науковий стиль української мови» реалізовано в контексті теорії діяльнісного навчання концепцію оптимальної організації самостійної роботи студентів, магістрантів і аспірантів із фаховими джерелами юридичного фаху.

Мета цього дослідження – вмотивувати актуальність продуктивного реферування, що є об'єктивно складнішим порівняно з репродуктивним, та ефективність докомунікативних завдань для лексичного тренінгу.

В освітній практиці навчальне реферування використовують як для заміни великого першоджерела (перші кроки репродуктивного реферування), так і для викладу того нового, що є в кількох (різних за жанром та великих за обсягом) першоджерел, у тому числі й творче чи критичне осмислення (вищий рівень реферування – оглядово-продуктивне). Як різновид інтелектуальної праці реферування використовується і в практичній діяльності юристів. Та навіть за умови високого рівня знання індивідом мови свого фаху процес реферування вимагає сформованості додаткових компетентностей, у тому числі знання регламентованої схеми мисленнєво-мовленнєвих дій аналітичного опрацювання інформації наукових джерел задля створення, наприклад, складнішого реферату, яким є продуктивний чи оглядово-продуктивний.

Студентам усіх напрямів юридичної освіти навички реферування допомагають опрацьовувати на якісному рівні та в зазначених обсягах науково-навчальну, науково-популярну, суто наукову літературу за спеціальністю для курсових, дипломних чи конкурсних робіт. Реферативне читання наукових джерел за фахом є обов'язковим і при підготовці студентів до семінарів, колоквіумів, практичних занять чи для участі у кафедральних НДР. Воно передбачає сформованість певного комплексу взаємопов'язаних умінь і навичок, зокрема з оглядового, пошукового й суцільного видів читання; смислового аналізу тексту та його фрагментів з метою вилучення основної і нової інформації; коректного «згортання» («пакування») інформації до рівня тез, конспекту, анотації та обов'язково з мовного оформлення матеріалу за чинними нормами. Тому навчання реферуванню наукових джерел починається з

усвідомлення відповідного АП у цілому і кожного з його “кроків”, яке закріплюється тривалим тренінгом через виконання спеціальних вправ та системним ознайомленням зі зразковими текстами наукових рефератів юридичної тематики.

Репродуктивні реферати відрізняються від продуктивних рефератів (рефератів-оглядів), які створюють, творчо осмислюючи інформацію на основі кількох першоджерел відповідної тематики. Студенти мають усвідомити, що їм треба бути озброєними не лише глибокими знаннями з опановуваної галузі завдяки спецдисциплінам, але й уміти якісно та у визначений регламент реферувати джерела за АП і в повній відповідності до вимог академічної доброчесності, наукової етики, об'єктивності, інформаційної повноти, достатності за обсягом, логічності, єдності за стилем, чинних норм української мови.

До композиції більшості рефератів (у т.ч. авторефератів) за сучасними вимогами входять і ключові слова – основні наукові терміни і терміносполуки, які відбивають основні наукові поняття реферованого джерела та логіку викладу матеріалу. Усі сучасні навчальні посібники з мови фаху перераховують вимоги до рефератів, проте студентам необхідно презентувати ще й схему-інструкцію, за якою правильно, швидко й переконливо можливо підготувати якісного рівня реферат. Нами розроблено зразки АП для засвоєння механізму продуктивного реферування на прикладі юридичних текстів [4].

Як переконує апробація АП у ЗВО, крім зразків клішованих рефератів за юридичним фахом, студентам старших курсів обов'язково треба засвоїти синонімічні мовні стандарти-кліше, а також такі, що є спільними для анотацій та реферату. Для лексичного тренінгу в блоці докомунікативних завдань доцільно запропонувати і завдання з перекладу [5, с. 371–389].

В умовах розширюваної комунікації юристів у європейському просторі зростає й потреба здійснювати продуктивне реферування міжнародними мовами, що можливе завдяки комплексу сформованих мовних, мовленнєвих, термінологічних, риторичних компетентностей. Отже, АП як ефективний інструмент сучасної юридичної лінгвістики оптимально раціоналізують процес продуктивного реферування та сприяють творчому осмисленню інформації за юридичною темою/проблемою, що є надто необхідним для набуття персонального досвіду мовної комунікації в юридичному дискурсі, для подальшого навчання в магістратурі й аспірантурі та у професійному зростанні.

Список використаних джерел

1. Онуфрієнко Г.С. Алгоритмізація мовної освіти у ВНЗ України як лінгводидактична стратегія в умовах Болонського процесу / Г. Онуфрієнко // Українська освіта у світовому часопросторі: Матеріали II Міжнародного конгресу (м. Київ, 25–27.10.2007р.) – К. : ІУ МОН, 2007. – С. 390–391.
2. Онуфрієнко Г.С. Алгоритмізація навчального анотування фахових текстів у практиці викладання української мови [текст] / Г.С. Онуфрієнко // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: Збірник наукових праць: Львів, – ЛНУ. – 2015. – Випуск 11. – С. 151–157.
3. Онуфрієнко Г.С. Алгоритмічні приписи як інструмент сучасної лінгводидактики у практиці навчання студентів продуктивного реферування фахової літератури [текст] / Г.С. Онуфрієнко // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: Зб. наук. праць. – Львів : ЛНУ імені І.Франка, 2016. – Вип. 12. – С. 224–231.
4. Онуфрієнко Г.С. Алгоритмізація процесу наукової творчості у ВНЗ у контексті діяльнісної теорії навчання української фахової мови [текст] / Г.С. Онуфрієнко // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: Зб. наук. праць. – Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2017. – Вип. 13. – С. 69–82.
5. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови [текст] : Навчальний посібник з алгоритмічними приписами для ВНЗ. –3-тє вид. доп. і перероб. / Г.С. Онуфрієнко – К. : «ЦУЛ», 2016. – 426 с.
6. Онуфрієнко Г.С. Науковий текст у сучасному лінгводидактичному вимірі / Г. Онуфрієнко // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. – 2012. – №1. – С. 334–339.
7. Онуфрієнко Г. С. Різномовні термінологічні кореляти в ономасіологічному аспекті [текст] / Г.С. Онуфрієнко // Українська термінологія і сучасність. Збірник наукових праць. – К. : ІУМ НАН України, 2013. – С. 163–168.

Марчило Л. М., доцент кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кандидат філологічних наук, доцент

НАЗВИ СПОРІДНЕНOSTІ В ДІЛОВІЙ МОВІ ВОЛИНИ XVI СТ. (НА ПРИКЛАДІ ЛЕКСЕМИ «ОТЕЦЬ» І ПОХІДНИХ ВІД НЕЇ)

Відображення в мові родинних стосунків здавна привертало увагу дослідників. Функціонування лексики певної лексико-семантичної групи вивчають і на сучасному етапі розвитку слов'янських мов, і в діяхронії. На думку В.Л. Карпової, «такі лексичні групи, як назви частин тіла, назви спорідненості, назви багатьох рослин і тварин та деякі інші практично не змінюються протягом століть і навіть тисячоліть, але разом з тим саме вони, як правило, відзначаються полісемічністю і становлять ґрунт для багатьох похідних лексичних і семантичних утворень, які несуть на собі відбиток відповідної історичної доби» [3, с. 10].

«Волинські грамоти XVI ст.» є важливою для вивчення історії української мови пам'яткою ділової писемності того часу, у якій зібрано різні документи – записи на мастки, духовні, дарчі, купчі, закладні, уступні тощо. Грамоти володимирських актових книг є надзвичайно цікавим джерелом вивчення життя волинян, бо зберігають відомості про родинні стосунки українців у XVI ст. У грамотах зафіксовані лексеми, що належать до тематичної групи назв спорідненості та свояцтва, зокрема ті, які дослідники зараховують до термінів кровної спорідненості чи повної спорідненості [4; 1].

Лексема **отець** у мові аналізованих документів уживається в кількох значеннях. Найчастіше вона виступає зі значенням 'рідний батько': *а бли(з)киє мои з о(т)ца и (з) матки мое(и) ни(х)то з ни(х) то(з)[о] имена в него оты(и)мовати <. > и некоторые(м) право(м) в не(з)[о] того име(н)а по(и)скива(ти) не مايو(т) (ВГ, 1560, 20); ... яко(ж) з властное мысли и охоты своеє за по(з)воле(н)ємь его мл(с)ти на о(т)ца своего, доради(в)шииса приятеле(и) свои(х), споле(ч)не зь его мл(с)тью пномь о(т)цемъ своимъ и и(н)шимми прияте(л)ми своими ... нашо(л) и проси(л) есми его ... (1567, 30).*

У сучасній українській мові слово теж уживається з таким значенням, проте в лексикографічних працях стосовно нього зауважують, що слово «діалектне», «урочисте» [СУМ,

с. XXVIII]. А.А.Бурячок зауважував, що лексема **отець** (а також її фонетичні варіанти) поширена на території Закарпатської, Львівської (крім говору батюків), Івано-Франківської (крім гуцульських говорів) областей, у деяких західних районах Хмельницької та Чернівецької областей [1, с. 16], а деякі деривати – лише у частині говірок, де досі вживається лексема **отець** [там само, с. 19].

Проте в акті № 95 від 19 січня 1570 року (продажний запис Ганни Василівни Радовицької) вжито лексему **батько**: *А е(ст) ли бы(х) а або которы(и) з бра(т)и, приателе(и) мои(х), та(к) по ба(т)ку або по ма(т)це мое(и) бли(з)ки(х), хто (ж) бы ко(л)векъ с право(м) пере(д) ни(м) и после(д) ни(м) до тоє части припытова(ти) и о тоє позывати мели...* (1570, 120). І хоча в актовій мові XV–XVI ст. слово **батько** вживалося дуже рідко, пізніше в літературній мові воно витіснило лексему **отець**.

Крім того, у мові грамот лексема **отець** уживається зі значенням ‘титул служителів культу’: *При то(м) были и того добре сведоми, и печати свои за про(з)бою моею к сему листу приложили и(х) милость вл(д)ка володиме(р)ски(и) и бересте(и)ски(и), ѿте(ц) Феѡдосе(и), па(н) Василе(и) Пе(т)рови(ч) Загоро(в)ски(и), ма(р)шало(к) з(с)дрски(и) горо(д)ничи(и) володиме(р)ски(и), а пнѣ Ива(н) Гуляви(ч) (1569, 75–76); А при то(м) были, и то(з)[о] добре сведоми, и за прозбами ниими печати свои к сему нишому листу приложити рачили и(х) милость ѿте(ц) Феѡдосе(и), з воли божє(и) епископъ володиме(р)ски(и) и бересте(и)ски(и), па(н) Бо(з)да(н) Костюшко ... (б.д., 218). Входить до складу сталого словосполучення **отець духовный** (тобто наставник у питаннях віри): *и руки сво(и) по(д)писали ѿте(ц) мо(и) дхо(в)ны(и) свще(н)ни(к) обыне(ж)ски(и) це(р)кви свтоє пя(т)ницы Потапе(и) (1577, 170).**

Засвідчене у грамотах також уживання відповідної лексеми зі значенням ‘Бог’: *Во (и)мя ѿ(т)ца, и сына, и свто(з)[о] дха, свтыя живонача(л)ныя и нера(з)делимая тро(и)ца, ами(н) (1577, 169).* Слід зауважити, що ще в старослов’янських текстах слово могло уживатися зі значеннями: Отець (про Бога), предок, патріарх Старого Заповіту, шанобливе найменування священика, монаха, ігумена, один з отців церкви [2, с. 35].

У мові грамот зафіксовані також похідні лексеми – іменники та прикметники **отцовский, отчизна, отчизный, отчичь**. Лексема **отцовский** має значення ‘батьків’: *Але*

поволи(ли) есмо е(и) мл(ти) змѣшка(ти), за чи(м) бы са ...
вырумова(т) мела с того дому нио(з)[о] **ω(т)цo(в)скогo** за
ше(ст) нѣде(л) (1577, 213).

Іменник **отчизна** вживається зі значенням ‘батьківщина, вотчина’ (масток, успадкований по батькові на правах повної власності), як і в пам’ятках XIV-XV ст. [ССУМ, с. 111]: *и ж-е(м) єсть воле(н) w(т)чи(з)ною своєю и всею мае(т)но(ст)ю шафовати, ω(т)да(ти), продати, даровати и кому хотѣчи водлу(з) воли свое(и) записати* (1571, 161–162).

Прикметник **отчизный** зафіксований зі значенням ‘успадкований’ (переданий у спадок по батькові): *у што пє(р)во сего продалъ бы(л) // есми имє(н)я моє(з)[о] **ω(т)чи(з)но(з)[о]** у повеѣ Володимє(р)скомъ на (и)мя Ла(з)кова третюю ча(ст) на вє(ч)ность брати свое(и) крєвъно(и) двораномъ з(с)дря короля е(з)[о] мл(с)ти па(н)у Семєну, па(н)у Павлу Григо(р)євичомъ Гѡра(н)скимъ...* (1569, 42).

Лексема **отчичь** у грамотах має значення ‘спадкоємний володар, спадкоємець’: *А и(ж) тые вырєчє(н)я и записы ω(т)ты(х) чотыро(х) сє(ст)рѣ ниш(х) звы(ш) помєнєны(х) на(м) яко **ω(т)чичо(м)** то(з)[о] имє(н)я тые записы належа(ли), его мл(ст) па(н) ωтє(ц) на(ш) ... рачи(л) его мл(ст) на(м) тые вси ли(с)ты ... до ру(к) ниш(х) ω(т)дати* (1577, 212). З таким же значенням слово зафіксоване в Київському та Галицько-Волинському літописах: *Андрѣи же посла [Володимира] противу ему и рє(ч) ему иди в Рязань къ **ωчичю** своему къ Глѣбови а іазъ та надѣлю* (ПСРЛ, 1169, 537); *наидоша Данила во Оугорьскои землѣ. дѣтска соуца. и просиша оу короля Оугорьского. даи нам **ωт(ь)чича** Галичю Данила* (1208, 724). У пам’ятках XIV-XV ст. таких випадків було виявлено 11 [ССУМ, 2, с. 112]. Крім значення ‘спадкоємець’, воно мало й інші – ‘землевласник’ та ‘феодално залежний селянин, позбавлений права переходу до іншого землевласника’ [там само, с. 113]. У сучасній українській мові лексема зафіксована зі значенням ‘селяни в Росії, на Україні та в феодальній Литві XV–XVI ст., предків яких феодали позбавили права переходу і закріпачили’ (СУМ, V, 814), тобто слово вже належить до застарілої лексики.

Отже, численні фіксації лексеми **отець** та її дериватів у діловій мові Волині XVI ст. засвідчують їх активне вживання в староукраїнській мові. Проте у процесі формування лексичної системи української мови вони починають поступатися іншим лексемам і зберігаються в активному вжитку переважно в діалектному мовленні.

Список використаних джерел

1. Бурячок А. А. Назви спорідненості і свояцтва в українській мові / А. А. Бурячок. – К., 1961. – 141 с.

2. Ефимова В. С. Наименование лиц в старославянском языке: способы номинации и приоритеты выбора / В. С. Ефимова. – М., 2011. – 224 с.

3. Карпова В. Л. Проблеми вивчення історії словникового складу мови / В. Л. Карпова // Історія української мови. Лексика і фразеологія / [В. О. Винник та ін.], – К., 1983. – 743 с.

4. Трубачев О. Н. История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя / О. Н. Трубачев. – М., 1959. – 215 с.

Список умовних скорочень використаних джерел

ВГ – Волинські грамоти XVI ст. / Упоряд.: В. Б. Задорожний, А. М. Матвієнко. – К. : Наук. думка, 1995. – 245 с.

ПСРЛ – Полное собрание русских летописей. Ипатьевская летопись. – М. : Изд-во вост. лит., 1962. – Т. 2. – 938 с.

ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: У 2-х т. / Редкол.: Д. Г. Гринчишин, Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький. – К. : Наук. думка, 1977–1978. – Т. 1–2.

СУМ – Словник української мови : в 11-ти т. / ред. кол. : І. К. Білодід (гол.) та ін. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. I–XI.

Підюков П. П., провідний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Калиновський О. В., заступник начальника відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

МОВА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ОДНА З ОСНОВОПОЛОЖНИХ ЗАСАД, ЩО ВИЗНАЧАЄ ЙОГО ЗМІСТ І ФОРМУ ТА ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ВИЗНАЧЕННЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ

У системі загальних засад кримінального провадження, окреслених у ст. 7 КПК України, чільне місце посідає мова, якою воно здійснюється (п. 22 ч. 1). Зміст цієї засади визначено

в ст. 29 КПК України, де зокрема, наголошується, що кримінальне провадження здійснюється державною мовою, якою мають складатися процесуальні документи стороною обвинувачення, слідчим суддею та судом (ч. 1); особа повідомляється про підозру у вчиненні кримінального правопорушення державною мовою або будь-якою іншою мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння суті підозри у вчиненні кримінального правопорушення (ч. 2); слідчий суддя, суд, прокурор, слідчий забезпечують учасникам кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, право давати показання, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись у разі необхідності послугами перекладача в порядку, передбаченому КПК (ч. 3); судові рішення, якими суд закінчує судовий розгляд по суті, надається сторонам кримінального провадження або особі, стосовно якої вирішено питання щодо застосування примусових заходів виховного характеру, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження у перекладі на їхню рідну або іншу мову, якою вони володіють (ч. 4) [1, с. 19].

Отже, визначальним моментом у цій нормі законодавцем визначено факт володіння (не володіння, достатнього чи недостатнього володіння) державною мовою, якою здійснюється кримінальне провадження.

Тобто «володіння державною мовою» регламентується ст. 29 КПК України як оціночне поняття, причому досконалість, рівень її володіння визначається особою, яка здійснює кримінальне провадження.

Беззаперечно, що при встановленні факту володіння (достатнього або недостатнього) володіння чи не володіння державною мовою можуть враховуватись різні обставини, зокрема, заява самого учасника кримінального провадження, дані про його освіту, навчання, роботу, соціальні зв'язки, місце його мешкання і т. ін. Але очевидно, що пріоритет при цьому повинен надаватись волевиявленню учасників кримінального провадження. Саме вони можуть стверджувати про рівень володіння мовою кримінального провадження і розуміння його змісту і суті, термінологічних особливостей тощо, користуватись у разі необхідності послугами перекладача, заявляючи відповідні клопотання особам, які ведуть кримінальне провадження.

Це ж стосується і права учасників кримінального провадження користуватися під час його провадження рідною, або іншою мовою, якою вони володіють, чи вимагати безоплатної допомоги перекладача.

Вищевикладене свідчить, що передбачений у ст. 29 КПК України порядок, який регламентує обов'язкову відповідність змісту і формі кримінального провадження вимог щодо мови, якою воно здійснюється, потребує більш досконалого термінологічного визначення.

Напевно, що через елементи суб'єктивного підходу, які містяться в цій нормі, вона реалізується на практиці формально, на розсуд і розуміння осіб, які здійснюють кримінальне провадження.

У літературі справедливо наголошується на цьому за результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень. Зокрема, зазначається, що «в 48 % випадків участь перекладача обґрунтовувалась обставиною, передбаченою КПК України – неволодінням чи недостатнім володінням державною мовою; у 19 % випадків підстава участі перекладача взагалі не зазначалась; в інших випадках (33 %) вказувались інші обставини, зокрема й те, що українська (державна) мова не є для особи рідною» [2, с. 150].

«Ігнорування факту володіння (неволодіння) учасником кримінального провадження державною мовою при вирішенні питання про користування рідною мовою або іншою мовою, якою він володіє, – підкреслює у зв'язку з цим Г.М. Мамка, – може призвести до абсурдної ситуації, коли особа, володіючи державною мовою (мовою кримінального провадження), а також будь-якою іншою мовою, зможе заявити, що остання є для неї рідною та вимагати участі перекладача» [2, с. 150].

Звісно, що цим можуть зловживати недобросовісні учасники кримінального провадження, використовуючи свої процесуальні права всупереч їх призначенню, нівелювати й унеможлилювати ефективність реалізації вимог КПК щодо розумності строків прийняття чи виконання відповідних процесуальних дій або рішень (ст. 28), рівності перед законом і судом (ст. 10), поваги до людської гідності (ст. 11) та інших засад кримінального провадження.

Недотримання вимог законодавства щодо забезпечення мовної засади здійснення кримінального провадження (як і будь-якої з інших засад останнього, передбачених ч. 1 ст. 7 КПК) негативно впливає на його зміст і форму, призводить до визнання результатів здійснених при цьому тих чи інших

слідчих (розшукових) дій і прийнятих процесуальних рішень незаконними, а отриманих при цьому доказів – недопустимими на будь-якій стадії кримінального провадження, з урахуванням особливостей, встановлених законом.

Підсумовуючи висловлене, варто наголосити, що мова як фізичний носій соціальних зв'язків направлених на встановлення взаємовідносин [3, с. 105] в галузі кримінального провадження серед його суб'єктів і учасників, уявляє собою систему соціальних відносин, що виникають і відбуваються між ними під час досудового розслідування і судового розгляду.

Загалом зрозумілим є те, що в цьому форматі чіткість і досконалість термінологічного визначення як цієї, так і інших засад кримінального провадження та невід'ємних складових змісту і форми останнього, набуває важливого значення для однозначного їх розуміння учасниками кримінального процесу.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповн. станом на 16 березня 2018 року: (офиц. текст). К.: Паливода К.В., 2018. 408 с.
2. Мамка Г.М. Засади кримінального провадження. Монографія. К.: Грета, 2018. 276 с.
3. Балинська О. Мовлення як засіб творення взаємин (деякі зауваги до постановки проблеми). *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. 1998. № 7. С. 105–111.

Красницька А. В., доцент кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ДОКУМЕНТ»

Одним із основних результатів творчої, інтелектуальної та соціальної людської діяльності є створення і накопичення інформаційних ресурсів з метою їх подальшого використання та збереження для нащадків. Матеріальними носіями зафіксованої інформації є документи як закономірний результат розвитку людського суспільства. Як зазначали Ш.-В. Ланглуа і Ш. Сеньобос, «Історія пишеться за документами. Документи – це сліди, залишені думками і діями людей, які колись жили.

Документи – це сліди, залишені з минулих епох... Ніщо не може замінити документів: немає їх, немає й історії» [1, с. 659].

Поняття «документ», виникнувши в античний період (перш за все, для закріплення та підтвердження прав окремої особи або сім'ї на землю, майно, право на владу), за довгий історичний період постійно змінювало своє значення.

Після створення давньоруської держави писемність стала необхідною для укладення різних угод з іншими державами, зносин з іноземними діячами (напр., *договори Давньої Русі з Візантією* 911, 944, 945, 971 рр.). У Київській Русі документи були звичним елементом суспільних відносин, про що свідчать статті 92, 110 Розширеної (Великої, Просторої) редакції *«Руської Правди»*. У цей період документуються правові відносини, утворюються *заповіти, приватні листи, жалувані й вкладні грамоти*. Важливими документами часів Київської Русі були *княжі устави* (спрямовані на доповнення/зміну внутрішніх державних норм і порядків, напр., *«Устав Володимира Мономаха»*), *княжі «уроки»* (постанови князів переважно фінансового характеру про податки, данину на користь князя, судові виплати тощо), *церковні устави* (впорядковували правове становище церкви в державі та церковних судів). Письмові документи, за допомогою яких укладалися різного роду угоди, склалися лише для будь-яких відомостей (*записи, пам'яті*) і не мали процесуального значення. Пізніше вони набули значення судового доказу за умов складання на випадок різного роду спорів. «Письмові документи, які називали також *грамотами, кабалами*, спочатку не мали сили повного доказу, а для їх підкріплення часто були потрібні показання свідків» [2, с. 706–708].

Починаючи із середніх віків, слово «документ» позначало папери, які підтверджували чийсь права, законність володіння чимось, законність певних дій, тобто вони мали юридичну силу та юридичне значення. З часом поняття «документ» вживається як узагальнене для тих видів письмових свідчень, які склалися з правовою метою. Латинські слова «*акт*» і «*документ*» витіснили з ужитку українські слова, що існували до цього та позначали такі самі реалії (напр., «*грамота*», «*лист*», «*листовне письмо*»).

Поширеними законодавчими актами Литовсько-Руської держави, які розвинули техніку творення документів, були: «*Статут Великого князівства Литовського*» 1529 р. (т. зв. Старий), 1566 р. (т. зв. Волинський) та 1588 р.

(т. зв. Новий). Майже всі документи, що утворилися в Князівстві Литовському, мали загальну назву «*лист*», яка в цілому відповідала поняттю «документ».

Протягом ХУ–ХУІІ ст. практично сформувалися системи спеціальної документації – дипломатичної, судової та військової. У ХVІІІ–ХІХ ст. документом називали матеріальні предмети, на яких за допомогою письма фіксували інформацію; їх уживали для підтвердження чи засвідчення певних фактів, явищ, подій, дій.

Необхідно констатувати, що тлумачні словники, енциклопедії, енциклопедичні словники подавали визначення документа, починаючи з ХІХ ст. Так, у «Словнику церковно-слов'янської та російської мови» документ – це вчений акт чи діловий папір, що служить доказом або свідоцтвом чого-небудь [3, с. 544]. У «Тлумачному словнику» Володимира Даля (1863–1866) подано наступне визначення поняття «документ»: це будь-який важливий папір, також диплом, свідоцтво» [4, с. 459]. Укладачі «Енциклопедичного словника» 1889 року під документом розуміли матеріальний знак, який служить доказом юридичних відносин і подій [5, с. 898]. У сучасному використанні термін «*документ*» має декілька значень. Зокрема, у «Новому тлумачному словнику української мови» зафіксовано такі значення слова документ: 1. Діловий папір, що посвідчує певний юридичний факт, підтверджує право на що-небудь, служить доказом чого-небудь, акт, протокол; 2. Письмове свідоцтво, що офіційно підтверджує особу; 3. Письмовий твір, грамота, рисунок і т. ін. як свідчення про щось історичне, важливе [6, с. 805].

Зауважимо, що існує безліч визначень документа, які зафіксували певні уявлення про те, що він собою являє. У різноманітних науках, у поглядах різних учених, у багатоманітних контекстах не існує узагальненого визначення цього поняття. Така ситуація склалася у зв'язку з багатозначністю терміна, яка зумовлена тим, що документи використовуються у багатьох галузях знання, у найрізноманітніших сферах людської діяльності та пов'язана з предметом їх досліджень. Відсутність одноманітної думки у тлумаченні документа може свідчити про еволюцію цього поняття, про велику різницю між теоретичним розумінням і практичним засвоєнням феномена поняття «*документ*».

На жаль, сьогодні серед фахівців у сфері документознавства, архівознавства, інформатики та правознавців немає єдності в розумінні терміна «документ», незважаючи на наявність низки законодавчих визначень. Термін «документ» трактується у вузькому, широкому, дуже широкому значеннях (Н.Н. Кушнарєнко).

У науковій літературі XIX–XX століть під терміном «документ» розуміли все те, що служить для реєстрації, передачі та зберігання інформації про який-небудь предмет (Поль Отле), окреме зафіксоване повідомлення, цілісність якого виражається загальним змістом і логікою викладу (Г.Г. Воробйов), комунікат і комунікаційний канал, що пов'язує автора і реципієнта (Г.Н. Швецова-Водка, А.В. Соколов), джерела правового характеру (С.М. Каштанов). Документ уживається як у загальному, так і спеціальному термінологічному значеннях. Найбільш загальним вважається визначення документа як матеріального об'єкта із зафіксованою на ньому інформацією у вигляді тексту, звукозапису чи зображення, призначеного для передавання в часі й просторі для збереження і використання суспільством.

У міжнародному стандарті ISO 15489-1: 2003 документ трактується таким чином: інформаційний матеріал (document) – це зафіксована інформація або об'єкт, які сприймаються й обробляються як єдине ціле.

Визначення документа дістало певне юридичне закріплення в державних законодавчих актах України:

- 1) матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі (ст. 1 Закону України «Про інформацію»);
- 2) матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску або іншому носіїві (ст. 1 Закону України «Про обов'язковий примірник документів»);
- 3) інформація, зафіксована на матеріальному носії, основною функцією якого є зберігати та передавати її в часі та просторі (п. 3.3 ДСТУ 2732:2004 Національний стандарт України «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять»);
- 4) зафіксована інформація або об'єкт, який може трактуватися як окрема одиниця (п. 3.10 ДСТУ 4423-1:2005 Національний

стандарт України «Інформація та документація. Керування документаційними процесами. Частина 1. Основні положення»).

Поняття документ у різних науках має суттєву різницю. *В архівній справі* документ визначається як об'єкт зберігання у відповідних установах, видання поліграфічними підприємствами чи засобами масової інформації. У *науково-інформаційній і бібліотечно-бібліографічній діяльності* під документом мають на увазі головним чином твори друку, а також неопубліковані, аудіовізуальні та інші документальні джерела інформації. У *сфері управління* документ розглядають як засіб фіксації та передавання управлінських рішень. У *документознавстві* документ розглядається як інструмент управління чи архівного зберігання. Документознавство виділяє три складові терміна «документ» – матеріальний об'єкт, носій інформації, документована інформація. В *історичних науках* документ розглядається головним чином як історичне джерело. В *інформатиці* документами вважають не лише рукописні, друковані видання й написи, а й нумізматичні пам'ятки, твори мистецтва, музейні експонати антропологічного, ботанічного, зоологічного чи мінералогічного характеру [7, с. 39]. Для *документної лінгвістики* документ важливий як носій документного тексту.

Необхідно зауважити, що в *юриспруденції* тлумачення поняття “документ” дещо відрізняється від наведених визначень і застосовується в різних аспектах, залежно від цільового призначення документа чи кола його застосування. В юриспруденції документ розуміють переважно як засіб доказування та підтвердження різноманітних життєвих подій. Документи засвідчують юридичні факти та права на що-небудь, містять певні свідоцтва, пояснення, показання, підтверджують різноманітні життєві події тощо. Документи вивчаються, засвідчуються, досліджуються, оглядаються, аналізуються, фіксуються, пред'являються, оголошуються. Вони можуть бути об'єктом злочинних дій, зберігати на собі сліди злочину. У той же час вони можуть бути засобами для розкриття злочинів, виявлення винуватих осіб, виправдання осіб, яких помилково підозрювали. Документи супроводжують людину на кожному етапі розвитку (народження, отримання освіти і т.д.), визначають правовий і соціальний статус громадянина, документально підкріплюють досягнуті результати, дають право на здійснення певних дій для подальшого розвитку особистості.

На нашу думку, в узагальненому значенні *документ* як витвір суспільства – це предмет матеріального світу, на якому умовними знаками (буквеними, цифровими, стенографічними, телеграфними) зафіксована у матеріально-речовинному та електронному вигляді певна інформація з реквізитами, що дозволяють її ідентифікувати, який містить зображення (графічне, умовне) об'єкта, є результатом відображення подій, явищ, фактів об'єктивної дійсності та придатний для фіксації та передачі інформації у часі і просторі.

Підсумовуючи, зазначимо, що документ як результат цілеспрямованої діяльності людини вважають матеріальним носієм, формою, інформацією, носієм інформації, зафіксованим повідомленням, письмовою пам'яткою, джерелом історичного знання, об'єктом, письмовим актом, інструментом соціальних комунікацій, засобом засвідчення і доведення певних фактів.

Список використаних джерел

1. Ланглуа Ш., Сеньобос Ш. Введение в изучение истории. – СПб., 1899. – С. 13. Сочинения, письма и бумаги В. Н. Каразина, собранные и редактированные проф. Д. И. Багалеем. – Х.: Изд-во Харьк. ун-та, 1910.

2. Энциклопедический словарь: в 41 т., 82 полут.; под ред.. И.Е. Андреевского; Издатели Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. – СПб.: Типо-Литогр. И.А. Ефрона, 1890–1904. – Т. 23: Патенты-Поватажное. – 1898. – 961 с.

3. Словарь церковно-славянского и русского языка. Составленный Вторым отделением Императорской Академии наук. – Т. 1. – СПб., 1847 // Електронний ресурс : http://etymolog.ruslang.ru/doc/dict1847_A-Zhuch.pdf.

4. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : В 4 т. / Даль В. И. – М. : Русский язык, 1989. – Т. 1: А-З. – 699 с. ,

5. Энциклопедический словарь: в 41 т., 82 полут. ; под ред. И. Е. Андреевского; Издатели Брокгауз Ф. А., Ефрон И. А. – СПб. : Типолитогр. И. А. Ефрона, 1889. – Т. X-A : Давенпорт-Домиціан. – 1138 с.

6. Новий тлумачний словник української мови. – Т. 1. – К. : Аконті, 1999.

7. Михайлов А. И., Черный А. И., Гиляровский Р. С. Основы информатики. – М., 1968.

Ялова О. В., доцент кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАННЯ ПРО ДЕРЖАВНУ МОВУ В УКРАЇНІ

Великий українець родом з Донбасу академік Іван Дзюба у передмові до перевидання у 1998 році свого визначного за суспільною значимістю публіцистичного трактату «Інтернаціоналізм чи русифікація?» з гіркотою написав: «Не хочеться більше говорити про українську мову. Печаль. Стидоба. І часто – безнадія...» [1].

Аналіз наукових досліджень та газетних публікацій періоду перших десяти років незалежності України свідчить, що про українську мову – її функціонування на всій території держави, особливості застосування у переважно російськомовних регіонах, державних органах та установах, їх чітке законодавче закріплення – говорили і писали багато і дуже різного, особливо напередодні чергових чи позачергових виборів президента України та народних депутатів України. Але далі розмов справа не йшла.

Надія на успішну реалізацію засад мовної політики, розвитку української державної мови, встановлених Конституцією України, з'явилася 12 березня 2003 року під час парламентських слухань «Про функціонування української мови в Україні» та від схвалених постановою Верховної Ради України від 22 травня 2003 року «Рекомендацій парламентських слухань» [2].

Для належної і ефективної реалізації цих засад був і є необхідним широкий і глибокий законодавчий механізм. Не можна ж вважати таким механізмом Закон України «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 року [3], який кілька років перебував на розгляді у Конституційному Суді України на предмет його відповідності Конституції України. У 2018 році Конституційний Суд України визнав його таким, що не відповідає Конституції України.

На початку 2017 року майже одночасно з'являються і реєструються у Верховній Раді України три законопроекти щодо правового регулювання питань про державну українську мову і мови національних меншин: законопроект № 5556 «Про мови в Україні» 33 народних депутатів України; законопроект № 5669

«Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні» 7 народних депутатів України та законопроект № 5670 «Про державну мову» 33 народних депутатів України.

Навіть побіжний аналіз цих законопроектів якісно виокремлював законопроект № 5670. Він, на наш погляд, ґрунтується на аналізі зазначених вище рекомендацій парламентських слухань, а також проектів концепцій державної мовної політики 2006, 2007, 2010 років, остання з яких була схвалена Указом Президента України. Законопроект № 5670 «Про державну мову» передбачає, на нашу думку, всі ті положення, на яких акцентували впродовж чверті століття провідні вчені України, і які, на наше переконання, ефективно сприятимуть як реалізації вимог Конституції України, так і Висновку Венеціанської комісії « За демократію через право» щодо того, що особливі умови, що склалися в Україні, вимагають належних гарантій для збереження державної мови як інструмента єднання суспільства, і рекомендаціям цієї Комісії «українському законодавчому органу віднайти істотно прийнятні способи підтвердження верховенства української мови як єдиної державної мови та вжити додаткових заходів для зміцнення її ролі в українському суспільстві».

4 жовтня 2018 року Верховна Рада України прийняла у першому читанні законопроект № 5670-Д «Про державну мову» (той самий № 5670, але значно доопрацьований). Здавалося, що переважній більшості громадян України треба починати з того радіти. Оскільки українська держава долучиться, нарешті, до широкого кола цивілізованих країн світу, що мають у своєму законодавчому полі закон державну мову.

Очікувана радість прийняття законопроекту № 5670-Д як закону затьмарюється умовою його об'єднання із законопроектом № 5556 «Про мови в Україні».

Стверджуємо, що їх об'єднувати не можна! Законопроект № 5670-Д стосується виключно української державної мови, а підготовка закону про мови потребує широкого і глибокого використання одного з найважливіших міжнародно-правових актів, що регулює застосування і встановлює основоположні принципи збереження і розвитку національних мов, – Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, підписаної 5 листопада 1992 року у м. Страсбург (Франція) державами – членами Ради Європи [4]. Однак, окремі

положення Хартії і Закон України про її ратифікацію від 15 травня 2003 року викликали і викликають серйозні зауваження з боку деяких політиків та науковців України, зокрема, доктора юридичних наук Василенка В.А., доктора юридичних наук Маляренка В.І., професора Масенко Л.Т. та ін. З багатьох зауважень виокремимо лише одне – чинний український текст Хартії є перекладом з російської мови і спотворює окремі вимоги Хартії щодо забезпечення мовних прав національних меншин. Для прийняття закону про мови необхідно здійснити переклад Хартії на українську мову з мов оригіналу (англійська чи французька) і повторно її ратифікувати Верховною Радою України. Для цього потрібен час.

Тому вважаємо, що законопроект № 5670-Д «Про державну мову» необхідно приймати у другому читанні і в цілому без будь-яких положень про мови національних меншин, а в процесі його підготовки до другого читання долучити важливі пропозиції з інших законопроектів.

Разом з тим, необхідно обов'язково підготувати і прийняти Верховною Радою України закон про мови національних меншин, який би повністю відповідав положенням згаданої вище Хартії та цілком узгоджувався з положеннями прийнятого закону України про державну мову.

Список використаних джерел

1. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? / Іван Дзюба. – К. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. Ст. 40.
2. (Обережно – мова! : матеріали парламент. слухань у Верховній Раді України 12 берез. 2003 р. – К.: Парлам. вид-во, 2003. – 134с.).
3. Про засади державної мовної політики: Закон України від 3 липня 2012 року № 5029 – VI // Відомості Верховної Ради України. – 201. – № 23. – Ст. 18.
4. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, Страсбург, 5 листопада 1992 року // 36. Док. Ради Європи, ратифікованих Україною. – К., 2006. – С. 423–440.

МОВА ЮРИДИЧНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ ЯК САМОСТІЙНИЙ ВИД МОВИ ПРАВА

Під час формування правової держави, громадянського суспільства і правової культури населення, у процесі захисту прав та свобод особистості засоби масової інформації (далі – ЗМІ) відіграють важливу роль. Аналізуючи сферу правових відносин суспільства, практику нормотворчості, судочинства, правозастосування, правореалізації тощо, ЗМІ повноцінно стають «четвертою гілкою влади».

Без перебільшень можна сказати, що сьогодні мас-медіа України тісно торкаються висвітлення правового життя держави, оскільки ця тема стосується всього суспільства в цілому і кожного громадянина окремо. Вважаємо, що в цій ситуації дуже важливо, щоб журналіст, який пише на юридичну тематику, мав професійне уявлення про правові процеси, що відбуваються в країні, розумів, як будується політика держави в цій сфері, як вона відображається в результаті на житті громадян. Тільки за цих умов можна говорити про досконалу журналістську працю у сфері права [7, с. 25].

Однією з найголовніших ознак юридичної журналістики є подача правової інформації. Закон України «Про інформацію» дає таке визначення [1]: правова інформація – це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо. Джерелами правової інформації є Конституція України, інші законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори та угоди, норми й принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань. З метою забезпечення доступу до законодавчих та інших нормативних актів всім громадянам держава забезпечує видання цих актів масовими тиражами у найкоротші строки після набрання ними чинності.

Крім цього, слід зазначити, що однією з головних функцій журналістики є функція формування громадської (суспільної) думки [4, с. 26]. Сучасна суспільна свідомість у світі відзначається особливо високим рівнем впливу громадської думки на всі сфери життєдіяльності суспільства, починаючи від

глобальних політичних рішень і законодавчих проблем та закінчуючи дрібними побутовими питаннями. Головним будівельним матеріалом для громадської думки є інформація, а головними каналами її формування й вираження – ЗМІ. У цьому й реалізує себе журналістика в демократичному суспільстві як галузь суспільно-політичної діяльності. Правнича ж журналістика в демократичному суспільстві відіграє вирішальну роль на всіх етапах формування громадської думки [6].

Журналістські тексти на правову тематику – це написання, редагування, збір і виробництво правових новин чи правових статей новинарного характеру в будь-якому виді засобів масової інформації [2, с. 564]. Тож юридичну журналістику вважаємо невід’ємною, але при цьому самостійною частиною мови права.

Мова права, у свою чергу, є окремим стильовим різновидом української літературної мови. Як цілісна комунікативно-галузева підсистема літературної мови з певним набором характерних лінгвостилістичних і структурно-жанрових ознак, зумовлених специфікою правової сфери та комунікативно-професійними потребами в ній, мова права забезпечує нормативно-правове регулювання діяльності суспільства.

Водночас мова права містить у собі низку відносно самостійних видів, зокрема мову законодавства і підзаконних правових актів, мову правозастосовної практики, мову юридичної науки і юридичної освіти, мову міжнародних договорів, угод, декларацій, професійну мову юристів, публічну мову права та мову юридичної журналістики. Відповідно до цього мова права послуговується засобами різних функціональних стилів: офіційно-ділового (сфера внутрішнього і міжнародного законодавства, правозастосування, судочинства, нотаріату, діловодства); наукового (сфера правничої науки й освіти); розмовного (сфера усного професійного спілкування юристів) та публіцистичного (засоби масової юридичної інформації, правова освіта населення, судові промови) [2, с. 567].

Кожен функціонально-стильовий різновид юридичної мови має свої специфічні ознаки, норми й правила використання мовних засобів залежно від ситуації та комунікативного завдання. Якщо мова офіційно-ділових текстів, зокрема законодавчих актів, призначених регулювати суспільні відносини, характеризується офіційністю, узагальненістю, стандартизованістю, кодифікованістю, безособовістю, настановно-інформативним характером, стилістичною нейтральністю, відсутністю індивідуально-авторських рис, а мова юридичної науки вирізняється логічністю,

об'єктивністю й обґрунтованістю, фактологічною точністю, аргументованістю, узагальненістю тощо, то мова юридичної журналістики, реалізуючи дві основні, нерозривно поєднані функції – інформативності та впливу, характеризується полемічною загостреністю, популярністю, образністю, експресивністю, відкритою оцінністю, поєднанням різностильових елементів у тексті, індивідуально-авторськими стильовими ознаками [5].

Текст юридичної журналістики є особливим видом юридичного тексту, головна властивість якого полягає у тому, що його завданням є владний вплив на поведінку людей, спонукання до дії.

Юридичні тексти відображають суспільне життя через правові норми як правила належної й обов'язкової поведінки, виконуючи таким чином регулятивну функцію. Виділимо ті ознаки юридичного тексту, які, на нашу думку, є характерними для журналістського тексту з правової тематики :

- *інформативність* (ця категорія стосується як семантики, так і форми тексту) – один із факторів ефективності смислового сприйняття викладеного матеріалу, змістовна насиченість тексту; змістовна зв'язність – забезпечує єдність тексту як цілого, охоплює формально-граматичні аспекти зв'язку висловлювань, характеризується перш за все різнотипними мовними засобами допомогою яких здійснюється зв'язок між елементами тексту: граматичними, лексичними, логічними, стилістичними та асоціативними;

- *логічна послідовність* – це тісний логічний зв'язок між реченнями, частотність зв'язків з ознаками мети, причини, результативності (для цього, з цією метою, отже, однак, таким чином тощо), чітке членування тексту на абзаци, параграфи тощо;

- *цілісність* у структурно-змістовному плані – текст як цільна група речень має бути присвячений одній темі, з якою зіставляються всі речення, що входять до нього, передбачає впорядкованість частин тексту, їх неподільність, обґрунтованість, повноту;

- *мотивованість* – забезпечення переконливого характеру матеріалу, наявність необхідних посилань на офіційні статистичні дані, компетентні джерела, додатків тощо;

- *смислова завершеність* – інформація, подана у тексті, повинна вичерпно відображати тему, якій присвячений текст, не залишати можливості для змістовного доповнення і домислювання невиражених положень. У тексті повинні знайти місце всі без винятку атрибути закінчених фраз, положень і правил, суб'єкт

правовідносин не повинен потребувати роз'яснення змісту тексту, зокрема вираженої в законодавстві правової норми;

– *спрямованість* – чітке визначення призначення, мети повідомлення;

– *ретроспективність* – зверненість у минуле, розгляд обставин, що вже мали місце;

– високий ступінь *композиційної та мовної стандартизації* – у юридичних текстах застосовуються усталені терміни, термінологічні конструкції, що виражають стандартні ситуації в праві, синтаксичні, лексичні та граматичні кліше; чітко визначена структура, що прискорює розроблення та сприймання цих текстів, сприяє їх точності розуміння. Для юридичних текстів властиве означення, обов'язково і чітко, таких екстралінгвістичних (позамовних) факторів комунікації: адресанта повідомлення (автора тексту), здебільшого це юридичні особи; адресата (отримувача повідомлення, читача); референта (об'єкт, предмет комунікації) – те, про що йдеться в тексті.

Також слід зазначити, що тексти юридичної журналістики суттєво вирізняються з-поміж інших видів юридичних текстів. Журналістські тексти юридичного спрямування є засобом правового інформування, забезпечення населення на систематичному рівні інформацією про правове буття [6]. Вони впливають на рівень усвідомленості та правомірності поведінки, виконання людиною своїх громадянських обов'язків та можливість цивілізованого користування правами й свободами, що значною мірою залежить від рівня її правової поінформованості. Журналістські юридичні тексти поряд з інформуванням формують громадську думку, спонукають до активної дії та прийняття рішення. Важливою характеристикою таких текстів є доступність викладу правової інформації. Йдеться, зокрема, про використання як термінології, так і спеціальних категорій, що надає читачеві/глядачеві можливість глибше усвідомити загальний зміст пропонованого його увазі юридичного матеріалу, а не витратити час на розпізнавання метамови, що, по суті, не має нічого спільного з повсякденним мовним наповненням друкованих засобів масової інформації. Для лексики текстів юридичної журналістики, на відміну від всіх інших видів юридичних текстів, властива емоційність, фразеологічна й метафорична насиченість, наявність окрім юридичної термінології загальнонавчаної наукової та громадсько-політичної, абстрактних слів, мовних кліше, які легко запам'ятовуються.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про інформацію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
2. Бачина Л. Ю. Юридична журналістика як спеціалізація [Текст] / Л. Ю. Бачина // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць / гол. ред. С. В. Ківалов. – Одеса : Юрид. Л-ра, 2010. – Вип. 52. – С. 563–570.
3. Крутов М. Грамотный журналист – юридически образованный журналист [Электронный ресурс] / М. Крутов. – Режим доступа : www.svobodanews.ru/content/Transcript/3950281
4. Михайлин І. Л. Основи журналістики : підручник [Текст] / І. Л. Михайлин. – Вид. 3-тє, допов. і поліпш. – К. : ЦУЛ, 2002. – 284 с.
5. Недопитанський М. І. Тематична спеціалізація журналіста [Електронний ресурс] / М. І. Недопитанський. – Режим доступу : journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2178.
6. Рихтер А. Г. Лекции по основам правовой грамотности для журналистов [Электронный ресурс] / А. Г. Рихтер. – Режим доступа : www.medilaw.ru/publications/books/srs/intro.html.
7. Стеблівський Ю. Системі правосуддя потрібна «цілюща» критика [Текст] / Ю. Стеблівський // Юридичний вісник України. – 2009. – № 42. – С. 24–28.

Ткачук І. Д., ад'юнкт докторантури та аспірантури Національної академії внутрішніх справ

ВПЛИВ ХРИСТІЯНСТВА НА МОВУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

В процесі спілкування люди часто не задумуються над тим, як впливає на навколишній світ кожне сказане слово. Словом можна вилікувати, підбадьорити, підтримати, надихнути, ошчасливити людину, і навпаки – образити, зіпсувати настрій чи погубити. Слово може бути актом творіння і водночас актом знищення. За допомогою слів люди програмують свою поведінку і поведінку інших. Наприклад, якщо в процесі спілкування мовець використовує слова – «агресори», то цим самим він викличе зворотну агресію в опонента.

Про первинність слова як сакрального начала, що існувало до творення Богом світу, написано у священних книгах монотеїстичних релігій: *«Споконвіку було Слово, а Слово в Бога*

було, і Бог було Слово...» (Ів.1:1). Відповідно до традиції авраамічного монотеїзму, саме завдяки Слову світ став існувати в онтологічному сенсі. У Старому Заповіті зазначено, що Бог творить світ за допомогою слова: *«І сказав Бог: «Хай станеться світло!» І сталося світло...»* (Бут. 1:3). Єврейське містичне вчення – каббала виходить з того, що не тільки слово, а й кожна буква єврейського алфавіту має сакральне значення, за допомогою яких Бог створив всесвіт.

Слово є структурним елементом будь-якої мови. Мова – це частина соціальної пам'яті, сукупність значень, що становлять орієнтовану основу діяльності, вона дає можливість передавати певні світоглядні настанови та соціальні настрої з покоління в покоління. Саме в мові відображено й зафіксовано найглибші витoki свідомості народу та його ментальність. Вона репрезентує народ у світі, є активним чинником його самореалізації. Вона матеріалізується в діях і вчинках людей, є головним знаряддям соціалізації й самоідентифікації [1, с. 475]. Мова є потужною об'єднуючою силою. Однак, водночас, вона спроможна роз'єднувати людей: поділяти на своїх та чужих, встановлювати кордони, провокувати конфлікти та навіть бути зброєю [1, с. 476].

Відомий український мовознавець, філософ, фольклорист, літературознавець та громадський діяч О.О. Потебня у праці «Думка та мова» висвітлює ідею мови як засобу створення, а не вираження вже готової думки; мова не відображає світоспоглядання, яке склалося, а діяльність, яка його складає [2, с. 23]. На основі цієї ідеї вчений дає своє розуміння ролі слова як засобу спілкування і як засобу творення думки. Слово, зазначає О.О. Потебня, не є зовнішнім додатком до готової вже в людській душі ідеї необхідності. Воно є засіб, що впливає із глибини людської природи, створювати цю ідею, оскільки тільки за допомогою нього відбувається й розклад думки. Як у слові вперше людина усвідомлює свою думку, так у нього ж насамперед вона бачить ту законність, яку потім переносить на світ [2, с. 26].

Вбачаючи в мові єдино властиві кожній людині та кожній мовній спільноті спосіб і можливість сприймати світ і осмислювати його, О.О. Потебня гостро протестував проти денаціоналізації загалом і деукраїнізації українців зокрема, як проти в'язниці духовного і душевного розтління. Адже зникнення хоча б однієї мови привело б до втрати загальнолюдською

культурою цілої групи пов'язаних саме з нею мисленнєвих процесів, а людство зазнало б «зниження рівня думки» [3].

Основні думки О.О. Потебні можна проектувати на українську мовну реальність ХХ – ХХІ ст. Тенденції змін цінностей, мовного сприймання, розуміння, формування масової свідомості народу виразно відбивають періодичні видання. На початку ХХ ст. позитивно-оцінними були усталені у свідомості українців суспільні й релігійні норми: національна ідея, християнські закони, моральні якості індивіда, патріотизм, громадянська позиція тощо. Мова газетної публіцистики до 20-х рр. ХХ ст. була позначена вживанням цілісних біблійних висловів, що виражали ставлення соціуму до цінностей: *«І Ісус Христос сказав спокусникови: «Не самим хлібом живе чоловік, а кожним словом, що виходить із уст Божих»* (Буковина, 1916, 7 січня); *І коли приходили до него сотки ба й тисячі, а тисячі, Він звіщав тоді великі слова: «Любіть ближніх своїх, як самих себе!»* (Гасло, 1914, 7 січня) [4, с. 38].

В епоху тоталітаризму мова періодичних видань була інструментом формування масової свідомості в якій не було місця національним ідеалам і духовним цінностям. Страх і покора – основні поняття, які активно вкорінювали у свідомість суспільства того часу. Утвердженні в українському мовомисленні в попередній період позитивно-оцінні слова і вислови християнство, національний, духовний набувають протилежної негативної оцінки, наприклад: *«Соціальні принципи христіанства підносять боягузливість, презирство до самого себе, самоуниження, підкорення, смирення, словом – всі якості черні, але для пролетаріату, який не хоче, щоб з ним поводитися як з покидьками людства, для пролетаріату сміливість, самосвідомість почуття гордості й незалежності – важливіше хліба»* (Зоря, 1941, 3 квітня). Гаслом періодичних видань і самої епохи був вислів: *«Ми бачимо, як росте нове людство. Для цього нового людства не треба буде бога, який стоїть над природою: воно само буде владарем природи»* (Більшовицька правда, 1938, 6 жовтня). Пропагандистська машина ламала традиційні уявлення і насаджувала штучно витворені, чужі для сприймання ідеологічні цінності [4, с. 40, 41].

На сьогодні в Україні великої популярності набувають європейські цінності свободи й демократії. Одними із ключових слів, якими часто оперують засоби масової інформації, є: *права і свободи, честь, гідність людини* тощо. Однак, на превеликий

жаль нечасто вживається фраза «обов'язок громадянина». Вважаємо, що це негативно впливає на побудову правової держави, адже в країні, в якій громадяни не знають і не виконують свої обов'язки, завжди буде порушення прав і законності. Крім цього, відбувається підміна духовно-моральних цінностей, які стосуються питання сім'ї. Йде активне пропагування *одностатевого партнерства, цивільного шлюбу, вільного кохання*. Зрідка використовуються поняття: *подружжя вірність, нерозривність шлюбу, дітонародження...* Прикро констатувати, але в основі демографічної кризи, яка охопила деякі країни Європи, лежить відмова від християнської сімейної етики. Поряд з цим, зазвичай мова ЗМІ збагачена вживанням слів, що позначають матеріальні блага, хтивість, вульгарність. Рідко можна почути про такі християнські цінності як: *любов до ближнього, свобода від пристрасті себелюбності* (не тотожне «любові до себе») тощо.

Отже, можна зробити висновок, що нині в українській мові чимраз менше відображаються основні християнські моральні принципи й дедалі більше мова стає знаряддям формування масової свідомості на засадах споживчої культури та всездозволеності.

Список використаних джерел

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Філософія права: редкол.: С.І. Максимов та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава мудрого. Харків: Право, 2017. Т. 2. 1128 с.

2. Потебня О. Думка й мова (фрагменти). *Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.*: за ред. М.Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. С. 23–39.

3. Теорія зв'язку мови і мислення Олександра Потебні URL: http://www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Philologia/73724.doc.htm.

4. Тетяна Коць О.О. Потебня про оцінність слова: проекція на мовну реальність. *Культура слова*. 2015. Вип. 83. С. 36–43.

Синоверська Т. І., ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ «ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ» В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ МОВИ

На даний час в Україні досить гостро стоїть проблема притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили жорстоке поводження з тваринами. Проте для того, щоб розробити ефективний механізм розслідування даної категорії справ, потрібно для початку дослідити саму сутність поняття «жорстоке поводження з тваринами».

Насамперед законодавче визначення даного поняття міститься у ст. 299 ККУ жорстоке поводження з тваринами, що відносяться до хребетних, у тому числі безпритульними тваринами, що вчинене умисно та призвело до каліцтва чи загибелі тварини, а також нацьковування тварин одна на одну чи інших тварин, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, публічні заклики до вчинення діянь, які мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, а також поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій [1]. В цій статті жорстоке поводження розглядається як спосіб вчинення суспільно небезпечного діяння.

У правничій літературі можна знайти різні визначення вказаного поняття, сутність яких у кримінально-правовому значенні можна звести до одного: як «об'єктивно не вимушене спричинення тваринам болю, фізичних страждань, вчинене з хуліганських чи корисливих спонукань, або із застосуванням садистських методів чи в присутності малолітніх і потягло їх загибель, знівечення» [2, с. 76–78].

У найзагальнішому вигляді саме поняття «жорстокість» одні науковці характеризують як «безжалісну, грубу поведінку, яка завдає фізичних і психічних страждань» [3, с. 72], інші, як лютість, нелюдність, садизм, варварство, звірство, шкуродерство [4, с. 137–138] У зв'язку з цим розроблено кілька підходів з приводу з'ясування змісту досліджуваного поняття. Один із них зводиться до того, що жорстокість – це крайня суворість, безжалісність, нещадність [5, с. 63].

Крім юридичного тлумачення, в психологічній літературі існує низка трактувань поняття «жорстокість», які близькі до суті понять «насильство» та «агресія», тому часто

використовуються як синоніми. «Жорстокість» – це прагнення заподіяти страждання людям або тваринам, яке проявляється в діях, бездіяльності, словах, а також фантазіях відповідного змісту [6, с. 16]. Таким чином, підкреслюється, що жорстокість може носити як активний, так і пасивний характер.

Тобто, під час з'ясування змісту поняття жорстокого поводження слід зазначити, що воно може вчинятися як шляхом активної жорстокості (це умисні дії, що полягають у намірі завдати тварині шкоду, яка викликає біль і страждання, так і шляхом пасивної жорстокості (шкода, що завдається шляхом навмисного нехтування своїми обов'язками по догляду за тваринами і викликає тривалі страждання тварини).

Окрім цього зважаючи на конструкцію ст. 299 ККУ, у ній законодавець до жорстокого поводження відносить і нацьковування тварин одна на одну, тобто це дії, спрямовані на те, щоб примусити битися, кусатися, іншим чином змагатися тваринам між собою. На практиці в житті, такі дії називають «бої тварин» – форма жорстоких азартних ігор з використанням тварин (собачі, півнячі, перепелині бої тощо), під час яких тварини отримують каліцтва або гинуть.

Ще однією важливою умовою прояву жорстокого поводження в даному складі злочину, є те, що вона може вчинятись тільки умисно, тобто винна особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння та передбачає його наслідки, тобто розуміє, що своїми діями чи бездіяльністю вона завдає фізичних страждань тварині, які можуть призвести до тілесних ушкоджень чи смерті, та завжди бажає діяти саме в такий спосіб.

Також варто звернути розглянути зміст поняття особлива жорстокість, яка є кваліфікуючою ознакою даного злочину. Особлива ж жорстокість відповідно до судової практики відрізняється тим, що потерпілому завдаються особливі страждання, які можуть проявлятися у формі численних побоїв, мучення, катування, мордування тощо.

З вище вказаного можна сформулювати таке визначення: жорстоке поводження – це умисне, безжальне діяння, або їх комплекс, яке спрямоване проти тварини і характеризується такими методами впливу на організм, в результаті яких заподіюється шкода життю, здоров'ю тварини.

Що стосується визначення поняття «тварини», то саме по собі, воно є досить широким, проте ст. 299 ККУ більш конкретизує, і вказує на поняття «тварини, що належать до хребетних», а саме – це здатні рухатися і відчувати живі

організми, які мають спинний хребет, утворений ланцюгом кісток або хрящів, що йде вздовж спини і містить у собі спинний мозок. Здавалося б, це ті, які мають кістковий хребет, головний та спинний мозок, кровоносну та нервову систему та належать до класу хребетних, – ссавці та птахи. Але у ст. 3 Закону України «Про тваринний світ» 13.12.2001 № 2894-III поняття хребетних тлумачиться ширше (це риби, земноводні, плазуни, птахи, ссавці та ін.), хоча судова практика відносить до таких тварин лише ссавців та птахів.

В Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21.02.2006 року № 3447-IV міститься таке визначення поняття «тварини», а саме – це біологічні об'єкти, що відносяться до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові [7].

Тобто фактично виходячи з визначення поняття «тварини», поданих у різних нормативно-правових актах, предметом такого складу злочину можуть бути як дикі тварина, так і свійські чи сільськогосподарські. Не мають кримінально-правового значення наявність або відсутність у таких тварин господарів, їх перебування у стані природної свободи чи в неволі, господарське призначення, стан організму тощо.

Підсумовуючи сказане варто також зазначити, що п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21.02.2006 року № 3447-IV зазначається дещо відмінне від кримінально-правового визначення жорстокого поводження з тваринами: знущання над тваринами, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів. Тобто у цьому нормативно-правовому акті було розширено поняття тварин, шляхом віднесення до нього хребетних та безхребетних. Зважаючи на очевидну невідповідність такого положення кримінальному законодавству, поняття жорстокого поводження з тваринами, визначене Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження», підлягає уточненню вказівкою про те, що знущання відбувається щодо хребетних тварин.

Виходячи з вище викладеного, та зважаючи на диспозицію ст. 299 ККУ можна сформулювати таке визначення поняття жорстокого поводження з тваринами – це умисне діяння (активне чи пасивне), яку полягає у спричиненні тваринам фізичного болю, страждань, мучень, яке вчиняється із хуліганських чи корисливих

мотивів та яке призвело до каліцтва чи загибелі тварини, публічні заклики до вчинення діянь, які мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій, а також вчинення таких дій у присутності малолітнього чи неповнолітнього, групою осіб, або вчинені з особливою жорстокістю чи активним способом.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III
URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

2. Китаева В.Н. Животные и преступления: уголовно-правовое и криминалистическое исследование / В.Н. Китаева. – Иркутск : Изд-во БГУЭП, 2010. – 284 с.

3. Сташис В.В. Преступления против личности в УССР и судебной практике / В.В. Сташис, М.И. Бажанов. – Х., 1981. – 216 с.

4. Словарь синонимов русского языка. Ок. 9000 синонимических рядов / под ред. Л.А. Чешко. – Изд. 5-е, стереот. – М.: Рус. яз., 1986. – 600 с.

5. Авдеев М.И. Преступления против личности и уголовно-правовая терминология / М.И. Авдеев // Правоведение. – № 2. – 1979. – С. 89–93.

6. Антонян Ю. М. Преступное поведение и психические аномалии / Ю. М. Антонян, С. В. Бородин; [под ред. В. Н. Кудрявцева]. – М.: Спартак, 1998. – 215 с.

7. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21.02.2006 року №3447-IV URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15>.

Богданова М. П., аспірант наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції Національної академії внутрішніх справ

МОВЛЕННЯ КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО НАУКОВЦЯ

Останнім часом до активного вжитку фахівців увійшло слово *компетентність*, споріднене зі словом *компетенція*, похідним від латинського *competentia*, що означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід. Популяризація обох термінів (і компетенція, і компетентність) пов'язана передусім зі зміною освітньої парадигми із «освіта на все життя» на «освіта (навчання) протягом усього життя», із

«навчання заради навчання» на «навчання для життя» та вживання їх не лише в лінгводидактиці та інформатиці, а й на загальнодидактичному і методичному рівнях.

У спеціальній літературі переважно використовують таке визначення компетентності: динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [5].

Предметом розгляду нашої публікації є мовленнєва компетентність. За М. О. Орап, мовленнєва компетентність – це індивідуально-своєрідна організація мовних знань суб'єкта із узагальнення зовнішніх мовних явищ та перетворення їх на внутрішні мовленнєві утворення. Це знання, котрі забезпечують правильність, адекватність і точність оформлення думки мовними засобами. На думку цієї дослідниці, мовленнєва компетенція – ширша від мовної, а остання є складником мовленнєвої компетентності [8].

Під час фахового становлення більшість (якщо не всі) науковців стикається зі складнощами оформлення своїх досліджень. Щоб подолати ці складнощі, треба скористатися загальними настановами, вимогами до текстів наукового стилю та спеціальною літературою, яка містить конкретні поради щодо орфографії й пунктуації, лексичні, фразеологічні й граматичні норми української мови.

Майбутній науковець обов'язково має вживати слова відповідно до їх значення, а тому повинен використовувати найновіший Державний стандарт зі своєї галузі знань, відповідні термінологічні словники, а також академічний тлумачний словник української мови.

Мовлення науковця має бути не лише змістовним, а й правильним. Особливу увагу слід приділяти іншомовним словам. Так, наприклад, часто спостерігаються написання *прецедент* замість *прецедент*, *статисфакція* замість *сатисфакція* або *пертрубація* замість *пертурбація* тощо. Щоб уникнути таких помилок, слід перевіряти написання слів за найновішим орфографічним словником, пам'ятати правила передання іншомовних слів українською мовою і вміти застосовувати ці правила на практиці, оскільки мова майже щодня поповнюється новими запозиченнями, мовці їх

уживають, однак процес кодифікації (закріплення в словниках та правописі) цих слів значно відстає від їх використання.

Через те що дослідники часто послуговуються науковою літературою, написаною іноземними мовами, то у своїх працях вони називають іншомовні слов'янські та/або неслов'янські прізвища авторів. Правильний запис таких прізвищ можна зробити, використовуючи рекомендації українського правопису [10].

Незнання значення іншомовного слова спричиняє появу помилок на кшталт *потенційні можливості, передбачити прогноз, лексикографи і словникарі, дисертаційне дослідження, гіпотетичне припущення*, елементарна неухважність – уживання словосполук з українських слів на зразок *переважає більшість* (більшість – це те, що переважає), *більша половина* (половина не може бути більшою чи меншою), *наукове дослідження* (дослідження передбачає застосування наукових методів, тому не може бути ненауковим) та ін. Уникненню таких аномативів допоможе з'ясування значення слів у тлумачному словнику [1].

Використання «Російсько-українського словника сталих словосполучень» С. І. Головащука [2] забезпечить майбутніх науковців від кальок російських сталих висловів, як-от: *приймати участь, більше всього, з точки зору, має місце, у першу чергу* та ін. Правильно – *брати участь, понад усе, на думку, трапляється, насамперед*.

Нерідко праці молодих науковців позначені багатослів'ям. Так, наприклад, не варто писати *було виявлено, було встановлено*, краще безособові форми вживати без допоміжного дієслова, якщо йдеться про виконану дію. Таку ж надлишковість спостерігаємо й у словосполученнях типу *у травні місяці*.

У багатьох дослідженнях використовують кількісні показники. Уживання таких показників часто супроводжується граматичними помилками через незнання авторами праць особливостей сполучуваності власне кількісних та дробових числівників з іменниками. Вивчення відповідних рекомендацій, уміщених в українському правописі, дозволить запобігти таким помилкам.

Одна з найтиповіших граматичних помилок – неправильне закінчення в родовому відмінку однини іменників чоловічого роду з нульовою флексією, наприклад *одного варіанту* замість *одного варіанта*, *ділового паперу* замість *ділового папера*. Перевірити себе можна за орфографічним словником української мови, у якому біля відповідних реєстрових слів подане це закінчення.

Слід також пам'ятати, що для української мови не властиві активні дієприкметники теперішнього часу, тому їх треба замінювати відповідними прикметниками, дієприкметниками, іменниками, описовими конструкціями. Наприклад, замість *домінуючий, початкуючий* краще уживати *панівний, початківець*. Цілком прийнятні відповідники, замітники дієприкметників на -ущ-, -ющ-, -ащ-, -ящ- подає С. Караванський у своєму «Російсько-українському словнику складної лексики».

Не варто також уживати пасивні дієслівні форми. Замість них краще використати безособові дієслівні форми на -но, -то або ж активні форми. Наприклад, замість *автором зазначається* слід написати *автор зазначає*, замість *у статті доводиться, аналізується* – *у статті доведено, проаналізовано*.

До частих належать також анормативи, пов'язані з уживанням дієприслівникових зворотів. Щоб не припустися такої помилки, необхідно згадати про те, що дієприслівник називає додаткову дію, яку виконує підмет. Саме тому речення *Готуючись до виступу, керівник радить підлеглим робити нотатки* побудоване неправильно, оскільки не зрозуміло, чому готується до виступу керівник, а нотатки мають робити підлеглі.

Викладаючи свою думку в письмовій формі, слід пам'ятати про стильову належність публікації. У працях власне наукового стилю неприпустимі слова *окрім, приміром, звісно*, оскільки «Словник синонімів української мови» [9] ці лексеми подає з ремаркою *розм.*, отже – замість цих слів треба вживати *крім, наприклад або скажімо, звичайно*, що стилістично є нейтральними.

Наукове мовлення має бути не тільки точним і правильним, а й багатим і різноманітним з погляду мовного оформлення. У зв'язку з цим варто пам'ятати про абсолютні лексичні синоніми й послуговуватися ними. Так, скажімо, нерідко майбутні науковці, та й уже досвідчені, повторюють лексеми *необхідно (необхідний), основний*, забуваючи урізноманітнювати текст за допомогою слів *потрібно (потрібний), треба, варто, слід та головний, провідний, першорядний, чільний* тощо. Те саме можна сказати й про використання граматичних синонімів: паралельних закінчень деяких відмінкових форм іменників і прикметників, синтаксичних конструкцій.

На особливу увагу заслуговує й усний виклад думки молодим науковцем, коли, крім правильності побудови

висловлення, доречності, багатства мови, різноманітності, слід пам'ятати про рекомендований словесний наголос і відповідне логічне наголошення слів у реченні задля зосередження уваги слухачів на потрібному слові. Перевірити наголошування слова можна, наприклад, у словнику-довіднику С. І. Головащука «Складні випадки наголошення» [3].

Отже, мовленнєва компетентність майбутнього дослідника передбачає правильність, адекватність і точність оформлення результатів його наукових пошуків, що залежить не тільки від здобутих раніше знань, а й від його уміння користуватися спеціальною мовознавчою довідковою літературою.

Список використаних джерел

1. Академічний тлумачний словник української мови. Онлайнова версія *академічного* тлумачного «Словника української мови» в 11 томах (1970–1980). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua>

2. Головащук С. І. Російсько-український словник сталих словосполучень / С. І. Головащук. – К. : Наук. думка, 2001. – 640 с.

3. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: Словник-довідник / С. І. Головащук. – К. : Либідь, 1995. – 192 с.

4. Городенська Катерина. Українське слово у вимірах сьогодення / Катерина Городенська. – К. : КММ, 2014. – 124 с.

5. Закон України «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 37–38.

6. Капелюшний А. О. Практична стилістика української мови. : навчальний посібник / А. О. Капелюшний. – Вид. 2-ге, перероблене. – Львів : ПАІС, 2007. – 400 с.

7. Караванський С. Російсько-український словник складної лексики. – 2-е вид., доп. і випр. / С. Караванський. – Львів : БаК, 2006. – 562 с.

8. Орап М. О. Мовленнєва компетентність і мовленнєва діяльність сучасної молоді / М. О. Орап // Освіта регіону : політологія, психологія, комунікація [український науковий журнал]. – 2010. – № 1 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/183>.

9. Словник синонімів української мови: В 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук [та ін.]. – К. : Наук. думка, 1999 – 2000. – Т. 1. – 1028 с.; Т. 2. – 960 с.

10. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; [ред. О. А. Дітель]. – Стер. вид. – К. : Наук. думка, 2003. – 235 с.

Секція 2
**РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

Маковій В. П., завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін Одеського
державного університету внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент

**СУТНІСТЬ ПРАВОВИХ КАТЕГОРІЙ «ОБМЕЖЕННЯ»
Й «ОБТЯЖЕННЯ» В ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОМУ
ТА ЛІНГВІСТИЧНОМУ ВИМІРАХ**

Дослідження нормативного масиву цивільного законодавства надає можливість виділити з поміж інших правових категорій суміжні поняття: «обмеження» та «обтяження». За тлумачним словником під обмеженням розуміється: 1) установлення певних меж чого-небудь, виділення або відгородження чогось від чого-небудь; 2) правило або настанова, що обмежує чиї-небудь права, дії та ін. [1, с. 810]. Водночас обтяженням є накладення тягара яких-небудь обов'язків, турбот і т. ін. на кого-небудь [1, с. 822].

У змісті цивільно-правових норм з приводу наведених понять наявні наступні положення, зокрема в межах нормативного закріплення обов'язку покупця попередити про права третіх осіб на товар (ст. 659 Цивільного кодексу України – надалі ЦК).

За загальним правилом з урахуванням мети договору купівлі-продажу покупець зацікавлений у отриманні повного права власності у визначеній тріаді повноважень його змісту. Однак, оскільки договір купівлі-продажу опосередковує перехід права власності на ті чи інші речі, то щодо останніх на момент продажу можливою є наявність обтяження чи обмеження в тій чи іншій формі. Під обтяженнями (обмеженнями) речових прав у цивільно-правовій науці прийнято розуміти наявність встановлених правочином, законом або уповноваженими органами у передбаченому законом порядку умов, заборон, що обмежують правоволодільця при здійсненні права власності чи інших речових прав щодо того чи іншого майна. Подібне визначення міститься й у ст. 2 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», відтворено у гл. 18 Земельного кодексу щодо прав на земельну ділянку.

Стаття 3 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» у диспозиції ч.1 не відмежовує поняття обтяження й обмеження речового права, де визнає обтяженням право обтяжувача на рухоме майно боржника або обмеження права боржника чи обтяжувача на рухоме майно, що виникає на підставі закону, договору, рішення суду або з інших дій фізичних і юридичних осіб, з якими закон пов'язує виникнення прав і обов'язків щодо рухомого майна.

Тому слушним є розмежування поняття обмеження й обтяження права власності з огляду на таке: обтяження права власності полягає у виникненні додаткових прав на річ у інших осіб (права наймача, довічного користувача, заставодержателя тощо), а обмеження права власності полягає у звуженні меж здійснення суб'єктивного права власника, яке не пов'язано з виникненням будь-яких додаткових прав у інших осіб (арешт майна за рішенням суду, заборона на вчинення визначеного кола дій набувача до смерті відчужувача у договорі довічного утримання) [2, с. 33–34].

Дійсно, досить часто поняття обмеження та обтяження права власності змішуються, однак буквальне тлумачення ст. 659 ЦК дає можливість вести мову саме щодо обтяження права власності в аспекті наведеної сутності останнього, оскільки мова в ній йде про наявність прав третіх осіб стосовно відчужуваної речі. При цьому на підтвердження цього ст. 659 ЦК наводяться окремі випадки такого обтяження у формі наявності прав наймача, заставодержателя, довічного користувача тощо, що мають відповідне правове підґрунтя, які за своєю природою можуть бути як зобов'язального так і речового характеру. Продаж речей, право власності щодо яких обмежено за наведених обставин, як-то арештованого майна з метою забезпечення позову в порядку ст. 150 Цивільного процесуального кодексу України, створює передумови до визнання такого правочину недійсним.

Правовим підґрунтям встановлення обтяжень права власності на товар з боку наймача є відповідний припис ст. 770 ЦК, згідно якої при відчуженні найманої речі третій особі, остання у порядку універсального правонаступництва стає новим наймодавцем. Тобто у покупця за договором купівлі-продажу найманої речі виникає сукупність прав та обов'язків, в тому числі пов'язаних зі здійсненням відповідних повноважень наймачем, окрім випадку імперативного встановлення у договорі найму умови його припинення за подібних обставин.

Згідно з ч. 2 ст. 586 ЦК та ст. 17 Закону України «Про заставу» заставодавець має право розпоряджатися предметом застави лише за згодою заставодержателя, що забезпечує захист інтересів останнього від невігідних майнових наслідків. Стаття 27 Закону України «Про заставу» визначає умови збереження застави у випадку законного переходу майна або майнових прав, що складають предмет застави, у власність інших осіб. Тому в разі придбання заставленого майна ризик звернення стягнення на нього переходить до покупця, який відповідно повинен бути про це поінформований.

У межах чинного законодавства не визначено сутність використаного у ст. 659 ЦК поняття довічного користувача, що надає можливість зробити висновок про його інтегрованість. Таким чином під довічним користувачем у контексті даної норми необхідно розуміти будь-яку особу, яка має речове право користування товаром довічно, тобто і сервітуарія (ст. 401 ЦК), і емфітевта (землекористувача) (ст. 407 ЦК), і суперфіціарія (особа, що використовує земельну ділянку для забудови) (413 ЦК). Сюди ж можна віднести постійних користувачів в межах положень ст. 92 Земельного кодексу, особливо з урахуванням наявної тенденції до розширення кола цих осіб. Продаж товару, обтяженого особистим, земельним сервітутом (ч. 6 ст. 403 ЦК), емфітевзисом (ч. 1 ст. 407 ЦК), суперфіцієм (ч. 2 ст. 414 ЦК) чи постійним користуванням земельною ділянкою (ст. 92 ЗК), має наслідком слідування обтяжуваних прав і виникнення обов'язку відповідного інформування покупця.

Перелік випадків обтяження товару, що продається, не обмежений правами наймача, заставодержателя, довічного користувача, що безпосередньо розширено регламентується дефініцією ст. 659 ЦК. До кола таких обтяжень можна віднести і низку інших прав зобов'язального (права користувача за договором позички, ст. 832 ЦК, права первісного кредитора, що притримує продану річ, ч. 2 ст. 596 ЦК) та речового (строкове користування в межах земельного сервіту, суперфіцію, емфітевзису) характеру, які в силу сутності цивільного права не можуть повністю бути перерахованими (ч. 2 ст. 395, ч. 2 ст. 509 ЦК).

Викладене обґрунтовує включення до кола обов'язків продавця також і обов'язку повідомлення або попередження покупця про права третіх осіб на товар у визначеній формі, наслідком невиконання якого є негативні правові наслідки для першого, що й відтворено у ст. 659 ЦК. Причому останні

можуть мати прояв як у формі певних обтяжень, так і обмежень відповідного права на товар. Дійти таких висновків нам допомогло застосування формально-юридичного та лінгвістичного тлумачення термінів «обмеження» та «обтяження» у розрізі цивільно-правових норм.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

2. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 8: Договори про передачу майна у власність та користування / За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Серія «Коментарі та аналітика». – Х. : ФО-П Лисяк Л.С., 2013.

Мінчак Г. Б., доцент кафедри української філології та славістики Київського національного лінгвістичного університету, кандидат філологічних наук

ДЕІДЕОЛОГІЗАЦІЯ ПРАВНИЧИХ ЛЕКСЕМ У СУЧАСНИХ ТЛУМАЧНИХ СЛОВНИКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Деїдеологізація – це процес редукування в ідеологічно забарвлених номінативних одиницях ідеологічної асоціативної семантичної ознаки й зміна позитивної чи негативної оцінки на нейтральну [1, с. 136]. Тут маємо той випадок, коли конотативна семантика ідеологічно забарвлених номінативних одиниць представлена регресивним процесом семантичного розвитку.

Хронологічно названий процес пов'язаний із двома періодами реалізації дихотомії «своє» – «чуже»: 1) 1924 р. – кінець 80-х років; 2) кінець 80-х років – до сьогодні. У першому періоді значна частина лексем із суспільно-політичною семантикою (зокрема і слова з лексико-семантичного поля юриспруденції) була ідеологічно забарвленою, обмеженою у функціонуванні. Другий період – час деїдеологізації слів, різнобічного розкриття їхнього мовного потенціалу. Основа цього – руйнування попередньої класової аксіологічної опозиції «наше» – «не наше». «Наше» включало «радянське», а «не наше» – «нерадянське», тобто «буржуазне», «капіталістичне»

або ж «націоналістичне». Виходячи з цього, сучасний процес деідеологізації означає зняття двох основних ідеологізованих сем «буржуазне» і «націоналістичне», що яскраво простежується під час зіставлення радянських лексикографічних джерел, які представлені в цій роботі «Словником української мови» (1970–1980), і сучасних лексикографічних праць [СІС; ВТСУМ]. Таке зіставлення описано в рамках окреслення основних форм відображення тієї чи іншої ідеології в лексикографічній практиці, які зводяться до: 1) імпліцитної форми (лексикографічна дефініція); 2) експліцитної форми (система поміток); 3) тенденційного добору ілюстративного матеріалу; 4) включення/невключення слова в словник.

Ідеологічність у лексикографічній дефініції виявляється:

1) у зумисному опущенні того чи іншого суттєвого компонента його змісту. Так, згідно з Вебстерським словником план змісту лексеми *індивідуалізм* має шість лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) [WD, с. 1152], а в «Словнику української мови» фіксується тільки один: «*Індивідуалізм*. Буржуазний приватновласницький погляд, що протиставляє егоїстичні інтереси окремої особи інтересам суспільства, який ставить особисті інтереси вище інтересів суспільства, колективу» [СУМ 1973, с. 25]. Поза увагою залишаються інші ЛСВ, зокрема: «соціальна теорія, що захищає свободу, права і самостійні дії індивіда», «принцип або звичка до самостійної думки й дії», «індивідуальний характер, індивідуальність», «доктрина, що стверджує реальність тільки індивідуальних речей». Лише таке значення лексеми *індивідуалізм* як «дбати про власні інтереси, а не спільні або колективні, егоїзм» збігається з дефініцією у «Словнику української мови». Зняття ідеологічних сем засвідчується тлумаченням цього слова в сучасному «Словнику іншомовних слів»: «*Індивідуалізм*. 1) моральний принцип, в основі якого лежить протиставлення інтересів окремого індивіда інтересам суспільства, віддавання переваги особистим інтересам перед громадськими; 2) прагнення до вираження своєї індивідуальності, своєї особистості» [СІС, с. 466];

2) у внесенні нерелевантної ознаки, яка зміщує певним чином оцінні акценти. Цю функцію виконують:

а) ідеологізований класифікатор на зразок *псевдонаука*, *лженаука* («*Астрологія*. Відома з давніх часів *псевдонаука*, що визначає безпосередній зв'язок між розташуванням та рухом небесних тіл та явищами суспільного життя, долею людини та

ін.» [СУМ 1970, с. 68]; у «Великому тлумачному словнику української мови» ця лексема тлумачиться аналогічно, лише слово *псевдонаука* замінено на ідеологічно нейтральний класифікатор *учення* [ВТСУМ, с. 27]);

б) ідеологічно забарвлений кваліфікатор при ідеологічно нейтральному класифікаторі «*Анархізм. 1) Ворожа марксизмові дрібнобуржуазна політична течія, яка заперечує будь-яку державну владу, організовану політичну боротьбу і виступає проти революційної диктатури пролетаріату*» [СУМ 1970, с. 42]; «*Анархізм. 1) Політична течія, яка заперечує будь-яку державну владу, організовану політичну боротьбу*» [ВТСУМ, с. 17]);

в) власне оцінні слова на зразок *хибний, корисний, прогресивний, реакційний* («*Націоналізм. 1) Реакційна буржуазна ідеологія й політика в галузі національних відносин, яка проповідує зверхність національних інтересів над соціальними, панування однієї нації за рахунок пригнічення іншої, розпалює національну ворожнечу, заперечуючи дружнє співробітництво і взаємодопомогу між націями*» [СУМ 1974, с. 232]; «*Націоналізм. Ідеологія й політика в царині національних відносин, яка проповідує зверхність національних інтересів над загальнолюдськими, панування однієї нації за рахунок пригнічення іншої, розпалює національну ворожнечу*» [ВТСУМ, с. 588]);

г) модальні частки і вставні конструкції («*Бог. У релігійних віруваннях – уявна надприродна істота, що нібито створила світ і керує ним та вчинками людей*» [СУМ 1970, с. 207]; «*Бог. У релігійних віруваннях – творець, що створив світ і керує ним та вчинками людей*» [ВТСУМ, с. 58] У «Словнику української мови» найпоширенішими є такі ідеологізовані парентетичні одиниці, як: у *капіталістичному світі, у буржуазних суспільствах* і т. ін.

Отже, зіставлення лексикографічних дефініцій радянського і сучасних українських словників дає підстави зробити висновок, що із семантики ідеологізованих слів зникають ідеологічні семи, які містять інформацію:

1) про належність явища чи поняття до тієї чи іншої суспільно-політичної системи. Сюди примикають лексеми з політико-правової сфери, зокрема найменування адміністративних осіб, посад і установ: *парламент, спікер, прем'єр-міністр, префектура, муніципалітет, опозиціонер, пікет, фракція* тощо;

2) про науковість / ненауковість, істинність / хибність тих чи інших понять з погляду марксистської ідеології (*марксизм-ленінізм, футурологія, політологія, етнологія, геополітика* і т. ін.);

3) про прогресивність / реакційність певних понять із погляду марксизму-ленінізму (пор. *більшовик, інтернаціоналізм, атеїзм і націоналіст, троцькізм, сепаратизм*). Тут долається «превентивне» ненаукове протиставлення на зразок *демократія соціалістична vs демократія буржуазна, націоналізація соціалістична vs націоналізація капіталістична* і т. ін., що ґрунтувалося на міфологізованих термінах *класи, диктатура пролетаріату* тощо;

4) про морально-етичну цінність поняття з погляду добра і зла, моральності, справедливості і т. ін., як це розумілося в руслі комуністичної ідеології. Пор.: *«Капіталізм. Суспільний лад, що приходить на зміну феодалізмові, остання класово антагоністична суспільно-економічна формація, заснована на приватно-капіталістичній власності на засоби виробництва й на визиску власниками цих засобів – капіталістами найманої праці трудящих»* [СУМ 1972, с. 93]; *«Капіталізм. Суспільний лад, в основі якого лежать різні форми приватної власності на засоби виробництва, ринкова економіка і громадянське суспільство, яке складається з двох основних класів – власників засобів виробництва і найманих робітників»* [ВТСУМ, с. 415].

Експліцитними ярликами можна вважати стилістичні помітки *розмовне, застаріле, діалектне, обласне, жаргонне, рідковживане*, що накладалися радянськими ідеологами на слова, які так чи інакше відрізнялися від російських і які зберігали риси української самобутності. Процес деідеологізації пов'язаний із втратою у словах згаданих стилістичних поміток, які накладали на їхню семантику пейоративну конотацію.

Деідеологізуються також слова, ідеологізація яких у радянських тлумачних словниках виявлялася в тенденційному доборі ілюстративного матеріалу. Так, при ідеологічно нейтральному визначенні тих чи інших лексем як приклади їхнього використання наводяться ідеологізовані висловлювання з цим терміном. Пор. дефініцію та ілюстративну статтю слова *акціонер* у «Словнику української мови»: *«Акціонер. Власник акцій, член акціонерного товариства»* і *«Буржуазні економісти силкуються довести, що теперішнє капіталістичне суспільство не має класів, а всі його члени є акціонерами»*; *«Польські акціонери [...] задумали*

провести односторонню шахрайську операцію з продажем цінної кедровини французам» [СУМ 1970, с. 32].

Ідеологічність при укладанні тлумачних словників виявляється й у відборі словникових статей: залежно від характеру ідеології (і меншою мірою від обсягу словника) у словник можуть бути включені (чи, навпаки, не включені) словникові статті, які описують ті чи інші політико-правові терміни. У словник здебільшого включаються майже всі терміни «свої» ідеології і не включаються деякі слова ворожої ідеології.

Процес деідеологізації політико-правових лексем, їхніх ідеологізованих значень зумовлює, зокрема, руйнування старих лексико-семантичних опозицій, синонімічних відношень. Наприклад, втрачає свою актуальність розвинуте на початку ХХ століття значення лексики *робітник* – «представник класу, позбавленого власності, експлуатований капіталістами», а разом з ним і протиставлення *робітник* – *капіталіст* за ознакою відношення до знарядь і засобів виробництва, характером розподілу прибутків, та *робітник* – *селянин* – за характером трудової діяльності і частково – за відношенням до знарядь і засобів виробництва.

Список використаних джерел

1. Мінчак Г. Б. Конотативна семантика сучасних ідеологічно забарвлених номінативних одиниць (на матеріалі української преси 90-х років ХХ століття) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. – Київ, 2003. – 301 с.

Список умовних скорочень лексикографічних джерел

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – Київ; Ірпінь : Перун, 2009. – 1719 с.

СІС – Словник іншомовних слів / Укл. Л.О. Пустовіт й ін. – Київ: Довіра, 2000. – 1018 с.

СУМ-11 – Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К: Наук. думка, 1970–1980. – Т. I – XI.

WD: Webster's Third New International Dictionary of the English Language / Unabridged Merriam-Webster with seven Language Dictionary. Encyclopaedia Britannica. – Chicago: Philipines copyright, 1981. – V. II. – P. 1017 – 1993.

Гдакович М. С., доцент кафедри
іноземних мов та культури фахового
мовлення Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук, доцент

ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ В ЕПІСТОЛЯРІЇ ІВАНА ФРАНКА

Вивчення особливостей формування офіційно-ділового стилю української мови залишається одним із актуальних завдань сучасного мовознавства. У своєму теперішньому вияві цей стиль почав формуватися в другій половині XIX ст. У дослідженні історії розвитку офіційно-ділового стилю необхідно залучати тексти епістолярної спадщини українських письменників цього періоду, зокрема листи Івана Франка.

Дослідники неодноразово зазначали, що певний стиль літературної мови не становить замкнутої системи. Між усіма стилями існує постійна взаємодія, яка виявляється у взаємопроникненні елементів одного стилю в інший. Навіть найбільш специфічні засоби певного стилю можуть використовуватися в іншому стилі. Межі між стилями рухомі, будь-якому стилю мови властиві як специфічні, так і загальномовні, міжстильові елементи (вони переважають). Так, О. Сушко [3], вивчаючи формування фразеологічної системи офіційно-ділового стилю української літературної мови в першій половині XX ст., зауважила, що на цей процес помітно впливав художній стиль, який на той час був уже достатньо розвиненим і виконував функцію впливу на читача. Саме з метою впливу образні вислови проникають у мовну канву тих жанрів офіційно-ділового стилю, які розраховані на широкі верстви населення (службовий лист, звернення, відозва, заклик). Але якщо в художньому стилі образність виявляється в багатоплановому, системному викладі, то в офіційно-діловому специфіка образності полягає в тому, що вона певною мірою забарвлює інформаційний текст, роблячи його засобом маніпулятивного впливу.

Про творення офіційно-ділового стилю у художніх творах Івана Франка говорить у дослідженні І.Марко [2]. Вона також вивчає взаємовплив офіційно-ділового і епістолярного стилів в епістолярній спадщині українських письменників кінця XIX – поч. XX ст. і слушно вважає, що стандартизовані засоби в листах є свідченням стилістичної спроможності

української мови задовольняти комунікативні потреби у сфері офіційного спілкування.

Вивчення епістолярію І.Франка дає можливість розширити відомості не лише про епістолярний стиль, але й поглибити знання щодо формування офіційно-ділового стилю. В епістолярії письменника, навіть у приватних листах, можна спостерігати засоби офіційно-ділового мовлення в процесі їх творення, добору й усталення. Так, у листах І.Франка функціонують зокрема такі атрибутивні елементи офіційно-ділового стилю:

1. Часте використання віддієслівних іменників (також і в тих випадках коли можлива дієслівна форма): *«дали до прочитання», «згодилися на її написання», «просити вас о уділенні», «скваліфікування», «дати до публікування», «декілька слів до прояснення»;*

2. Уживання дієслівних форм на *но-, то-: «іменовано», «увазглядувано», «казано», «подано», «вислано», «арештовано», «засуджено», «забуто».*

3. Нагромадження інфінітивних форм дієслова: *«прошу переслухати», «потрібно спростувати», «вичерпати», «впорядкувати».*

4. Наявність сталих мовних зворотів, канцеляризмів: *«автор вищенаведених пунктів», «на підставі п. 19 закону», «обертаюся до Вас при нагоді», «підношу голос у справі», «прошу в оцій неурядовій справі переслухати», «звертаюся до вас як до», «щодо Вашого співробітництва», «вислано в найкоротшім часі», «не маю ніякого вповаження», «подано щодо моєї особи», «вважаю спростувати», «обсаджування вищих посад».*

Навіть такий короткий огляд свідчить, що залучення епістолярію Івана Франка до активних лінгвістичних досліджень є необхідним, адже епістолярій є свідченням проникнення української мови у сферу ділових стосунків і достатньої виробленості відповідних стилістичних засобів. Мова листів Івана Франка мала важливе значення у виробленні зразків офіційно-ділових текстів як складових елементів якісно нового мовного досвіду освічених верств українського громадянства. У дотеперішніх теоретичних працях з історії офіційно-ділового стилю не згадано багатьох важливих джерел і недостатньо взято до уваги функціонування західноукраїнської мовної практики початку ХХ ст. Залучення до наукового опрацювання епістолярію Івана Франка дозволить заповнити лакуну в дослідженні формування офіційно-ділового стилю.

Список використаних джерел

1. Жовтобрюх Н. Внесок Івана Франка у формування української ділової лексики / Н. Жовтобрюх // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. – 2011. – Вип.24. – С. 118–121.

2. Марко І. Становлення офіційно-ділового стилю західноукраїнського варіанта літературної мови кінця XIX – початку XX ст.: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / І.В. Марко. – Чернівці, 2010. – 18 с.

3. Сушко О. Фразеологія офіційно-ділового стилю української мови (на матеріалі документів першої половини XX століття): автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / О.І. Сушко. – Київ: Б.в., 2007. – 19 с.

Красницька А. В., доцент кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Чулінда Л. І., доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції, конституційного та адміністративного права Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент

ВИМОГИ ДО ВЖИВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ У НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ

Проблема юридичних термінів у нормативно-правових актах є надзвичайно актуальною. В юридичній діяльності (у сфері правотворчості, правозастосуванні, правореалізації) значущість проблеми термінології відповідає значущості законів у житті будь-якого суспільства. Юридичні терміни є важливим засобом юридичної техніки та посідають особливе місце в мові права. Від точності використання термінів у нормативно-правовому акті багато в чому залежить точність вираження волі законодавця та результативність закону.

Основний фонд юридичної термінології міститься в найважливіших законодавчих актах. Саме вони визначають термінологічні еталони, на них орієнтуються правотворчі органи при виданні підзаконних актів. Джерелом основоположних юридичних термінів є Конституція України.

Г.О. Кикоть доречно зазначив, що юридична терміносистема української мови відображає комунікативні потреби суспільства, вербалізовано репрезентуючи комплекс правових понять [1, с. 68].

Н.О. Горобець вказує на те, що рівень розвитку юридичного глосарію залежить від накопиченого державного досвіду правового регулювання суспільних відносин, законотворчості і правозастосування, глибини наукового вивчення правових явищ та категорій, заходів щодо упорядкування та систематизації термінологічної системи права [2, с. 7].

Необхідно вказати на існування проблем щодо вживання юридичних термінів у текстах нормативно-правових актів. На жаль, сучасні нормативно-правові акти не завжди є бездоганними з точки зору змісту та форми, вони недостатньо юридично опрацьовані і термінологічно зрозумілі, у них наявні нечіткі, невдалі (напр., *правоохоронювані інтереси*) та незрозумілі терміни (напр., *перейняття кримінального провадження*), термінологічні синоніми, ужито кальковані слова.

Зауважимо, що до застосування термінів учені висувають низку вимог, які є необхідними та бажаними для дотримання в термінології певної галузі.

Н.В. Сербіновська зазначає, що безперечний (ідеальний) термін повинен володіти, по-перше, системністю (специфіка його семантики і форми обумовлюється і забезпечується специфікою усіх інших співвідносних з ним номінацій цього типу), по-друге, однозначністю (він має одне значення, яке виражається в науковій дефініції, і не випробовує на собі впливу контексту), по-третє, експресивно-стилістичною нейтральністю. Мотивованість, орієнтованість, стислість та інші вимоги представляються факультативними і можуть бути кваліфіковані як рекомендації [3, с. 17].

К.І. Бриль вважає, що вимоги, які висуваються до термінів правових актів, потрібно поділити на загальні (стосуються всіх правових актів) і спеціальні (стосуються тільки актів застосування права). Загальними вимогами є: 1) вживання терміна тільки в прямому, безпосередньому, загальновідомому значенні, тобто будь-яке переносне, алегоричне значення юридичного терміна в принципі не допускається; 2) простота і зрозумілість терміна; 3) точне і недвозначне відображення в терміні змісту конкретного поняття, що позначається. Потрібно уникати застосування розпливчастих, багатозначних і недостатньо визначених термінів [4, с. 17].

На думку В.Ю. Тураніна, для забезпечення єдності термінологічного поля та його стабільності при вживанні юридичної термінології повинна існувати наступна система вимог, що висувається до вживання юридичних термінів у законодавчому тексті: тотожність поняття і терміна, що його виражає; однозначність терміна; доступність розуміння терміна; загальноновживаність терміна; нормування терміна; лаконічність формулювання; системність терміна; стилістична нейтральність; максимально чітке домінування юридичних термінів, що потребують пояснення їх значень; відмова від надмірного вживання запозиченої термінології у законодавчому тексті [5, с. 14].

На нашу думку, використання юридичних термінів повинно підпорядковуватися таким вимогам-правилам:

1) уживання термінів у прямому і загальновідомому значенні. Не бажано використовувати терміни у переносному значенні; 2) простота і доступність у розумінні термінів. Бажано не вживати маловідомі терміни (напр., *оптація громадянства*); 3) усталеність, стабільність у вживанні юридичної термінології. Рекомендується не відмовлятися від традиційних, звичних термінів, уводити замість них нові. Надмірне використання неологізмів погіршує мову законодавства, ускладнює розуміння правових актів. Найкращим часом для заміни одного терміна іншим є період кодифікаційних робіт у законодавстві, коли відбувається оновлення нормативно-правової бази. Нині в Україні триває процес оновлення нормативно-правової бази, тому існують сприятливі умови для того, щоб звільнитися від застарілих, зрусифікованих, неоднозначних юридичних термінів, ввести до нових нормативно-правових актів нову українську юридичну термінологію; 4) милозвучність і стилістична правильність юридичних термінів. Термін майже завжди втрачає милозвучність, коли утворюється за допомогою частки *-не* (*ненакладення штрафу, неповідомлення, невручення, не розподіл, неутримання*) [6, с. 32]; 5) один і той самий термін у будь-якому нормативно-правовому акті мусить вживатися однозначно; 6) терміни повинні бути загальноновизнаними й використовуватися в мовленні, а не бути придуманими тими, хто розроблює правові приписи; 7) у кожному новому правовому акті терміни повинні зберігати свій основний зміст; 8) недоцільно використовувати застарілі терміни; 9) терміни не повинні бути тавтологічними; 10) не можна застосовувати неточні терміни, тому що змістові неточності у формулюванні

правових норм призводять до їх розпливчастого або багатозначного тлумачення; 11) дуже важливою вимогою вживання юридичної термінології є єдність її використання. Будь-яка сфера точних знань вимагає однозначності інформації і тому, враховуючи вимогу максимальної точності викладу правових приписів, для права це має особливе значення; 12) терміни мають бути стислими й зрозумілими; 13) вони повинні підпорядковуватися нормам і правилам української мови; 14) неприпустимо перенасичувати правовий акт багатозначними термінами; 15) якщо значення терміна викликає сумніви, слід звертатися до словників (енциклопедичних, тлумачних) [7, с. 190–192]; 16) один і той самий юридичний термін повинен застосовуватися при позначенні у правовому акті лише одного певного поняття; 17) кожному поняттю повинен відповідати лише один спеціальний термін; при позначенні різних правових понять не слід використовувати один термін; 18) не допускати неправильного і неточного використання синонімів, адже кожен синонім має свій відтінок, а невдало дібраний синонім неточно орієнтує та здатен звузити чи розширити зміст акта; 19) уживати з багатьох близьких за значенням слів те єдине, яке в одному конкретному контексті стане найбільш виправданим; 20) не допускати вживання синонімів на позначення одного й того самого поняття, оскільки синоніми різняться відтінками значень; 21) в юридичному документі назва предмета повинна залишатися незмінною, а не замінюватися синонімами [7, с. 185–188]; 22) при формулюванні юридичних термінів краще прагнути дотримання термінологічного балансу, який виражається у сполученні традиційних, сталих термінологічних одиниць і термінів-неологізмів, термінів з українськими коренями та іншомовною лексикою; 23) терміни повинні мати офіційний характер; 24) терміни повинні підпорядковуватися нормам і правилам сучасної української літературної мови.

Таким чином, важливість юридичних термінів не викликає сумнівів; усі нормативні вимоги, що висуваються до термінів, є підґрунтям для роботи щодо впорядкування термінології з метою її подальшого використання у законодавстві України.

Список використаних джерел

1. Кикоть Г. О. Сучасний стан української терміносистеми (на матеріалі термінології цивільного права) / Г. О. Кикоть //

Українська мова в юриспруденції : стан, проблеми, перспективи. Тези доповідей. – К., 2008. – С. 7–10.

2. Горобець Н. О. Проблеми використання юридичної термінології в законодавстві України // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. Випуск 1. Том 1. 2016.

3. Сербиновская Н. В. Формирование и развитие терминологического поля «маркетинг» в русском языке / Н. В. Сербиновская // Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Ростов-на-Дону – 2008. – 20 с.

4. Бриль К. І. Правозастосовний акт як особливий вид індивідуальних правових актів / К. І. Бриль // Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2008. – 20 с.

5. Туранин В. Ю. Проблемы формирования и функционирования юридической терминологии в гражданском законодательстве РФ / В. Ю. Туранин // Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – Белгород, 2002. – 20 с.

6. Чулінда Л. І. Українська правнича термінологія : Навч. посібник / Л. І. Чулінда. – К. : Магістр – XXI сторіччя, 2005. – 128 с.

7. Красницька А. В. Юридичні документи : техніка складання, оформлення та редагування / А. В. Красницька // Посібник. – 2-е вид., доп. і переробл. – К. : Парламент. вид-во, 2006. – 528 с.

Онуфрієнко О. В., доцент кафедри менеджменту Економіко-гуманітарного інституту Запорізького національного технічного університету, кандидат юридичних наук, доцент

ВЗАЄМОДІЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ ТА НАУКИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Динамічний прогрес соціуму та суспільних наук, значно активізувавшись із кінця ХХ ст., позначається, крім іншого, й перебудовою тезаурусу, осучасненням існуючих та виникненням багатьох наукових парадигм і дисциплін, починаючи від термінологічних новацій на окремих їх локаціях до навіть радикальних змін у поняттєво-термінологічному апараті. Логічний результат масштабних змін – термінологічний «вибух», під яким у термінознавстві розуміють масову появу

нових чи осучаснених термінів. Цей процес, що нерідко проявляє з різних причин ознаки стихійного, галузеві науковці покликані зробити максимально керованим, обґрунтованим, умотивованим, свідомим, аби забезпечити точність поняттєво-термінологічного апарату кожної науки.

Українська термінологія публічного (державного) управління досліджується на рівні філологічних наук. Окремі аспекти проблематики розвитку терміносистеми вітчизняної науки державного управління стають предметом наукового пошуку у фаховій періодиці, зокрема - проблеми стандартизації наукової термінології, методологічні підходи до формування терміносистеми в науці державного управління тощо. Термінологічна проблематика представлена і в науково-практичних конференціях та «круглих столах» у Національній академії державного управління та регіональних інститутах НАДУ при Президентові України. Постійне поповнення тезаурусу науки відбувається за рахунок здійснення монографічних досліджень провідних вітчизняних науковців. Вагомий внесок у нормативізацію та стандартизацію вітчизняної терміносистеми публічного управління, який важко переоцінити, було здійснено авторами енциклопедичного словника з державного управління. Зазначений енциклопедичний словник також продемонстрував наявність кількох фундаментальних проблем, що характеризують розвиток термінологічної системи української науки державного (публічного) управління: тяжіння до охоплення вже існуючих термінів, передусім з юриспруденції, політології, соціології та інших суспільних наук; переважно частковий та похідний характер власне державно-управлінської термінології; об'єктивно обумовлена велика кількість іншомовних запозичень, поєднана із деяким відставанням від категоріально-термінологічного розвитку науки публічного управління у провідних розвинених країнах світу тощо.

На часі – системні розробки в означеному напрямі, причому не тільки у площині подальшого поповнення та стандартизації наукового тезаурусу публічного управління, але й в усебічному, системному вивченні актуальних тенденцій розвитку відповідної терміносистеми української мови.

Формальну структуру термінів юриспруденції та науки публічного управління визначає їх мовний субстрат, його ознаки, особливості, параметри. І це дозволяє, по-перше, розмежовувати терміни-слова (прості, наприклад: *держава*,

управління, уряд, агенція; і складні: народовладдя, повноваження, самоврядування) та терміни-словосполучення різної лінійної довжини, але переважно дво- і трикомпонентні (наприклад: державна (публічна) служба, публічне управління, раціональна бюрократія, апарат кабінету міністрів, адміністративні методи управління, етика державного службовця). По-друге, частиномовна природа термінів обмежена іменниками, якщо поняття позначаються однослівним терміном (наприклад, аттрактор, врядування, люстрація, етатизм, етнополітика). Терміни-словосполучення позначають складені поняття за допомогою іменників і прикметників (наприклад, державний службовець, державно-управлінське рішення, публічне управління, управлінська ентропія, напіваавтономна агенція). По-третє, терміни як словесні одиниці представлені за мовним походженням як питомі (наприклад, керівник, уряд, довіра до влади), іншомовні (наприклад, верифікація, децентралізація, директорія, істеблішмент, дискримінація, політичний діалог) та гібридної мовної природи, коли поєднані елементи різних мов (наприклад, адміністрування, корпоративність, лідерство, ліцензування, субсидіарність, самоменеджмент). Більша частина гібридних однослівних термінів – похідні, утворені від запозичених термінів за допомогою українських суфіксів -ість, -ств, -уванн та ін.. Чимало композитних термінів, що утворені за національними словотвірними моделями у результаті поєднання питомого й іншомовного слів / основ. По-четверте, мовна структура термінів підлягає аналізу за способом творення, з-поміж яких домінують три: синтаксичний (наприклад, місцеві + ради, авторитарне + лідерство, електронний + уряд, публічне + адміністрування, управлінська + ентропія), морфологічний, зокрема суфіксальний (законність), префіксальний (наддержава), композиція (законопроект), лексичне запозичення (менеджмент, модернізація, муніципалітет). По-п'яте, за логіко-лінгвістичним підходом у текстах функціонують терміни основні (публічне управління, державна служба, бюрократія), похідні (функції публічного управління, агенції публічної служби, бюрократичний апарат), залучені з інших наук (державна політика, державний механізм, політико-правові інститути, влада, законодавство).

Остання група термінів підтверджує як відносну «молодість» науки державного управління на сучасному етапі її становлення, так і очевидний інтегративний характер її

термінологічного апарату, в якому активно застосовуються терміни всього спектру суспільствознавчих наук, зокрема таких юридичних наук, як теорія держави і права та історія правових та політичних учень, конституційне право, адміністративне право, міжнародне право тощо, термінологію політології та соціології, економіки соціальної психології, міжгалузева та загальнонаукова й філософська термінологіка тощо.

Ретельний аналіз сучасних тенденцій фахової правничої та державно-управлінської термінології дозволяє оприлюднити низку взаємопов'язаних висновків.

Терміносистема вітчизняної науки державного (публічного) управління перебуває на стадії активного становлення і поповнення. Її подальший розвиток має бути забезпечений не тільки відомими засобами термінологічної фіксації та стандартизації, але й фундаментальними дослідженнями наявних термінологічних тенденцій, ретельним відстеженням специфіки новотворів, аналізом обґрунтованості та відповідності запозичень елементів терміносистем інших мов тощо.

Вивчення сучасних вітчизняних та (особливо) зарубіжних наукових джерел свідчить про тяжіння науковців з публічного управління до активної термінотворчості, яка відбиває як появу нових чи оновлених концептів та моделей публічного управління, так і інноваційну практику державотворення та публічного адміністрування, що відбувається на їх основі (*належне врядування, Нове публічне управління, електронне врядування, неовеберівська держава, кванго, конвергентні моделі публічної служби* тощо). Терміни-новотвори при цьому звичайно відбивають як традиції оригінальної мови власного походження, так і специфіку перетворень у сфері публічного управління відповідних держав (тяжіння до акронімів чи абстрактних ємних терміносполучень в англосаксонських державах та до терміносполучень із власним ім'ям – в романо-германських тощо).

Помітна схильність провідних представників світової науки публічного управління (передусім з англосаксонських країн та країн континентальної Європи) до активного генерування термінів-новотворів свідчить про подальше виокремлення науки публічного управління від суміжних усталених наук на кшталт юриспруденції, політології, соціології тощо. Більше того, деякі нові масштабні концепти публічного управління та моделі організації публічної служби, наприклад *неовеберівська держава*, можуть бути найближчим часом

запозичені суспільствознавством в цілому та правознавством зокрема (і передусім теорією держави і права, конституційним та адміністративним правом тощо).

Українська терміносистема науки публічного управління, з огляду на означені вище процеси, продовжить активно рецептувати елементи терміносистеми світової науки публічного управління, що актуалізує проблематику її оновлення, нормативізації, кодифікації та стандартизації, оскільки предметом запозичення виступатимуть терміни різних мов, спродуковані в межах неоднакових адміністративних та правових культур. Особливої уваги потребуватимуть і неологізми, запропоновані вітчизняними науковцями у монографічних дослідженнях.

У цілому системне термінотворення у сфері науки публічного адміністрування, як зарубіжної, так і вітчизняної, свідчить про глибинні невідворотні процеси її остаточного становлення як повноправного напряму сучасного суспільствознавства та подальше виокремлення від термінології юридичної при збереженні між ними активної вмотивованої взаємодії. На часі – концептуальний та, відповідно, термінологічний вплив науки публічного управління на юриспруденцію та інші суміжні науки.

Паришак К. Д., доцент кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кандидат філологічних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ТЕРМІНОЗНАВСТВА

Серед основних проблем українського термінознавства перше місце посідає проблема відбору з різноманітних варіантів та органічного входження терміна в лексичну систему національної мови, збереження національного колориту термінології в умовах широких глобалізаційних та інтеграційних процесів сучасності. Дискусії відбуваються й щодо відбору найбільш прийнятних назв спеціальних понять з низки дублетних найменувань, а також щодо способів і засобів лексикографічного опрацювання найменувань процесових понять, словотвірна структура яких відрізняється від структури термінів інших слов'янських мов.

Серед власне мовознавчих проблем, пов'язаних з українською термінологією, науковці виділяють такі:

1. Опрацювання критеріїв знеросійщення сучасних терміносистем.

2. Виявлення англіцизмів (американізмів) у різних терміносистемах та наукове обґрунтування доцільності їх використання.

3. З'ясування ролі й місця інтернаціоналізмів та їх українських відповідників у різних терміносистемах.

4. Визначення способів відбору назв предметних дій.

5. Визначення способів відбору найменувань предметних ознак.

6. Орфографічні та орфоепічні проблеми.

Українська мова активно запозичує іншомовну лексику, зокрема й термінологічну. Мовознавці не мають єдиного погляду щодо термінологічних запозичень. Одні науковці взагалі заперечують необхідність використання іншомовних термінів, пропонуючи створювати власне українські з наявних у мові елементів; натомість інші вважають, що процес запозичення термінів з інших мов є реальністю сьогодення. Але щоб зберегти національне обличчя, обсяг іншомовних термінів та термінологічних сполучень у мові не має перевищувати 15 %.

Мовознавці називають 4 основні причини запозичення та використання в українській мові іншомовних термінів:

1. Запозичення терміна разом із новим поняттям: *бонус* «додаткова винагорода», «додаткова цінова знижка», «комісійна винагорода».

2. Паралельне використання власне українського та іншомовного терміна в різних галузях (сферах): *дисиміляція* – розподібнення; *асиміляція* – уподібнення.

3. Пошук однослівного терміна, відповідником якого в українській мові є словосполучення: *бартер* – прямий безгрошовий обмін товарами.

4. Відсутність досконалого власне українського терміна, який би відповідав сучасним вимогам: *ліквідат* – юридична особа-боржник, до якої висунуто фінансові вимоги у зв'язку з її ліквідацією.

Росіянізми та англіцизми активно проникають до української літературної мови у XX столітті: росіянізми – з 30-их років, англіцизми – після Другої світової війни. Однією з проблем сучасної української термінології є використання кальок з російської мови, особливо в технічній галузі: *ковка*,

поліровка, штамповка. Натомість органічними для нашої мови є віддієслівні іменники середнього роду на *-ння*: *кування, полірування, штампування*. Активного використання набув корінь *гін* (рос. *провод*): *газогін, водогін*.

У складних прикметникових термінах наявний калькований російськомовний елемент – *подібний*: *газоподібний* (рос. *газообразный*), який може спотворювати зміст слова. Російський термін *газообразный* є назвою агрегатного стану речовини і має значення «газовий», а не «подібний до газу». Його відповідником в українській мові є прикметник *газуватий* з суфіксом *-уват*. Мовознавці зазначають, що в російській мові значна кількість термінів утворюється від іншомовних слів з використанням як запозичених (*-аль-, -ир-, -он-, -ональ-, -ич-*) іменникових та прикметникових суфіксів, так і власне російських (*-н-, -ск-*) прикметникових суфіксів. Зазначений спосіб словотворення властивий російській мові, натомість він не відповідає нормі української мови. До кореня іншомовного слова необхідно додавати суфікс *-н-* без збереження питомого прикметникового суфікса: *диференціювати* – рос. *дифференциальный* – укр. *диференційний*; *емоція* – рос. *эмоциональный* – укр. *емоційний*; *синусоїда* – рос. *синусоидальный* – укр. *синусоїдний*; *тенденція* – рос. *тенденциозный* – укр. *тенденційний*; *функція* – рос. *функциональный* – укр. *функційний*. Неприродною є низка коренів в українських відповідниках російським лексемам: *вітка* (рос. *ветвь*), *витяжка* (рос. *вытяжка*), *пучок* (*променів*) (рос. *пучек*) тощо

Окрім засилля кальок з російської мови, спостерігається й надмірне використання запозичених слів з англійської мови – англіцизмів. Їх кількісне зростання посилюлося в останнє десятиліття XX – на початку XXI століття й було зумовлене такими позамовними чинниками, як суспільно-політичні й економічні перетворення в Україні, інтеграція в міжнародні інформаційні системи. За спостереженнями мовознавців, найбільше використовують англіцизми в гуманітарних науках, а найменше – у природничих. У політології вживають *електорат*, замість *виборці*, *піплометрія*, замість *опитування*; в економіці та торгівлі – *бартер*, *дисконт*, *дистриб'ютор*, *консумація*, *менеджер*, *сейл*, *сервіс*, замість *товарообмін*, *знижка*, *розподілювач*, *споживання*, *управлінець*, *розпродаж*, *обслуговування*.

Однак англійська мова не лише збагачує українську термінологію, але й витісняє власне українські лексеми; на думку мовознавців, це призводить до формування почуття меншовартості рідної мови, зниження наукового потенціалу українського вченого, виникнення залежності від чужих наукових поглядів, ідей та схем.

Необхідно обмежити використання запозичених термінів та термінологічних словосполучень за наявності власне українських: *звуження* – *інфлювання (національної валюти)* та паралельне вживання термінів з різних мов, які мають однакове значення: *жиро* (італ.) та *індосамент* (нім.). Мовознавець В.Радчук вважає, що до терміна *імплементація* в українській мові можна дібрати понад 30 відповідників: *упровадження, запровадження, втілення, втілення в життя, введення, введення в дію, виконання, здійснення, проведення в життя, перетворення в дійсність, перетворення в життя, реалізація, матеріалізація, справдження, звершення, вживляння, законодавче запровадження, введення в практику, надання чинності, набуття чинності, узаконення, внесення змін (до закону), внесення поправок, перегляд (закону).*

Нині в українській мові можна спостерігати процес відродження питомих слів, які є відповідниками іншомовним найменуванням для позначення подібних реалій: *бігун* – *полюс*, *відсоток* – *процент*, *водограй* – *фонтан*, *двірець* – *вокзал*, *двозвук* – *дифтонг*, *двоспів* – *дуєт*, *книгозбірня* – *бібліотека*, *летовище* – *аеропорт*, *підсоння* – *клімат*, *поземний* – *горизонтальний*, *прямовисний* – *вертикальний*, *південник* – *меридіан*, *рівнобіжний* – *паралельний*, *рівноденник* – *екватор*, *світлина* – *фотокартка*, *хідник* – *тротуар*, *часопис* – *журнал*, *чинник* – *фактор тощо.*

Список використаних джерел

1. Ажнюк Б. Мовна єдність нації: діаспора й Україна / Б.Ажнюк. – К., 1999.
2. Мазурик Д. Сучасні тенденції оновленні лексики української літературної мови / Д.Мазурик // Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна. – Вип. 29. – Львів, 2000. – С. 117–182.
3. Радчук В. Плекаємо укрлиш...Для кого? / В.Радчук // Урок української. – 2003. – № 8–9. – С. 26–30.
4. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – 750 с.

Овсейчик С. В., асистент кафедри стилістики та мовної комунікації Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук

ПИТАННЯ ВЖИВАННЯ ТЕРМІНІВ «КІБЕРПРАВО» ТА «ІНТЕРНЕТ-ПРАВО» В УКРАЇНСЬКОМУ ЮРИДИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Інформаційні технології усе глибше і глибше проникають в усі сфери нашого життя. Взаємодію сучасного суспільства та інформаційних систем важко переоцінити. Нові технології зумовлюють якісно нові зміни у життєдіяльності людства, і це закономірно. Майже усі галузі знань сучасної науки і техніки так чи інакше залучені у ці перетворення, набувають нових форм та жанрів. Так сьогодні, зокрема, до традиційних галузей права приєднуються нові: атомне право, екологічне право, інформаційне право, медичне право, ювенальне право та ін.

Особливо часто в сучасному українському юридичному дискурсі починають фіксуватися терміни «кіберправо» та «Інтернет-право», деякі вчені навіть вживають ці поняття паралельно. Ми зробили спробу розібратися, чи можна вважати ці терміни синонімами, чи вони мають вживатися як окремі терміни, що мають різне дефінітивне наповнення.

Актуальність розвідки пояснюється потребою в чіткому розумінні та розмежуванні понять новітньої української юридичної термінології, з перспективою їх подальшого включення у відповідні фахові лексикографічні джерела.

Зазначимо, що в сучасних умовах глобалізації Інтернет-простір розширює та поглиблює предмет і завдання права, зокрема йдеться вже не лише про захист авторських прав на ІТ-розробки, зберігання даних на відповідних серверах та ін., а й про певні правовідносини громадян під час спілкування в соціальних мережах, обміну інформацією, створення бізнес-проектів в Інтернеті та ін. У всьому світі зростає зацікавлення у дослідженні різних аспектів взаємодії Інтернету і суспільства, при цьому дуже часто вживають термін не «Інтернет-право», а саме «кіберправо».

Якщо звернутися до першоджерела, то в англійській мові терміноелемент *кібер* (cyber) використовується для того, щоб підкреслити відношення того чи іншого явища до комп'ютера,

інформаційних технологій. Пор., зокрема: *кіберантрополог* – «учений, який вивчає еволюцію людини, використовуючи віртуальну реальність та комп'ютерне моделювання»; *кіберзлочин* – «злочин, здійснений за використання комп'ютерної техніки» [1, с. 103] та ін.

У свою чергу, термін *Інтернет*, що позначає «всесвітню асоціацію інформаційних комп'ютерних мереж, яка складається з різних комунікативних мереж, об'єднаних у єдину логічну архітектуру» [1, с. 92], утворює свої терміни-словосполучення, пор., наприклад: *інтернет-видання* – «газети чи журнали, які розповсюджуються через Інтернет»; *інтернет-візитка* – «невеликий сайт (до 12 сторінок) в Інтернеті, на якому подається основна інформація про фірму, людину»; *інтернет-голосування* – «голосування, яке відбувається через Інтернет» [1, с. 92] та ін.

Як бачимо, терміноелемент *кібер-*, на відміну від терміна *Інтернет*, окреслює семантику не лише безпосередньо пов'язану з Інтернет-простором, а й охоплює інженерію програмного забезпечення, аудит інформаційних систем та ін. Тому, на думку фахівців, використання терміна «Інтернет-право» обмежує науковців лише правовим регулюванням сфери інформаційного обміну через мережеві протоколи, тоді як поза увагою дослідників залишаються питання криптографії, кіберзлочинності, криптовалют, «сірого» і «чорного» програмного забезпечення, анонімних мереж, кібервійни та ін. [2].

Таким чином, можна стверджувати, що термін «кіберправо» має ширшу семантику і включає у себе весь спектр правовідносин, які існують в нерозривному зв'язку людини з комп'ютерною технікою та/або віртуальним простором. *Кіберправо* є частиною загальної правової системи, яка стосується Інтернету, кіберпростору та відповідних правових питань. Воно охоплює питання свободи вираження поглядів, доступу та використання Інтернету, конфіденційності в Інтернеті, питання розробки програмного забезпечення, апаратних та інформаційних систем. Саме тому ми рекомендуємо розрізняти значення термінів «кіберправо» та «Інтернет-право».

Список використаних джерел

1. Нові слова та значення: словник / Л.В. Туровська, Л.М. Василькова. – К.: Довіра, 2009. – 271 с.
2. Теоретичні основи дослідження феноменів кіберпростору [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://www.bitlex.ua/uk/blog/articles/post/teoretychni_osnovy_doslidjennya_fenomeniv_kiberpristoru.

Томіленко Л. М., старший науковий співробітник відділу лінгвістики Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, кандидат філологічних наук

НАЗВИ СУБ'ЄКТІВ ПРАВОВІДНОСИН У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДНИХ СЛОВНИКАХ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Вітчизняні лексикологи й лексикографи впродовж останніх десятиліть у своїх дослідженнях дедалі частіше звертаються до словникарської спадщини початку ХХ ст., зокрема до лексикографічних надбань 20–30-х років. Дійсно, російсько-українські перекладні словники післяреволюційних часів містять чимало самобутньої, забутої й малодослідженої лексики, що заслуговує на увагу мовознавців і всіх поціновувачів рідного слова.

Як і більшість загальнонавчаних словників, лексикографічні праці початку ХХ ст., крім слів загального вжитку, містять ту чи ту кількість фахової лексики. Не становить тут винятку й мова права. Адже, згідно з дослідженнями науковців, процес формування української юридичної термінології розпочався ще наприкінці ХІХ ст. [3, с. 49]. А вже у 20–30-х рр. ХХ ст. завдяки процесам українізації відбувався бурхливий розвиток національної юридичної термінології [3, с. 49].

У своїй розвідці розглянемо досить цікавий складник правознавчої лексики – слова на позначення суб'єктів правовідносин, зокрема найменувань осіб, що зафіксовані в російсько-українських перекладних словниках початку ХХ ст. Порівняємо їх із сучасними відповідниками. Матеріалом дослідження послуговували три популярних постреволюційних словники: «Словник московсько-український» (1918 р.) В. Дубровського (далі – СМУ), «Російсько-український словник» (1918 р.) С. Іваницького та Ф. Шумлянського (далі – РУС-18) й академічний «Російсько-український словник» (1924–1933 рр.) за редакцією А. Кримського та С. Єфремова (далі – РУС-24–33). Усі вони є у вільному доступі на різних сайтах в інтернет-мережі. Також упродовж 2006–2016 років названі праці було перевидано. Комплексне дослідження всієї лексики стає можливим лише завдяки створеним на основі паперових словників (оцифрованих копій) електронних лексикографічних систем, за допомогою яких можна відібрати

всі українські одиниці (слова й словосполучення), що зафіксовані в цих словниках. На основі українських реєстрів, що є частиною створених лексикографічних систем, й інтегрованого до них граматичного словника української мови (неідентифіковані слова було промарковано вручну), створено базу реєстрів іменникової лексики. Вона допомагає відібрати спільну й відмінну лексику у згаданих вище словниках, порівняти її із сучасними словами тощо. Опис створених лексикографічних систем та їхніх можливостей міститься в публікаціях у співавторстві з О. Г. Рабульцем [1; 2].

Отже, згідно з проаналізованим матеріалом, у СМУ, РУС-18 і РУС-24–33 зафіксовано понад триста слів і словосполучень на позначення осіб – суб'єктів правовідносин. Чимало із досліджуваних одиниць нині є кодифікованими термінами. Вони містяться в сучасних загальномовних, термінологічних словниках, уживаються в юридичних документах тощо. Це, наприклад, такі переважно відомі всім назви: *адвокат, арбітр, арештант (арештантка), дебітор, злочинець (злочинниця), законодавець (законодавиця), законознавець, законопорушник (законопорушниця), контрагент, конфідент, криміналіст, лжесвідок, повірений, позивач, позовник (позовниця), позивальник (позивальниця), правозаступник, правонаступник, правопорушник (правопорушниця), суддя, юрист* тощо.

Специфіка юридичної лексики (як і багатьох інших галузей) в аналізованих словниках полягає в тому, що тут досить поширеною є синонімія. До одного російського відповідника автори подають декілька українських варіантів, що, можливо, пов'язано з не до кінця сформованою термінологією. Хоча, як бачимо, і в сучасній мові права подекуди одне поняття може мати декілька найменувань (напр.: *позовник, позивач, позивальник*). Однак у перекладних словниках початку ХХ ст. подібних слів значно більше. Крім цього, у згаданих працях часом простежуються пуристичні тенденції. Також можна натрапити й на церковнослов'янськи. Скажімо, слово *адвокат* має ще й маловідомі сьогодні відповідники *речник* (СМУ, РУС-24–33), *правотар* (СМУ), *заступник судовий* (РУС-24–33). Поряд із відомим словом *суддя* у словниках зазначеного періоду зафіксовано не використовувані нині назви *судець* (СМУ, РУС-18), *судящий, судитель* (РУС-18). Лексеми *довіритель (довірителька)* (рос. веритель, верительница) раніше мали еквіваленти *віритель*

(*вірителька*) (РУС-18), *довірник* і *уповноважник* (РУС-24–33), *поручальник* (*поручальниця*) і *уповажник* (*уповажниця*) (СМУ).

Зафіксовано й низку інших найменувань на позначення осіб, не вживаних у сучасній мові права. Наприклад, російські юридичні терміни «ответчик» («ответчица») нині перекладають як *відповідач* (*відповідачка*). В аналізованих працях знаходимо різні варіанти на позначення цього слова: *винуватець* (*винуватниця*) (РУС-24–33), *виновщик* (*виновщица*) (РУС-24–33), *відповідник* (*відповідниця*) (СМУ), *відпорна* (*позвана*) сторона (РУС-24–33), *запівзаний* (*запівзана*) і *одповідник* (*одповідниця*) (РУС-18), *позваний* (*позвана*) (СМУ, РУС-24–33). Оскільки ремарку «юр.» (юридичний термін) мають лише найменування, зафіксовані в РУС-24–33, то чи зараховували до юридичної лексики подані слова автори СМУ і РУС-18 можемо тільки здогадуватися. Варто також зауважити, що в «Російсько-українському словнику» (2003 р.) за редакцією В. Жайворонка (далі – РУС-03) поряд із назвами *відповідач* (*відповідачка*) зафіксовано й іменники *винуватець* (*винуватиця*). Обидва варіанти марковано як «юр., разг.» (розмовне юридичне слово).

Без розподілення на значення подано в усіх словниках (і в РУС-03 також) переклад російських назв «обвинитель» («обвинительница»). РУС-03 подає до них по одному відповіднику – *обвинувач* (*обвинувачка*). Ці варіанти містить лише РУС-18, що фіксує й інші назви: *обвинитель* (*обвинителька*), *винитель* (*винителька*) і окремий відтінок *позивальник* (*позивальниця*), який, напевно, й стосується юридичної галузі. У досліджуваних словниках натрапляємо ще на такі назви, як *винувач* (СМУ, РУС-24–33), *винувачка* (лише СМУ), *винувальник* (*винувальниця*) (СМУ), *виновщик* (*виновщица*) (РУС-24–33), *завинитник* (*завинитниця*) (СМУ), *обвинник* (*обвинниця*) (СМУ, РУС-24–33).

Зрідка трапляються в аналізованих працях російські назви та їхні перекладні українські відповідники, що взагалі відсутні в сучасних вітчизняних лексикографічних джерелах, напр.: **законоблуститель** (РУС-18, РУС-24–33) – **законодоглядчак** (РУС-18, РУС-24–33), **законодоглядник** (РУС-24–33), **доглядчак** (*сторож*) **права (закону)** (РУС-24–33), **сторож права** (РУС-18); **поднаследник** – (*второй наследник*) **підспадкоємець**, **піднаступник**, **другий спадкоємець** (*наступник*); (*наследник наследника*) **спадкоємець по спадкоємцеві**, **спадкоємець спадкоємця** (РУС-24–33).

Упадає в око й те, що в перекладних словниках досліджуваного періоду, зокрема в РУС-24-33, подано чимало словосполучень на позначення суб'єктів правовідносин. На відміну від однослівних назв, синонімічні варіанти тут трапляються рідше. Також не всі із зафіксованих словосполучень закріпилися в сучасній мові права. Див., наприклад:

Стаття «защитник»

Юридический защитник – правний оборонець.

Судебный защитник – судовий оборонець.

Казённый защитник – офіційний оборонець.

Стаття «преступник»

Уголовный преступник – карний злочинець, кримінальник.

Политический преступник – політичний злочинець, політичний переступник.

Государственный преступник – державний злочинець.

Стаття «представитель»

Представитель истца – заступник позовника.

Представитель ответчика – заступник оскарженого.

Отже, як бачимо, російсько-українські перекладні словники початку ХХ ст. містять у своєму складі чимало юридичної лексики на позначення суб'єктів (осіб) правовідносин, характерною особливістю якої є широке використання синонімів під час перекладу російських відповідників. Відсутність ремарок біля частини слів (які вживаються й нині як загальноживані) ускладнила можливість стовідсотково з'ясувати, чи зараховували автори всі запропоновані варіанти до правознавчої лексики чи ні.

Список використаних джерел

1. Томіленко Л.М. «Словник московсько-український» В. Дубровського: склад і структура / Л.М. Томіленко, О.Г. Рабулець // Мовознавство. – 2015. – № 4. – С. 89–96.

2. Томіленко Л. Цифрова лексикографічна система «С. Іваницький, Ф. Шумлянський. Російсько-український словник» та її можливості / Людмила Томіленко, Олександр Рабулець // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки. – 2017. – Вип. 153. – С. 751–756.

3. Трач Н.С. З історії української правничої термінології: 20–30-ті роки ХХ століття / Н.С. Трач // Наукові записки НаУКМА. – 2006. – Т. 60 : Філологічні науки. – С. 49–56.

Ознамець Г. О., викладач кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ІНШОМОВНИХ ТЕРМІНІВ У ТЕКСТАХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Проблеми термінології мають вагоме значення для багатьох наук. Юридична доктрина не становить у цьому сенсі виключення і приділяє достатньо уваги дослідженню питань мови права, найважливішим елементом якого є юридична термінологія.

Значний інтерес має і проблема вживання іншомовної термінології в нормативних правових актах. Особливо наочною є надлишковість використання іншомовних термінів у Цивільному кодексі України (делькредере, аваль, лизинг, бенефициар, секвестр и др.). Звичайно, у сучасному світі повністю уникнути вживання іншомовної термінології неможливо, оскільки в українській мові просто може не бути позначення певного правового явища, особливо якщо воно є новим. Окрім того, зараз існує значна кількість іншомовних термінів, які стали загальнозрозумілими. Просто необхідно розумно і зважено підходити до цього питання та уникати використання іншомовної термінології, якщо є відповідні синоніми в українській мові. Прикметно, термін «іншомовна лексика» в словниковій системі української (і кожної іншої) мови дещо умовний і однобічний, бо прикметниковими формами «іншомовне», «іншомовні» можуть позначатись і ті слова, іншомовність яких уже не відчувається (школа, левада - давні засвоєння із давньогрецької мови), і виразно чужомовні, що усвідомлюють навіть ті, хто не володіє лінгвістичними знаннями з історії слів рідної мови.

Особливо уважно потрібно ставитися до вживання у текстах нормативно-правових актів іншомовних термінів, зміст яких потребує додаткового з'ясування, значення яких неможливо або складно визначити без додаткових роз'яснень, звернень до довідкової літератури, а й іноді і до відповідних фахівців. Це порушує вимогу зрозумілості юридичної термінології. Наприклад, без додаткового з'ясування важко встановити значення таких іншомовних термінів, які використовуються в КК України: «афінаж», «емісія», «епізоотія», «епіфітотія», «гумусний шар», «дотація», «субвенція», «субсидія».

Поява в текстах нормативно-правових актів іншомовних термінів – явище закономірне. Вони з’являються, насамперед, тоді, коли виникають якісно нові суспільні відносини, і український термін не може стисло відобразити зміст правового поняття. Натомість запозичений термін точно та стисло його виражає. «Запозичення відбувається саме тоді, коли використання іншомовного слова (чи похідного від нього) для номінації нового поняття чи явища видається найбільш вдалим, органічним і функціональним. За цих умов проходить швидка адаптація запозиченого слова, і через деякий час воно починає сприйматися носіями мови як органічний елемент» [1, с. 58]. У випадках, коли без вживання іншомовних слів обійтися неможливо, фактично стирається межа між українською та іншомовною юридичною термінологією. Іноді буває складно відмежувати запозичену та національну кримінально-правову лексику. Зокрема, такими термінами є «аварія», «банда», «банк», «валюта», «документ», «катастрофа», «контрабанда», «прокурор», «референдум», «рецепт» тощо. Однак у тих випадках, де українське слово є більш точним і уживаним, слід використовувати саме його [3, с. 118].

Запозичення з інших мов виправдані в тому випадку, коли слово іншомовного походження інтегрувалося в українську мову. Важливо, щоб запозичення було розумним, не набувало потворних форм, зумовлювалось об’єктивною необхідністю. Загалом правильне й доречне вживання іншомовних слів у юридичному тексті вимагає дотримання таких правил: не треба використовувати іншомовні слова без потреби; іншомовне слово можна вживати в тому випадку, коли воно точніше й повніше, ніж українське, називає певне поняття; іншомовне слово необхідно вживати тільки у тому значенні, з яким його запозичено; запозичення повинне бути зрозумілим не тільки фахівцям певної галузі знань (епізootія, делімітація, консигнація тощо); вживання іншомовного слова недоцільне, якщо українське слово повністю розкриває значення слова та додає необхідного стилістичного забарвлення; не можна вживати в законодавчому тексті для позначення того самого поняття запозичене та власне українське слово. У цьому випадку необхідно обрати якесь одне слово та лише його використовувати у тексті.

Особливого підходу вимагають росіянізми, тобто слова, які скальковані з російської мови. Таких термінів було

надзвичайно багато у всій українській правовій лексиці, оскільки «підлаштовуючись під російські правничі терміни, українське правознавство нездатне було випрацювати власну термінологію, внаслідок чого відбулося збіднення власне української правничої лексики та фразеології» [2, с. 55]. Деколи неправильний переклад з російської мови, а також нищівна асиміляція (уподібнення) російської та української юридичної термінології призводило до повної чи часткової транслітерації російських термінів. Використання русизмів, перш за все, порушує вимогу офіційності поняттєвого апарата, його чіткості, зрозумілості, при паралельному вживанні русизму та його українського аналога порушується вимога єдності термінології. Тобто до русизмів повинен бути інший підхід, ніж до іншомовних термінів. Адже іншомовним термінам, які сформульовані з використанням правил українського правопису, немає рівноцінної (точної, стислої) заміни в українській мові. У той же час русизми мають українські відповідники, їх використання суперечить правилам української мови, русизми є чужорідними у граматичних конструкціях, з яких складається поняттєвий апарат права. Використання росіянізму може змінити зміст правової норми, спотворити думку законодавця, спричинити помилки при застосуванні.

Отже, тільки доладне та зважене використання запозичень не переобтяжує юридичне мовлення, а навпаки, посилює такі його якості, як сучасність, простота, зрозумілість, доречність, тобто стилістичність висловлення.

Список використаних джерел

1. Головатий С. Про потребу укладання словників української правничої термінології // Українське право. 2014. № 1. С. 52–58.
2. Керімов Д.А. Культура і техніка законотворчості. Москва: Юрид. літ., 1991. С. 55.
3. Проценко Г.П., Тростюк З.А. та ін. Правнича лінгвістика: навч. посіб. / за заг.ред. С.М. Гусарова. Київ: Паливода А.В., 2014. С. 118.

Рябок В. Ю., старший лаборант кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ

ЗАКОНОДАВЧА ДЕФІНІЦІЯ: ЗНАЧЕННЯ В НОРМОПРОЕКТУВАННІ

У контексті реформування правоохоронних органів особливого значення набуває правильне застосування працівниками МВС України у їх практичній діяльності правових приписів нормативно-правових актів. А це можливо лише за умови правильного тлумачення відповідних правових положень. Одним з найбільш дієвих засобів, що визначають ефективність такої роботи є законодавчі дефініції.

З огляду на зазначене так важливо визначити вимоги до створення законодавчих дефініцій та правила їх формулювання. Цьому питанню приділяють увагу багато науковців, що досліджують проблеми юридичної техніки. Однак в чинній наразі нормативно-правовій базі є багато неузгодженостей, правових колізій, пов'язаних взагалі з відсутністю дефініцій нововведених терміносполук (наприклад, публічна безпека та публічний порядок у Законі України «Про Національну поліцію», кримінальне правопорушення, кримінальний проступок у Кримінальному процесуальному кодексі України), неповнотою їх формулювань, неоднозначністю тощо.

Законодавча дефініція має бути єдиною, чіткою, однозначною, стислою, логічно та лінгвістично правильною, узагальненою, містити найсуттєвіші для правильного застосування терміна ознаки предмета або явища.

Законодавча дефініція має будуватися з урахуванням усіх потенційних запитань і колізій, що можуть виникнути під час читачького сприйняття, тлумачення та практичного застосування норм законодавчого акта.

Мета автора законопроекту або нормопроєктувальника – надати таку дефініцію, яка б запобігала неоднозначному розумінню правового змісту, була достатньо повною і водночас лаконічною, абсолютною пропорційною за обсягом позначуваному поняттю. Перелік ознак предмета або явища не повинен бути максимальним (вичерпний перелік усіх ознак міститься, як правило, у наукових дефініціях), а складатися лише з тих найістотніших ознак, що мають значення для юридичної практики.

Адже термінологічна одиниця (термін-слово, термінологічне словосполучення, номенклатурне позначення) безпосередньо співвідноситься з позначуваним поняттям (узагальненим уявленням про предмет або явище) і слугує його знаковою (мовною) моделлю, репрезентованою у звуковій і літерній формах. Саме поняття, його внутрішній зміст, обсяг і структура є логіко-смысловною основою для побудови термінологічного значення у вигляді дефініції, яка узагальнює найсуттєвіші ознаки і взаємозв'язки предмета або явища [3, с.112].

Сформулюємо основні правила створення законодавчих дефініцій:

1. З'ясувати реальність потреби і підстави створення законодавчої дефініції. Дослідити з цією метою чинну законодавчу базу. Пам'ятаймо про те, що не всі терміни, що вживаються в законодавчому акті, потребують визначення. Не потрібно визначати терміни: а) якщо вони вживаються у загальнолітературному значенні, зафіксованому тлумачними словниками; б) якщо термін вже має визначення у законодавстві та у проекті нового нормативного акта термін реалізуватиме таке ж саме значення.

2. Перш ніж формувати дефініцію терміна, слід якомога глибше і детальніше вивчити позначуване поняття у теоретичній та практичній площинах. Чітко окреслити його зміст та обсяг, визначити його зв'язки (застосовуйте як допоміжний засіб логіко- поняттєву схему).

3. Проаналізувати наявні у різних джерелах варіанти дефініцій даного терміна. Шляхом розкладання визначень на смислові складові з'ясувати: що є спільним і відмітним у цих визначеннях; які компоненти є основними (обов'язковими), а які варіативними (додатковими); визначити сильні та слабкі сторони аналізованих дефініцій.

4. Скласти перелік найістотніших ознак поняття, відкинувши ті, що не мають значення для юридичної практики (правозастосування). Розташуйте ці ознаки у логічній послідовності (від загального до конкретного; від головних (первинних) до менш важливих (вторинних) тощо). На перше місце слід поставити категоріальні ознаки, що засвідчують приналежність поняття до більш загальної категорії (роду, класу). Родове поняття об'єднує видові поняття, між ними існують ієрархічні зв'язки (підпорядкованість видових назв родовим). Ось чому у дефініції родові ознаки передують

видовим. У цілому дефініція повинна мати категоріальний (родо-видовий) характер.

5. Дефініція повинна бути розмірною із позначуванням поняттям (не бути ширшою або вузьчою за внутрішнім змістом (обсягом) (правило співмірності).

6. Не слід визначати термін або словосполучення через той самий термін або словосполучення (правило заборони кола).

7. Неправильно будувати визначення на основі заперечення або заперечувальної конструкції (це не ...). Особливо небезпечними у законодавчому тексті є подвійні або й потрібні заперечення (нанизування не... не...), оскільки пропуск хоча б одного з них змінює зміст на прямо протилежний (правило невикористання заперечень).

8. Не визначати термін через синонім, і не тільки тому, що синоніми, як правило, мають смислові та стилістичні відмінності, але насамперед тому, що існує загальна вимога єдності термінології (як на рівні окремого законодавчого акта, так і законодавства в цілому): одне поняття – один термін – одне значення.

9. Небажано включати в дефініцію терміни, які самі потребують визначення (через приналежність до вузькофахових).

10. Добір мовних засобів, порядок їх розташування в дефініції здійснюється крізь призму основних вимог до тексту закону (точності, однозначності, зрозумілості, нормативності, стандартизованості, стилістичної нейтральності).

11. У дефініції не повинно бути жодного зайвого елемента. Якщо слово, словосполучення або конструкцію можна вилучити з тексту, і від цього правовий зміст не втрачається (або й виграє), слід позбавляти дефініцію таких надлишкових елементів. Кожен зайве слово або конструкція несуть у собі потенційну загрозу розмити або змінити правовий зміст, внести у законодавчий текст нові смислові відтінки, призвести до двозначності, а значить і різночитання правової норми тими, хто шукає у законі прогалини та пролазки [2, с. 87].

Актуальність зазначеної теми зумовлена і процесом розвитку теорії та практики нормопроєктування в Україні, необхідністю утворення наукового підґрунтя для формулювання дієвих методичних рекомендацій з розробки проєктів нормативно-правових актів, доцільністю врахування позитивного досвіду зарубіжних держав в сфері вироблення правил законодавчої техніки.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Правил підготовки проектів актів Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 06.09.2005 р. № 870, із змін., внес. згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 18.11.2009 № 1212. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>.

2. Ткачук А. Законодавча техніка: практ. посіб. нормопроєктувальника. Київ: ІКЦ «Легальний статус», 2015. 268 с.

3. Правнича лінгвістика: навч. посіб. / Г. П. Проценко та ін.; заг. ред. С.М. Гусарова. Київ: А.В.Паливода, 2010. 312 с.

Захаренко Л. М., головний інспектор сектору поліграфологічних досліджень та психологічного забезпечення Департаменту «Корпус оперативно-раптові дії» Національної поліції України, кандидат психологічних наук

«ПОЛІГРАФОЛОГ» ЧИ «СПЕЦІАЛІСТ З ПРОВЕДЕННЯ ОПИТУВАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА»?

Іншомовне слово «поліграф» міцно утвердилося у лексиконі української мови. Воно стало звичним для нас, а людину, яка працює з поліграфом, ми стали називати «поліграфолог». Хто ж такий поліграфолог?

Професію **«експерт-поліграфолог»** було додано до Національного класифікатора професій України лише у листопаді 2010 року [5]. За кодом і назвою класифікаційного угруповання дана професія відноситься до розділу «Професіонали» (код 2), підрозділу «Професіонали в галузі фізичних, математичних та технічних наук» (код 21), класу «Професіонали в галузі архітектури та інженерної справи» (код 214), підкласу «Професіонали в галузі електроніки та телекомунікацій» (код 2144) і становить групу «Експерт-поліграфолог» (код 2144.2) поряд із групою «Інженери в галузі електроніки та телекомунікацій» (код 2144.2).

У класифікаторі професій зазначено, що розділ «Професіонали» вміщує професії, що передбачають високий рівень знань (виходячи із вищевказаної назви підрозділу – у галузі фізичних, математичних та технічних наук) та вимагають від працівника, насамперед, кваліфікації за дипломом про повну

вищу освіту, що відповідає рівню спеціаліста, магістра. Назва підкласу вказує на спеціалізацію працівника у галузі електроніки та телекомунікацій, а назва групи професії – на кваліфікаційний рівень виконуваної ним роботи. У класифікаторі професій також роз'яснено, що у дипломі спеціаліста (магістра) чи іншому документі про професійну підготовку, кваліфікація визначається через назву професії як здатності виконувати завдання та обов'язки відповідної роботи, яка вимагає від особи певної кваліфікації.

У роботі з персоналом органів внутрішніх справ України комп'ютерні поліграфи почали застосовувались з 2004 року. Відповідно до відомчої інструкції, яка нині втратила чинність, до роботи з поліграфом допускались фахівці, які пройшли спеціальну підготовку та мали відповідний допуск (ним був сертифікат, посвідчення) МВС України. Згідно з цією інструкцією таких фахівці називали *спеціаліст поліграфа, спеціаліст-поліграфолог, поліграфолог*.

Відповідно до ч. 2 ст. 50 Закону «Про Національну поліцію» [1] та наказу МВС України від 13.11.2017 № 920 «Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України» [3] опитування з використанням поліграфів проводиться з метою *перевірки наданої інформації* під час вступу кандидатів на службу; при проведенні атестування поліцейських; перевірки з власної ініціативи особи, яка виявила бажання бути опитаною з використанням поліграфа, у тому числі під час проведення службових розслідувань; здійснення оперативно-розшукової діяльності. У ч. 2 розділу I. «Загальні положення» даної інструкції вказано, що опитування з використанням поліграфа проводить ***спеціаліст з проведення опитування з використанням поліграфа*** [3]. Таким спеціалістом є службова особа Національної поліції України, яка пройшла відповідну підготовку за напрямом проведення психофізіологічних досліджень з використанням поліграфа, отримала відповідний сертифікат і у функціональних обов'язках якої передбачено проведення таких опитувань. За результатами проведення опитування з використанням поліграфа він *готує довідку, висновки* якої носять вірогідний та орієнтовний характер, не можуть бути використані як доказ та потребують додаткової перевірки в установленому законодавством порядку.

У відомчих інструкціях щодо використання поліграфів Міністерства доходів і зборів України, Міністерства оборони України та Збройних сил України, Державного бюро

розслідувань, органів прокуратури України, Національної гвардії України особа, на яку покладені функціональні обов'язки щодо проведення опитування з використанням поліграфа, – *спеціаліст поліграфа*.

З 2015 року висновок психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа є джерелом доказів у кримінальному (ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України), цивільному (ст. 57 Цивільного процесуального кодексу України), господарському (ст. 32 Господарського процесуального кодексу України) та адміністративному (ст. 69 Кодексу адміністративного судочинства України) процесах. Провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок (незалежно від виду судочинства та підстави проведення експертизи) зобов'язаний судовий експерт, що зазначено у ст. 12 Закону України «Про судову експертизу» [2].

У зв'язку з цим у 2015 році розділ VI. «Психологічна експертиза» Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень був доповнений пунктом 6.8, у якому вказано, що при проведенні психологічної експертизи як одного з видів судових експертиз можуть проводитися «опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа» [4]. Дане опитування проводиться з метою *отримання орієнтувальної інформації* щодо ступеня ймовірності, повноти, джерела отриманої опитуваною особою інформації та її уявлень про певну подію, а також іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування. Згідно з п. 6.1 даних рекомендацій об'єктом психологічної експертизи є психічно здорові особи, а саме: підозрюваний, обвинувачений, підсудний, виправданий, засуджений, свідок, потерпілий, позивач, відповідач: малолітні; неповнолітні; дорослого та похилого віку.

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» судовими експертами можуть бути працівники державних спеціалізованих установ чи особи, які не є працівниками цих установ, та мають необхідні знання для *надання висновку* з досліджуваних питань, відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності [2].

Таким чином, слово «*поліграфолог*» найбільш поширене та найчастіше вживається у розмовному стилі мовлення. Для офіційно-ділового стилю мовлення прийнятним є вживання «*експерт-поліграфолог*» щодо людини, яка опанувала таку професію та може кваліфіковано виконувати завдання, «*спеціаліст з проведення опитування з використанням поліграфа*» – щодо службової особи Національної поліції України, яка пройшла відповідну підготовку за даним напрямом і функціональними обов'язками якої передбачено проведення таких опитувань. Атестація та отримання кваліфікації судового експерта за експертною спеціальністю «Психологічні дослідження» тими з них, хто здобув ступінь вищої освіти «магістр» («спеціаліст») за спеціальністю «Психологія», надає їм можливість здійснювати судово-експертну діяльність шляхом проведення опитування об'єкта психологічної експертизи із застосуванням комп'ютерного поліграфу.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.08.2015 № 580-VIII (із змінами і доповненнями). *Верховна Рада України. Законодавство України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 (із змінами і доповненнями). *Верховна Рада України. Законодавство України* : [сайт]. URL <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

3. Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України : наказ МВС України від 13.11.2017 № 920. *Законодавство України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17>.

4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (із змінами і доповненнями) : *Законодавство України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

5. Національний класифікатор професій України : [сайт]. URL: https://hrliga.com/docs/327_KP.htm.

Левчук А. О., ад'юнкт докторантури
та аспірантури Національної академії
внутрішніх справ

ЕТИМОЛОГІЯ ТА ВИТОКИ ТЕРМІНА «КОРУПЦІЯ»

Мова як головний засіб спілкування обслуговує всі сфери суспільно-політичного, офіційно-ділового, наукового та культурного життя. Особливості взаємозв'язку мови і права здавна цікавлять мовознавців і правознавців. Розвиток нових засобів комунікації, становлення процесу правової інтеграції та гармонізації у країнах Європейського Союзу, процес адаптації законодавства України до вимог європейського права є тими факторами, які ще більше актуалізують вказану проблематику та привертають значну увагу до питань міжмовної комунікації у сфері права.

Право навіть за своїм походженням пов'язане з мовою – воно об'єктивується в мові та через мову пізнається, воно оперує «правилами, убраними у форму правової мови» [1, с. 12].

Розуміння походження слів та тлумачення термінів дає змогу чітко усвідомити їх значення, тому необхідно звернутись до етимології та семантики терміну «корупція». Слід зазначити, що визначення поняття «корупція» суттєво ускладнюється великою диверсифікацією цього явища, різноманітністю його проявів і форм.

Дослідники виділяють кілька варіантів походження терміну «корупція». Одні вважають, що він походить від сполучення латинських слів «correі» (кілька учасників зобов'язальних відносин з приводу одного предмета) і «rupture» (ламати, пошкоджувати, порушувати, скасовувати). У результаті утворився самостійний термін «corrupture», який передбачає участь у діяльності кількох осіб, метою яких є «гальмування» нормального ходу судового процесу або процесу управління справами суспільства [2, с. 127]. Іноді цей термін також пов'язують з дещо іншим латинським словом – «corruptio», яке тлумачиться як «підкуп, продажність громадських і політичних діячів, посадових осіб» [3, с. 326]. Символічне у цьому розумінні також і те, що тлумаченню терміна «корупція» у багатьох словниках і енциклопедіях передую визначення іншого – теж латинського походження – «корозія», перекладається як «роз'їдання» і «руйнування».

Протиставляючи ці два поняття, корупцію можна розглядати як різновид соціальної корозії, яка роз’їдає і руйнує органи публічної адміністрації, державу і суспільство загалом.

Історико-правові дослідження засвідчують той факт, що корупція виникла у суспільстві разом із початками держави, тобто вона існує від часу створення державного апарату управління суспільством. Витоки корупції, вочевидь, сягають у первісне суспільство. Цілком вірогідно, що вони пов’язані з язичницькими віруваннями. Люди, цілком залежні від сил природи, намагалися власкавити богів, які уособлювали ці сили, і приносили їм жертви. Коли з’явилися перші служителі культу, «близькі» до богів (шамани, знахарі, волхви тощо), їм теж люди робили подарунки, щоб через них мати ласку богів.

Відомості про корупцію також містяться в історичних джерелах Давнього Єгипту, Китаю, Індії, а також античних цивілізацій Давньої Греції та Риму. Йдеться про корупцію як негативне явище й у Старому Завіті: «Я знаю численні ваші злочини й тяжкі гріхи ваші: ви утискаєте правового, берете хабарі, а жебрака, який шукає правосуддя, женете від воріт».

Аналіз вживання терміна «корупція» в юридичній літературі засвідчує, що вченими висловлюється широке розмаїття думок щодо розуміння сутності цього явища. Водночас інколи висловлюються не тільки надзвичайно загальні, нечіткі формулювання, а й такі, що виключають одне одного. Так, автори вітчизняного юридичного словника-довідника пропонують розглядати корупцію як одну з форм зловживання владою, пов’язану з підкупом посадових осіб.

Проблематика визначення терміна «корупція» має важливе теоретичне і прикладне значення. Важливість її у науковому плані пояснюється тим, що її розв’язання дозволяє визначити правову сутність корупції, коло діянь, які охоплює це поняття, відмежувати корупцію від інших суспільно-небезпечних явищ, а саме: організованої злочинності, тіньової економіки та інших [4, с. 57]. Важливість вирішення цієї проблеми у прикладному аспекті зумовлюється тим, що використання того або іншого поняття у правовому значенні передбачає такий нормативний зміст, який відповідає йому.

Як справедливо зазначають окремі дослідники, дати відповідь на питання про значення терміна «корупція» непросто, оскільки «корупцію легше розпізнати, ніж визначити» [5].

Аналізуючи різні точки зору вітчизняних та зарубіжних вчених на поняття «корупція», можна дійти висновку, що вона є не конкретним суспільно-небезпечним діянням, як це характерно для будь-якого складу злочину, а може проявлятися в різних формах: кримінальних, адміністративних, цивільно-правових, дисциплінарних та інших.

У національному законодавстві поняття корупції знайшло своє нормативне закріплення в Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 10 жовтня 2014 році, де зазначено, що корупція – використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [6].

Список використаних джерел

1. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: монографія / М. І. Любченко. – Х. : ТОВ «ВИД-ВО ПРАВА ЛЮДИНИ», 2015. – 280 с
2. Малая Советская Энциклопедия. – М. : Советская Энциклопедия, 1950. – 878 с.
3. Украинская Советская Энциклопедия. – К. : Главная редакция Украинской Советской Энциклопедии, 1981. – Т. 5. – 560 с.
4. Гвоздецький В. Д. Організаційно-правові засади запобігання і протидії корупції в Україні: монографія / В. Д. Гвоздецький. – К. : МП «Леся», 2011. – 592 с.
5. Холмс Л. Корупція та криза в пост-комуністичних державах // корупція в сучасній політиці: зб. Текстів виступів на міжнародній конференції (Велика Британія, 14–16 листопада 1996 р.). – Велика Британія, 1996. – 40 с.
6. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 15.

Секція 3

ВИКОРИСТАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗНАНЬ У ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Стратулат Н. В., завідувач кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

ЕФЕКТИВНІСТЬ МОВЛЕННЯ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ

Актуальність питання щодо ролі спілкування, зокрема його ефективності, у професійній діяльності поліцейського, мабуть, важко переоцінити. При цьому постає питання: яке ж мовлення можна вважати ефективним? Очевидно, таке, що веде до досягнення мети.

Ефективний мовлення – це таке мовлення, яке дозволяє мовцю досягти поставленої мети й зберегти баланс стосунків із співрозмовником (комунікативна рівновага), позитивне ставлення аудиторії. Інформаційні повідомлення, які готують фахівці зі зв'язків з громадськістю Національної поліції – один із елементів громадського життя, який активно віддзеркалює як загально суспільні процеси, так і діяльність поліції зокрема, впливає на громадську свідомість, формує суспільну думку щодо іміджу цього інституту, визначає духовні цінності населення нашої країни. Мовлення цих працівників – невід'ємний і значущий складник сучасного медіапростору, що чутливо реагує на всілякі інновації, зрушення в мовній системі, взаємодії мови та соціуму, проблеми духовної культури нації.

Виразним показником мовної компетентності та майстерності поліцейського є його обізнаність із літературними нормами й мовностилістична грамотність. Суржик, калькування, порушення мовних норм загострюють тему екології мови загалом і в мас-медіа зокрема.

Отже, у цьому контексті особливе значення має поняття культури мови і мовлення. «Культура мови – це проблема, що так чи інакше наявна в усякій національній спільноті та буває предметом публічного обговорення й пильної уваги мовознавців, письменників, узагалі людей, небайдужих до виражальних можливостей слова або до престижу своєї мови» [1, 3]. Культура мовлення – це дотримання ustalених мовних норм усної й писемної мови, а також свідоме,

цілеспрямоване, майстерне використання мовних засобів залежно від мети, обставин і змісту спілкування. Культура мовлення – це й культура мислення та культура суспільних і духовних стосунків людини.

Серед основних фахових умінь правоохоронців чільне місце займає рівень володіння словом. Такі фахівці повинні бути носіями, творцями, пропагандистами культури слова, роблячи свій внесок у формування мовної особистості. А відтак рівень їх власного літературного мовлення має особливе значення. Тобто *мовна ефективність* цих фахівців полягає у свідомому, цілеспрямованому, майстерному вживанні найбільш доцільних мовних засобів залежно від мети, обставин і змісту мовлення та забезпечується належним рівнем професійної мовнокомунікативної компетенції – здатності здійснювати мовленнєву діяльність у професійній сфері на основі мовних знань та володіння мовленнєвими уміньми й навичками. Забезпеченню *мовної ефективності* сприяє розвиток таких компетенцій:

Мовна компетенція – це обізнаність з мовою: з мовними одиницями, їх виражальними засобами, тобто це знання мови, володіння мовними уміньми й навичками. *Мовленнєва компетенція* – це уміньня використовувати мовні засоби, адекватно меті спілкування, тобто володіння мовленнєвими уміньми й навичками. *Комунікативна компетенція* – це уміньня спілкуватися з метою обміну інформації. *Предметна компетенція* – це вміння відтворювати в свідомості картину світу – предмети, явища, процеси і взаємозв'язок між ними на основі активного володіння загальною лексикою. *Прагматична компетенція* – це здатність до здійснення мовленнєвої діяльності, зумовленою комунікативною метою свідомого вибору необхідних форм, типів мовлення, врахування ознак функціонально-стильових різновидів мовлення. *Технологічна компетенція* – це вміння чітко й виразно висловлювати думку, знати закони техніки мовлення: правильна постановка дихання, розвиток голосу, чіткої та зрозумілої дикції, нормативної орфоепії.

Ефективна мова повинна характеризуватися такими ознаками: 1) *правильність*, тобто відповідність прийнятим орфоепічним, орфографічним, граматичним, лексичним нормам. Еталоном правильності слугують норми, правила вимови, наголошування, словозміни, слововживання, орфографічні правила у писемному мовленні тощо. Завдяки цьому реалізується інформаційно-інформативна функція мовлення, здійснюється цілеспрямований вплив на свідомість людини;

2) *різноманітність*: володіння мовним багатством правової і публіцистичної літератури; активне мислення; постійне удосконалення і збагачення мовлення; 3) *виразність* забезпечується оригінальністю у висловлюванні думок з метою ефективного впливу на слухачів; 4) *ясність*, тобто доступність мовлення для розуміння тих, хто слухає, вона забезпечує адекватне розуміння сформульованого, не вимагаючи від аудиторії особливих зусиль при сприйнятті. Ясності мовлення усного сприяють чітка дикція, логічне і фонетичне наголошування, правильне інтонування, розмірений та уповільнений темп, спокійний і ввічливий тон, письмового – залежить від його оформлення, зокрема, виразності шрифту (розбірливості почерку), розмірів абзацних відступів, кількості різних графічних виділень. Текст важко читається, якщо в ньому багато помилок, помарок, підкреслень, неоднакових інтервалів між словами, різних шрифтів тощо; 5) *чистота*, тобто бездоганність усіх елементів мовлення, уникнення недоречних, невластивих українській мові іншомовних запозичень. Забезпечується вона системою установок, мовною грамотністю; 6) *стилість* (раціональний вибір мовних засобів для вираження головної думки, тези). Ця ознака формує вміння висловлювати свою думку по суті; 7) *доцільність*, тобто відповідність мовлення меті, умовам спілкування, стану того, хто висловлюється.

Отже, ефективність мови – це складник загальної професійної культури представника Національної поліції, а її відсутність – свідчення низького фахового рівня, бездуховності і безграмотності людини. Ефективність мови завжди вважалася органічною характеристикою професіоналізму ділової людини, працівника поліції нового типу, який повинен мати нестандартний погляд на речі, відзначатися високою етикою у спілкування, гнучко розподіляти обов'язки, володіти Божим даром – харизматичним вмінням подобатися людям, надихати їх, вести за собою не силою наказу, а силою аргументів, переконливого слова, яке з давніх часів вважалося божественним даром.

Список використаних джерел

1. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навч. посіб. / Л.І.Мацько, Л.В. Кравець. – К. : В.Ц. «Академія», 2011. – 257 с.

2. Пономарів О. Д. Українське слово для всіх і для кожного. Київ: Либідь, 2013. 360 с.

3. Пентилюк М. І. Ділове спілкування та культура мовлення : навч. посіб. / М. І. Пентилюк, І. І. Маруніч, І. В. Гайдаєнко. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 224 с.

4. Токарська А. С. Культура фахового мовлення правника : навч. посіб. / А. С. Токарська, І. М. Кочан. – Л. : Світ, 2003. – 232 с.

Голіченко Л. М., завідувач кафедри українського ділового мовлення Національної академії Служби безпеки України, кандидат філологічних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ УКРАЇНСЬКОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мовна політика в Україні ставить перед вищою школою ХХІ століття надзвичайне завдання, що полягає в підготовці фахівців високого професійного рівня, які (поряд зі спеціальними знаннями, вміннями та навичками) повинні володіти українською мовою як державною в усіх її формах – усній і писемній. Саме реалії сьогодення вимагають від майбутніх юристів захисту української мови як державної у всіх сферах діяльності, а фаховій зокрема. Сучасний конкурентоспроможний фахівець з юридичної спеціальності повинен бути носієм українськомовної культури, на високому рівні володіти державною мовою відповідно до норм усного та писемного мовлення. Варто зазначити, що на сьогодні в Україні важливим чинником консолідації нації є усвідомлення статусу української мови як державної в усіх сферах життєдіяльності людини, а у фаховій зокрема. Це і зумовлює актуальність задекларованої теми.

Важливою справою національного відродження України сьогодні є піднесення культури мови суспільства, озброєння знаннями стилістичного багатства рідної мови спеціалістів, які використовуватимуть слово як знаряддя праці, носія інформації, професійну вербальну зброю та засіб духовного впливу – і в такий спосіб сприятимуть піднесенню культури та духовності народу. Особливо це стосується фахівців юридичного сектору Служби безпеки України, які повинні бути провідниками і правової, і мовної культури, утілювати в життя декларовану

десятою статтею Конституції України державність української мови, сприяти функціонуванню української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

Фахова мова працівників Служби безпеки України ґрунтується на нормах сучасної української літературної мови. Нормативним вважають мовлення, що відповідає системі мови, не суперечить її законам, у якому варіант норми має нові семантико-стилістичні можливості, увиразнює, уточнює контекст, дає додаткову інформацію, у якому не допущено стилістичного (і стильового) дисонансу, у якому доречно обґрунтоване використання форм з іншого стилю, у якому немає змішування норм різних мов під впливом білінгвальної мовленнєвої практики. Фахову мовну норму розрізняють на рівні вимови, наголошування, лексики, словотворення, морфології, синтаксису, стилістики, орфографії та пунктуації. За допомогою усного мовлення, головного інструмента спілкування, здійснюється комунікативна й управлінська діяльність. Писемне мовлення має бути граматично і стилістично правильно оформленим.

Ф. С. Бацевич зазначає: «Культура мовлення – володіння адресантом нормами усного і писемного літературного мовлення, уміння використовувати зображальні засоби мовного коду в різних умовах, сферах, регістрах спілкування відповідно до мети і змісту комунікації» [1, с. 330]. Формування культури мовлення майбутніх юристів відбувається безпосередньо під час вивчення навчальних дисциплін філологічного циклу. Курс «Українська мова професійного спрямування» є важливим для професійного зростання фахівця в умовах вищої школи. Адже саме вища школа покликана сформувати високий рівень володіння українською мовою у професійній, соціально-побутовій та ін. сферах життєдіяльності.

Під час укладання документів потрібно враховувати, що мова офіційно-ділового стилю повинна відповідати нормам сучасної української літературної мови, бути однозначною та загальнозрозумілою.

Офіційно-діловий стиль має виразний книжний характер; укладаючи ділові папери, перевагу потрібно надавати книжним словам (*прибути, відбути, перебувати*). Щоб уникнути різних тлумачень багатозначних слів, їх уживають переважно у прямому значенні, зумовленому контекстом (*Контракт укладається на певний термін, що його визначають сторони*). Характерним для цього стилю є вживання загальномовних

метафор та *метонімії* (брати до уваги, керівництво університету, підпис під документом). Потребою забезпечити адекватність і точність передавання інформації, швидко обробити документи зумовлене вживання однотипних лексем, які не можна замінити *синонімами* (від грец. *synonymos* – однойменний) – словами, що «мають близьке або тотожне значення, але відрізняються звучанням». Обмежене використання синонімів в офіційно-діловому стилі спричинене тим, що ці слова майже завжди вносять у мовлення нові відтінки значення. Небажаним, зокрема, є й уживання в одному тексті абсолютних синонімів (юриспруденція – *правознавство*, *відсоток* – *процент*, *століття* – *сторіччя*). Для чіткого розрізнення понять, уявлень, точного вираження думки, увиразнення непокєднуваності описуваних реалій в офіційно-діловому стилі використовують *антоніми* (від грец. *anti* – проти, *opota* – ім'я) – слова переважно однієї частини мови, що мають протилежне значення: *прийняття (на роботу)* – *звільнення (з роботи)*, *(дисциплінарне) стягнення* – *(заходи) заохочення*, *акт приймання* – *передавання*. У мові офіційно-ділових документів не вживають *омоніми* (від грец. *homos* – однаковий і *opota* – ім'я) – слова, що однаково звучать, але мають різне значення [3, с. 122–125]. Заборонено використовувати міжмовні омоніми: рос. *неделя* (укр. *тиждень*) та укр. *неділя* (*день тижня*); рос. *человек* (укр. *людина*) та укр. *чоловік* (*особа чоловічої статі*). Близькими за звучанням, але різними за значенням є слова-*пароніми* – слова, близькі за звучанням, але різні за значенням [3, с. 454]. Звукова подібність лексем *громадський* – *громадянський*, *відносини* – *відношення*, *покажчик* – *показник* може призводити до *гетерофемії* (помилкового вживання одного слова замість іншого) або *малапропізмів* – перекручування слів літературної мови, унаслідок чого спотворюється зміст висловлення. В офіційно-діловому стилі активно вживані *терміни* різних галузей науки і виробництва. До термінологічної лексики належать слова і словосполучення (аналітичні номінативні одиниці), які використовують для точного визначення понять різноманітних галузей науки і техніки. Виокремлюють терміни *загальнонаукові* (*система, доказ, закон, класифікація*), які вживають практично в усіх галузевих термінологіях, *міжгалузеві* (*приватна власність, екологічні витрати*), що їх використовують у кількох споріднених або й віддалених галузях, та *вузькоспеціальні* (*позов, свідок, карна справа, конфіскація*), характерні лише для

певної галузі. Одним із шляхів поповнення лексичного складу кожної мови є запозичення слів з різних мов. Серед них виділяють *запозичення*, *інтернаціоналізми* та *власне інішомовні слова*. *Запозичення* – це давно засвоєні слова, що нічим не відрізняються від питомих українських; в українській мові вони вживаються як загальновживані стилістично нейтральні слова. *Інтернаціоналізми* (фр. internationalism, від лат. inter – між та patio – народ [3, с. 267] – слова, що вживають у різних мовах. *Власне інішомовні слова* – це слова, що мають ознаки чужомовності. Вони активно вживані в офіційно-діловому стилі, де, виконуючи називну функцію, слугують термінами: *де-юре*, *де-факто*, *інстанція*, *презумпція*, *мораторій*. Перенасичувати такими лексемами тексти не варто, оскільки надуживання таких слів спричиняє небажану варіативність та водночас засмічує українську мову. Сьогодні глобалізаційні процеси сприяють активному входженню в українську мову англіцизмів. Ці запозичення не завжди вмотивовані, вони витісняють з української мови питомі слова та вирази або раніше запозичену лексику. Отже, рекомендуємо слова інішомовного походження за умови невмотивованого вживання замінювати українськими відповідниками. Наприклад: *генерація* – *покоління*; *екзит-пол* – *опитування на виході*; *електорат* – *виборець*; *квінтесенція* – *найважливіше*, *найістотніше*; *консенсус* – *згода*, *одностайність*; *перманентний* – *постійний*, *безперервний*; *суїцид* – *самогубство* та ін.

Зважаючи на вищезазначене, вважаємо, що формування лексичної українськомовної компетентності майбутніх юристів Служби безпеки України повинно відбуватися впродовж усього періоду підготовки здобувачів вищої освіти, а навчальна дисципліна «Українська мова професійного спрямування» є домінантом у забезпеченні освітнього процесу для сучасного конкурентоспроможного фахівця нової генерації.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. : 200 000 слів / В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Аконіт, 2007.
3. Токарська А. С. Довідник з фахового мовлення для працівників правоохоронних органів : [підручн.] / А. С. Токарська, І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 418 с.

Залізняк Г. М., завідувач відділу
соціологічного моніторингу розвитку
міста Науково-дослідного інституту
розвитку міста, кандидат економічних
наук, доцент

МОВА ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНИЙ ВИБІР КИЯН ПІД КУТОМ МОВНИХ УПОДОБАНЬ

Тривале перебування України в статусі колонії Радянської імперії призвело до формування у більшості громадян стійких стереотипів негативної конотації всього, що так чи інакше пов'язано з країнами Заходу. Особливе місце в системі радянських антизахідних ідеологем займав блок НАТО і все, що з ним пов'язано.

З перших днів проголошення незалежності України почалися суперечки про політику країни щодо питань безпеки. Панували уявлення, що у військовому відношенні Україна не має прямих ворогів і тому не слід очікувати відкритого військового вторгнення, а тому перевага віддавалася позаблоковому статусу країни. Такі підходи знайшли відбиток в громадській думці населення, де рух до Євросоюзу в більшості сприймався позитивно, тоді як вступ до НАТО – негативно.

Так, за даними соціологічного опитування 2006-го року¹ в Україні приєднання до ЄС підтримували більше половини громадян країни. Натомість за даними тих самих досліджень вступ до НАТО не сприймали 59,7 % українців. Проте, вже тоді була зафіксована залежність відповідей на це питання від мовної особистості, зокрема, мови повсякденного спілкування учасників опитування [1, с.143, 144].

Ситуація щодо ставлення до блоку НАТО докорінно змінилася після подій на Майдані 2013-14 років та початку відкритої агресії Росії на Донбасі та анексії Криму. Численні

¹ За результатами соціологічного опитування в рамках Проекту INTAS «LanguagePolicyinUkraine: Anthropological, Linguistic and Further Perspectives». Репрезентативне опитування населення України методом індивідуального інтерв'ю за місцем проживання, загальна кількість – 2015 осіб віком від 18 років, стандартне відхилення при достовірності 95% і співвідношенні змінних 0,1:0,9 до 0,5:0,5 становить 1,28-2,13%.

соціологічні дослідження засвідчили, що в громадській думці сприйняття ідеї вступу до НАТО зросло з 20 % до 45 %, а кількість противників НАТО скоротилася вдвічі¹. Тенденція зростання прихильників вступу до НАТО спостерігається як по Україні, так і в столиці, де частка прихильників приєднання до Євроатлантичного альянсу зросла з третини до 48,6 %, а противників скоротилася до третини. Виявилося, що серед чинників, які визначають цивілізаційні орієнтації українців, не останню роль відіграє мовна особистість. Про це свідчать результати дослідження громадської думки киян у липні 2018 року².

Зокрема, майже дві третини учасників опитування, які в повсякденні спілкуються українською мовою (25%), віддають перевагу у зовнішній політиці розвитку відносин України із західними країнами, передусім Європи. Удвічі менше тих, хто вважає пріоритетними західний та східний вектори взаємодії для країни (і з країнами ЄС, і з Росією), дуже мало (25 осіб на тисячу) тих, хто прагне нормалізації відносин з Росією. Натомість серед тих, хто спілкується російською мовою (а таких 33,8%), багатовекторності віддають перевагу більше половини, тоді як західний вектор приваблює більше третини. Серед цієї категорії громадян порівняно з іншими найбільше симпатиків східного вектору розвитку країни – десятеро із ста.

¹ Опитування проводилося в межах проекту «Bi- and multilingualism between conflict intensification and conflict resolution. Ethno-linguistic conflicts, language politics and contact situations in post-Soviet Ukraine and Russia» AZ № 90217. з 2 по 10 лютого 2017 року методом індивідуального інтерв'ю за місцем проживання. Обсяг вибірки 2007 осіб віком 18 років та старше. Стандартні відхилення при достовірних 95 % співвідношенні змінних від 0,1:0,9 до 0,5:0,5 складають 1,9–3,2 %. Вибірка репрезентативна для України, за винятком тимчасово окупованих територій (без АР Крим і частини Донецької та Луганської областей).

² Опитування проводилося на замовлення «НДІРом» з 14 по 25 червня 2018 року в місті Києві. Всього опитано 2005 респондентів у віці 18 років та старше. Стандартні відхилення при достовірних 95 % співвідношенні змінних від 0,1:0,9 до 0,5:0,5 складають 1,4–2,3 %.

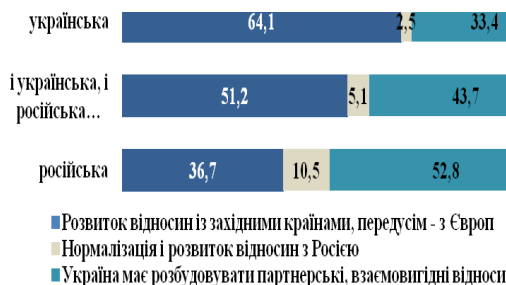

Рис. 1. Уявлення про пріоритети у зовнішній політиці України залежно від мови спілкування в повсякденному житті

Разом з тим варто зазначити, що приєднання України до Європейського союзу є більш привабливим напрямом розвитку для українськомовних, двомовних й російськомовних громадян (рис. 2). Хоча серед російськомовних громадян противників ЄС майже утричі більше, ніж серед українськомовних (32,2 % проти 11,5 %), але вони суттєво поступаються прибічникам європейського вектору, частка яких сягає 56,6 %. Ідея союзу слов'янських країн не має підтримки ні в українськомовних, ні у двомовних, ні в російськомовних громадян.

Якщо приєднання до Євросоюзу підтримується в усіх мовленнєвих групах, то ставлення до вступу до НАТО не є таким однотайним (рис. 3). Семеро із десяти киян, які спілкуються українською, готові проголосувати за вступ України до НАТО. Серед громадян, які спілкуються обома мовами, залежно від обставин таких понад половину, а серед російськомовних їх вже менше 42,5 %. При цьому противники вступу до НАТО переважають прихильників і складають 45,6 %.

Зауважимо, що свою обізнаність щодо Євроатлантичного альянсу кияни оцінюють приблизно однаково незалежно від мови повсякденного спілкування. Однак серед киян, які послуговуються українською мовою, 65,2 % схильні довіряти НАТО, тоді як серед тих, хто говорить російською, переважають ті, хто не схильний довіряти цьому військово-політичному альянсу.

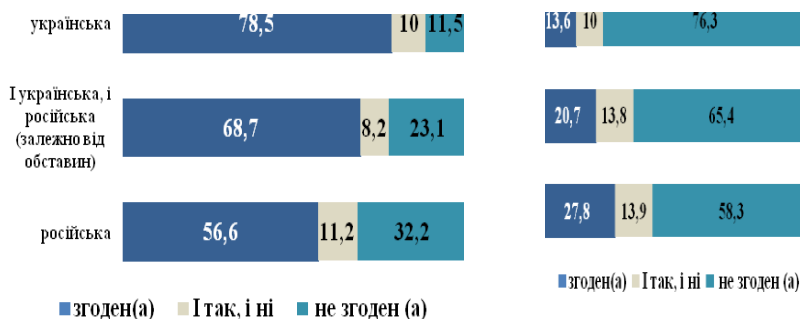

Рис. 2. Підтримка киянами тверджень: «Україна має продовжувати рух до вступу в Євросоюз»

«Україна має бути в союзі слов'янських країн (Білорусі та РФ)»

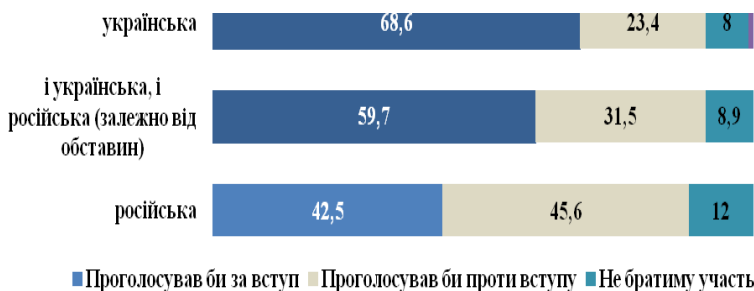

Рис. 3. Готовність киян проголосувати на референдумі щодо вступу до НАТО залежно від мови спілкування

Наразі серед українськомовних киян значно менше поширений ряд стереотипів щодо НАТО. Зокрема, твердження «НАТО – це агресивний блок», підтримує менше чверті українськомовних киян, а російськомовних – половина. Подібну картину маємо й щодо таких тверджень, як: «задня припинення війни на Донбасі слід відмовитись від вступу до НАТО»; «Україна має бути позаблоковою країною»; «Україна занадто відстала, аби вступати до НАТО» та ін. Серед українськомовних киян також поширені уявлення про позитивні наслідки для країни від вступу до НАТО: безпека, сильна армія, розвиток країни, впровадження нових технологій, прозорість влади та ін.

Таким чином, дані дослідження засвідчили чітку залежність підтримки Євроатлантичної інтеграції України від мови повсякденного спілкування киян.

Список використаних джерел

1. Залізник Г. Мовні орієнтації та цивілізаційний вибір українців // Мовна політика та мовна ситуація в Україні. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 132–167.

Сковронська І. Ю., завідувач кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

ІДІОМИ ДВОМОВНОГО МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ

Фразеологізми кожної мови – це ключ до особливостей національної психології. Спосіб життя, манера поведінки, мода – все це прийняті в контексті певної культури модуси, у яких суб'єкт конотує свій соціальний та національний статус, смаки, своє ставлення до цінностей культури. Ідіоматичне словосполучення у цьому контексті не описує річ чи явище, а пропонує їх інтерпретацію, тому ідіому можна вважати феноменом культури.

Поєднання мовних і культурних традицій народу відкриває його світогляд. Через світогляд, як через призму, спостерігаємо формування процесу мислення народу, оскільки тільки йому властиве сприйняття навколишнього світу та відображення його в мові.

Історичне буття кожного народу супроводжується творенням фразеологізмів, які є носіями національних чи регіональних мовних особливостей. Ці особливості, у свою чергу, спричинені досвідом мовного колективу. Фразеологізми становлять своєрідну культурну пам'ять мовного колективу і є компонентом формування культурної моделі мислення і поведінки. Міжкультурне взаєморозуміння і пізнання окремої культури можливе настільки, наскільки можливим є процес відтворення фразеологізмів даних мов.

«Мова на шпальтах газет, реалізуючи те, що характерно для мови як системи в цілому, – зазначає О. Сербенська, – найбільшою мірою визначає соціальну практику народу і його окремих груп, можливо, найбільше визначає рівень духовної

культури суспільства, ту моральну атмосферу, яка свідчить про його життєдіяльні сили, здатність до самозбереження, акумулює у своїх знаках його генетичну силу» [1, с. 16].

У мові українців США та Канади вживається чималий відсоток одиниць, які з'явилися як наслідок зв'язку української мови з мовою оточення у цих країнах. Тому існує розбіжність між українською мовою як державною мовою України і її американсько-канадським варіантом. Проте основний лексичний та ідіоматичний склад обох варіантів залишається незмінним, що становить основу взаєморозуміння українців України, США та Канади не лише у вільному спілкуванні, але й на рівні мови газет і журналів. Слід зазначити, що українська мова у США та Канаді виконує такі основні функції:

1. Є основною ознакою вияву українцями в США та Канаді своєї етнічної належності. 2. Є важливим засобом комунікації між українцями США, Канади та України. 3. Істотно доповнює суто номінативний склад англійської мови у її американсько-канадському варіанті власне українськими реаліями з їх етнокультурними особливостями.

Не знаючи англійської чи французької мов, українські поселенці відчували більшу потребу друкованого слова. Великі простори вимагали інших методів господарювання. Незнання законів і звичаїв стало теж поштовхом до творення української преси на нових місцях поселення. Тільки преса рідною мовою могла належно інформувати про господарювання, права, звичаї, історію та державний устрій нової країни [2, с. 90].

З емігрантської преси за океаном і бере початки наша сьогоднішня двомовна преса. Хоча спочатку вона була україномовною і зворотного зв'язку з читацькими масами не мала, проте відчуття інформаційного голоду змусило інтелігенцію української еміграції зробити все для того, щоб така преса почала функціонувати, щоб вона «стала в українській діаспорі засобом перетворення етносу в свідому націю, мобілізуючи його в економічно-державне будівництво; вона стала мовчазною друкованою зброєю в боротьбі за ідеали народу, за правду та справедливість у боротьбі за демократичний принцип волі народам і волі людині; стала на варті для охорони рідного острова на широкому та глибокому чужому морі, для охорони української діаспори від винародовлення, дискримінації й експлуатації» [3, с. 391].

«Сучасна етнічна преса діаспори, пройшовши нелегкий шлях свого становлення і трансформації в Канаді, набула

певного досвіду виживання серед численних видань» [4, с. 38]. Вона існує в основному на пожертвування дописувачів та читачів. Так, у 1992 р. у Торонто почав виходити «Українсько-канадський вісник». Значна частина україномовних видань у Канаді друкує англомовні додатки. Це, зокрема, «Новий шлях» та «Гомін України». Додатком до «Нового шляху» є «New Perspectiv», що містить новини з усього світу, висвітлює життя канадських українців. Газета «Гомін України» друкує англомовний додаток «Ukrainian Echo».

Отже, потреба в інформуванні англомовного читача про досягнення та життя українських етнічних спільнот була основною причиною, яка змусила «заговорити» українців зі сторінок газет мовою тієї країни, в якій вони проживають, а також наповнити її усіма ідіоматичними зворотами, які передають колорит і самобутність української мови, але вже у відтвореному англійською мовою варіанті. Однак, проблеми у використанні фразеологічних одиниць все ж існують. Н. Шадрин твердить, що вони полягають у самій лінгвістичній природі сталих словесних комплексів, оскільки фразеологічний корпус деяких мов містить цілі стилістичні пласти, які не мають аналогів в інших мовах (такі, наприклад, як фразеологія сленгу в англійській мові) [5, с. 3]. Інша річ, що ними послуговується обмежене коло осіб, а отже, вони не мають широкого вжитку ні в усному, ні, тим паче, у писемному мовленні.

Список використаних джерел

1. Сербенська О. Мова газети і мовотворчість журналіста в аспекті соціально-культурного розвитку суспільства. Автореф. дис... докт. філол. наук – К., 1992. – 38 с.
2. Боровик М. Українсько-канадська преса та її значення для української меншини в Канаді. – Мюнхен, 1977. – 314 с.
3. Животко А. Історія української преси. З передмовою К. Костева. – Мюнхен, 1989-90. – 334 с.
4. Гриценко О. Українська преса США і Канади (1991–1995 рр.). – К., 1995. – 102 с.
5. Шадрин Н. Перевод фразеологических единиц и сопоставительная стилистика. – Саратов, 1991. – 221 с.

Проценко Г. П., старший викладач
кафедри юридичного документознавства
Національної академії внутрішніх справ

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «НЕГАТИВНА ІНФОРМАЦІЯ»

З розвитком української демократії зростає суспільне замовлення на проведення семантико-текстуальних досліджень інформаційних повідомлень. Проведення такого виду лінгвістичних експертиз є необхідним для вирішення конфліктних ситуацій у різних сферах суспільного життя: законодавство, політика, реклама, криміналістика, судочинство тощо.

Такі дослідження дозволяють визначити, які ціннісні концепти презентовані в тексті; загальнопозитивне чи негативне оцінне забарвлення має текст; які панівні суспільні оцінні настанови він реалізує щодо певних соціокультурних груп, окремих осіб. Тобто означена експертиза визначає характер впливу текстів на суспільні цінності і допомагає розкрити істинні наміри мовця.

У цій площині особливо важливо правильно розуміти зміст поняття «негативна інформація».

У Новому словнику української мови значення слова «*негативний*» тлумачиться таким чином: поганий щодо властивостей, якостей, призначення і т. ін., який не викликає схвалення, а заслуговує на осуд; протилежне позитивний; який не виражає схвалення чи позитивного ставлення до кого-, чого-небудь; несприятливий; те, що не викликає схвалення, а заслуговує на осуд; протилежний очікуваному [1, с. 830]. Слово «*інформація*», за цим словником, має значення відомостей про які-небудь події, чиясь діяльність та ін. [1, с. 196]. Отже, негативною інформацією в загальновживаному розумінні є відомості про чиясь діяльність, яка заслуговує на осуд, не викликає схвалення, погана.

Таке ж смислове навантаження поняття *негативної інформації* знаходимо у законодавчій дефініції відповідного юридичного терміна. Так, згідно з п. 15 постанови Пленуму Верховного Суду України 27.02.2009 № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи», *негативною* слід вважати *інформацію*, в якій стверджується про порушення особою, зокрема, норм чинного законодавства, вчинення будь-яких інших дій (наприклад, порушення принципів моралі,

загальновизнаних правил співжиття, неетична поведінка в особистому, суспільному чи політичному житті тощо) і яка, на думку позивача, порушує його право на повагу до гідності, честі чи ділової репутації [2].

Щоб зробити висновок про наявність чи відсутність негативної інформації у наданих на дослідження висловлюваннях, було проведено компонентний аналіз щодо встановлення семантичного обсягу і змісту усталених мовних одиниць цих висловлювань, визначення інтегральних та диференційних сем у значенні наданих на дослідження фраз, їх негативних аксіологічних характеристик.

У процесі дослідження потрібно визначити, чи утворюють лексичне поле досліджуваних мовних одиниць лексеми, в семантиці яких домінують негативні значеннєві компоненти. Так, щодо семантичної конотації фрагментів висловлювань.

Для прикладу розглянемо дослідження такого повідомлення: *«Але відповідь від К. не забарилася. Бачите ось такий вигляд має мій гелендваген, пан К. не зміг вийти один на один зі мною, поговорити по-чоловічому, направив своїх там шнурів, покидьків, які в підступний спосіб підкинули горючу суміш вночі і загорівся автомобіль»*. Як свідчить підтекст цих висловлювань автор набуває позитивного іміджу (*хоче поговорити по-чоловічому, вийти один на один*), а К. – негативного іміджу (*не зміг (у значенні – боявся) поговорити по-чоловічому, вийти один на один*). Відповідно, компромісні намагання автора протиставляються агресивним вчинкам, протиправним діям, які приписано К. І це надає образу останнього агресивного, ворожого, зневажливого забарвлення. Це є неприйнятним та засуджується громадськістю. Отже, саме судження сприяє актуалізації смислу, що виражає негативне ставлення та засудження поведінки, про яку йдеться в цих висловлюваннях. Зневажливість підкріплюється і словами *«шнур»*, *«покидьок»*, які у будь-якому контексті мають негативне конотативне значення. Ці слова належать до такої форми побутування мови, як лихослів'я та брутальна лайка, тобто уживаються в значенні лайливих слів і характеризуються високим рівнем інвективності (образи). Слово *«шнур»* – взагалі мовний засіб тюремно-табірного жаргону, його значення не подається українськими словниками. Слово *«покидьок»* – 2. перен., зневажл. Морально розкладені люди, декласовані, злочинні елементи суспільства; непотріб, негідь, потолоч [1, с. 525].

Це слово вживається в аналізованих висловлюваннях декілька разів. Прийом концентрованого повторювання інформації виявляється ефективним способом впливу в тому випадку, коли раціональних аргументів мало, їх неможливо оприлюднити або вони зовсім відсутні. Повтори створюють своєрідний ритм, посилюючи тим самим сугестивний вплив на цільову аудиторію. «...які в підступний спосіб підкинули горючу суміш вночі». Підступний, а, е. Який показною доброзичливістю прикриває злий намір; хитрий, лукавий. Який виражає підступництво, віроломство. Який таїть в собі несподівану неприємність, біду, небезпеку [1, с. 538]. Це прикметник, який ужито для підсилення негативного смислового навантаження повідомлення. Це стосується і слова «вночі», яке у відповідному контексті означає не лише час доби, а й – потайки, віроломно. Із загального контексту помітно, що тут використано натяк на злочинність дії.

Отже, вербалізоване значення аналізованого висловлювання є негативним, і з огляду на його лінгвоментальну формулу викликає в аудиторії (слухача, читача) сприйняття описаної діяльності як такої, яка заслуговує на осуд, не викликає схвалення, погана.

Таким чином, на підставі п. 15 названої вище постанови [2] та дефініції поняття *негативної інформації* аналіз структурно-композиційної, граматичної будови досліджуваних висловлювань та змістового наповнення слів, які в них вживаються, дає можливість стверджувати, що ці повідомлення містять негативну інформацію стосовно особи, оскільки вжиті у них слова і словосполучення, за своєю внутрішньою організацією включають компоненти, які подають означену семантику.

Список використаних джерел

1. Новий словник української мови: у 4-х т. / Василь Яременко, Оксана Сліпушко. Київ: Аконіт, 2000.

2. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2009 № 1 // Вісник Верховного Суду України. 2009. № 3.

Марунич І. І., професор кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент;

Галій М. С., доцент кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВНИКА

Розбудова незалежної української держави спонукає до переосмислення фундаментальних складових національної системи освіти: навчально-виховних та наукових методичних засад. Оновлення сутності навчання є визначальним у реформуванні освіти в Україні й передбачає приведення його у відповідність до сучасних потреб суспільства.

Проблема формування культури мовлення у сфері професійної діяльності правника є нині досить актуальною і визначається суттєвими змінами в Україні: процесами глобалізації; розбудовою української держави, реформуванням економіки, змінами підходів у навчанні тощо.

Процес опанування мови та її культури пов'язаний із здобуттям навичок правильно говорити й писати, вмінням точно висловлювати свою думку, активно використовувати мовні знання, грамотно застосовувати їх на практиці. Забезпечення саме мовної компетентності стає важливим компонентом підготовки фахівців у різних сферах управління, оскільки саме творче використання засобів мовлення повною мірою виявляє професійний рівень правника.

Висока культура мовлення у сфері професійної діяльності правника означає досконале володіння літературною мовою у процесі спілкування та мовленнєву майстерність. Правильна вимова, вільне, невимушене оперування словом, уникнення вульгаризмів, архаїзмів, слів-паразитів, зайвих іншомовних слів, наголошування на головних думках, фонетична виразність, інтонаційна розмаїтість, чітка дикція, розмірений темп мовлення, правильне використання логічних наголосів і психологічних пауз, узгодженість між змістом і тоном, між словами, жестами та мімікою – необхідні елементи мовної культури правника. Основними комунікативними ознаками культури мовлення є правильність, точність, логічність, змістовність, доречність, багатство, виразність, чистота.

Формування високої культури мовлення є невід'ємною рисою загальнолюдської культури. Зокрема для правників культура усного й писемного мовлення є не лише відображенням його вихованості, інтелігентності, а й встановлює в цілому культуру його праці, культуру взаємин у щоденному спілкуванні в найрізноманітніших сферах мовленнєвої діяльності: від приватного спілкування – до спілкування на державному рівні. Процес формування професійної культури мовлення правника складається з таких основних компонентів: засвоєння професійної лексики і термінології юридичного фаху; роботи зі словниками, довідниками; моделювання мовленнєвих ситуацій, які виникатимуть у майбутній професійній діяльності; боротьба з мовленнєвою неохайністю в спілкуванні, уникнення типових порушень літературної мови в мовленнєвих стереотипах фахової галузі.

Надзвичайно гостро стоїть сьогодні питання підвищення якості освіти, зокрема оволодіння такими базовими науками, як культура мови, риторика, культура ділового мовлення. Сумлінне ставлення до оволодіння цими класичними науками створює міцний підмурівок професіоналізму правника, який при розв'язанні завдань різного ступеня складності, завжди повинен орієнтуватися на право, на віднаходження справедливого рішення. Найважливішим очікуванням від правника є його постійні високі та стабільні результати діяльності, які стають можливими лише за наявності так званої професійної концепції, що представляє собою сукупність засвоєних особистістю правових і професійних знань, переконань і прагнень, які виражають розуміння ним місця юридичної діяльності в соціальному житті. Окрім цього, професійна концепція – це ще і розуміння своїх завдань, прав та обов'язків, а також способів і шляхів їх реалізації. І звичайно ж, професійна концепція передбачає розуміння правником того, з якими людьми йому потрібно буде працювати.

Отже, для формування культури мовлення у сфері професійної діяльності, кожен правник повинен вміти користуватися різнотипними лексикографічними виданнями і вилучати з них необхідну інформацію, усвідомлювати потребу звернення до словника з метою розв'язання пізнавальних і комунікативних завдань, дотримуватися правильного граматичного оформлення висловлювань, логічності, послідовності, аргументованості, зв'язності й цілісності, адже

саме забезпечення культури мовлення стає важливим компонентом підготовки фахівців у різних сферах управління, оскільки саме творче використання засобів мовлення повною мірою виявляє професійний рівень та допомагає грамотно застосовувати їх на практиці.

Рожнова В. В., професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПИТАННЯ ПРО МОВУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ

Як відомо, об'єктом юридичної лінгвістики є мова, яка функціонує в царині юридичної науки й освіти, правотворчій, правозастосовній практиці й судочинстві [1, с. 32].

За влучним висловлюванням У. Проберта, американського правознавця, професора університету Флориди, прибічника концепції права як виду комунікації, *право – це юридична мова та її наслідки* [2, с. 29–30]. Відповідно серед питань, якими опікується юридична лінгвістика, є питання мови законів, мови правозастосовних актів, мови відомчого (професійного) спілкування, тощо.

Серед вказаних питань особливої уваги наразі потребують питання мови законів, зважаючи на те, що останнім часом законопроектна робота наших парламентарів активізувалась, зокрема й у напрямі такого бажаного удосконалення чинного КПК України. Однак, на жаль, не усі законопроекти, що пропонуються до розгляду, і навіть ті, що вже прийняті Верховною Радою України і набрали чинності, дійсно сприяють досягненню задекларованої мети.

Так, аналіз одного із чергових проектів, зокрема проекту Закону «Про внесення змін до статті 98 Кримінального процесуального кодексу України (щодо забезпечення визначеності протоколу слідчих дій)» (реєстр. № 8475 від 14.06.2018 р.) [3], що наразі перебуває на розгляді профільного Комітету Верховної Ради України, дав підстави для формулювання деяких висновків.

Насамперед, варто зазначити відсутність будь-якої колізії норм кримінального процесуального права, пов'язаної із тлумаченням поняття протоколу в кримінальному процесі (адже

саме така колізія позначається у Пояснювальній записці як привід до внесення цього законопроекту).

Документом у загальному значенні є матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі (ст. 1 Закону України «Про інформацію» [4], ДСТУ 3017-95, ДСТУ 3017:2015 (що прийнятий на заміну ДСТУ 3017-95) [5], ДСТУ 2732:2004 [6]). Саме у цьому загальному значенні документами у кримінальному провадженні є усі матеріальні об'єкти, створені як у межах і у зв'язку з кримінальним провадженням, так і поза його межами і зв'язком із ним, із важливою для кримінального процесу інформацією, закріпленою створеним людиною способом для її передавання у часі та просторі (у тому числі, протоколи процесуальних дій і додатки до них, висновки експертів, постанови, клопотання слідчого, прокурора, журнал судового засідання, ухвали та постанови суду, електронні носії інформації тощо).

У зв'язку із цим, будь-який документ у кримінальному провадженні (а не тільки протокол чи інші форми фіксування процесуальних дій під час кримінального провадження відповідно до ст. 103 КПК України) у загальному значенні є формою фіксування інформації, що може мати значення для кримінального провадження.

Серед усіх документів кримінального провадження окремі із них за спеціальною вказівкою законодавця набувають значення самостійного джерела не просто інформації, що може мати значення для кримінального провадження, а доказів. Йдеться про документи та висновки експертів як два самостійні процесуальні джерела доказів (ч. 2 ст. 84 КПК України).

Водночас належне процесуальне джерело є одним із критеріїв допустимості доказів (ч. 1 ст. 86 КПК України).

КПК України, як відомо, встановлює вичерпний перелік процесуальних джерел доказів, до яких поряд із показаннями, висновками експертів, документами належать і речові докази (ч. 2 ст. 84 КПК України).

Відповідно до ч. 1, п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК України складені в порядку, передбаченому КПК України протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії, за умови наявності в них відомостей, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що

встановлюються під час кримінального провадження, можуть належати до документів як самостійного джерела доказів.

Відповідно до ст. 98 КПК України документи, у разі, якщо вони містять ознаки, зазначені в ч. 1 цієї статті, набувають статус речових доказів.

Системний аналіз вищенаведених правових положень дає підстави для висновку про те, що за загальним правилом, протоколи процесуальних дій можуть використовуватись (і використовуються) у кримінальному провадженні як процесуальне джерело доказів – документи (відповідно до ст. 99 КПК України), і лише у тих випадках, коли протоколи стали знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди тощо, вони набувають ознак речових доказів (відповідно до ст. 98 КПК України).

Протоколи–речові докази на відміну від протоколів–документів мають доказове значення не завдяки своєму змісту, а завдяки іншим, зазвичай зовнішнім властивостям і ознакам (наприклад, завдяки самому існуванню, знаходженню у певному місці, у певної особи, слідам підробки та ін.).

У правозастосовній практиці випадки набуття протоколами процесуальних дій статусу речових доказів є поодинокими, однак за наявності підстав, цей факт має важливе значення для доказування події кримінального правопорушення та винуватості особи у його вчиненні у кримінальному провадженні, зокрема про службове підроблення (ст. 366 КК України) та деякі інші кримінальні правопорушення.

Натомість, за умови прийняття запропонованого законопроекту, зокрема доповнення статті 98 Кримінального процесуального кодексу України уточненням, що «документи є речовими доказами в випадку, якщо вони містять ознаки, зазначені в частині першій цієї статті, крім протоколів процесуальних дій», призведе до фактичної неможливості доведення відповідних обставин, про які йшлося вище.

На безпідставність і неправильність такого підходу, за якого протоколи процесуальних дій, які набувають ознак речових доказів, фактично виключаються з переліку доказів, а їх використання у цьому статусі стає неможливим, вказується й у висновку Головного науково-експертного управління від 30.07.2018 [3].

Таким чином, те, що протокол процесуальної дії є формою фіксування кримінального провадження (ст. 103 КПК України), може бути процесуальним джерелом доказів – документом

(ст. 99 КПК України), а в окремих випадках – процесуальним джерелом доказів – речовим доказом (ст. 98 КПК України) – це не колізія кримінального процесуального права, не різне трактування поняття протоколу (як позначається у Пояснювальній записці), а відповідність норм кримінального процесуального закону об'єктивним потребам правозастосовної практики загалом, а також практики кримінального процесуального доказування зокрема.

Крім того, якщо йти за логікою авторів законопроекту, то у пропонуваному уточненні статті 98 КПК України, окрім протоколів процесуальних дій, слід вказувати й інші форми фіксування процесуальних дій під час кримінального провадження, якими відповідно до ст. 103 КПК України є також носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії, журнал судового засідання, що, звичайно ж, є безпідставним і недоцільним з огляду на вищезазначене.

Наявність у судовій практиці судових рішень щодо визнання окремих протоколів процесуальних дій недопустимими доказами (у тому числі й тих, які наведені у Пояснювальній записці) пов'язане не із різним трактуванням поняття протоколу, а з дією інституту допустимості/недопустимості доказів, яка встановлюється судом у кожному конкретному випадку з урахуванням фактичних обставин кримінального провадження відповідно до критеріїв законності джерела, способу, суб'єкта та процесуального оформлення одержання доказу (ст. 86 КПК України).

У кожному разі визнання доказу недопустимим суд (суддя) діє у режимі вільної оцінки доказів, тобто оцінює той чи інший доказ (його процесуальне джерело, зокрема і протокол процесуальної дії як документ чи як речовий доказ) за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом (ст. 94 КПК України), ухвалює відповідні рішення і несе за нього відповідальність.

Виходячи з цього, у судовій практиці зустрічаються різні, а подекуди і протилежні рішення з аналогічних питань, законність і обґрунтованість яких у кожному випадку встановлюється судами вищих інстанцій.

У свою чергу, з метою забезпечення однозначності та єдності судової практики судді під час ухвалення судових рішень, мають враховувати правові позиції судів вищих інстанцій, зокрема Верховного Суду, з відповідних процесуальних питань.

Список використаних джерел

1. Прадід Ю.Ф. Юридична лінгвістика в Україні: здобутки і перспективи // Мовознавство. – 2011. – № 2. – С. 31–37.
2. Лезов С.В. Юридические понятия и язык права в современных зарубежных исследованиях: Научно-аналитический обзор. – М.: Сектор государства и права ИНИОН АН СССР, 1986. – 70 с.
3. Проект Закону про внесення змін до статті 98 Кримінального процесуального кодексу України (щодо забезпечення визначеності протоколу слідчих дій) // Верховна Рада України: офіційний веб-портал. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/webproc4_1?pf3511=64223
4. Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року (із змін.) // Верховна Рада України: офіційний веб-портал. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
5. Національний стандарт України. Інформація та документація. Видання: Основні види. ДСТУ 3017:2015. – Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. – 38 с.
6. Національний стандарт України. Діловодство й архівна справа. ДСТУ 2732:2004. – Київ: Держспоживстандарт, 2005. – 32 с.

Доценко О. Л., доцент кафедри української мови Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат філологічних наук, доцент

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТОЛОГІЯ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

Хоч і повільно, але лінгвістичні експертизи набувають дедалі більшого поширення в юридичній практиці. Цьому, безумовно, посприяла реалізація Наказу Міністерства юстиції України від 27.07.2015 № 1350/5 «Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5», згідно з яким у переліку криміналістичних експертиз з'явилася лінгвістична експертиза мовлення, у межах якої проводяться авторознавчі та семантико-текстуальні дослідження писемного тексту, ідентифікаційні, діагностичні та семантичні дослідження усного мовлення. Крім того, лінгвістичні знання будуть не

зайвими під час виконання деяких експертиз у галузі авторських і суміжних прав, де предметом судової суперечки стають тексти різних типів. Складність завдань, визначених для експерта Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, актуалізація суб'єктивних чинників, які не можна ігнорувати під час виконання цього типу криміналістичних експертиз, на жаль, робить їх непопулярними в юридичній практиці. Провокує таку непопулярність і відсутність якісних кадрів, спроможних здійснити юридико-лінгвістичне експертне дослідження. Тож хто може виконувати криміналістичні лінгвістичні експертизи?

Вочевидь, правильну відповідь на окреслене запитання підказує законодавець у Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, зауважуючи, що «питання, поставлені перед експертом, вирішуються ним за допомогою спеціальних знань у галузі лінгвістики на основі загальних і окремих норм мови з використанням посібників, академічних наукових праць, словників, довідників та інших наукових джерел». Це стосується передусім семантико-текстуальної експертизи писемного мовлення, проте й інші експертизи усного та писемного мовлення потребують саме таких лінгвістичних знань, а отже, можуть проводитися фахівцями зі спеціальною лінгвістичною підготовкою.

Досвід підготовки спеціалістів у галузі прикладної лінгвістики, які, крім окреслених відповідною освітньою програмою умінь та навичок з комп'ютерної та психолінгвістики, оволодівають ще й спеціальними компетенціями, необхідними для проведення експертиз різних типів, має Інститут філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Відповідно до Переліку компонентів освітньо-професійної програми зі спеціальності 035 Філологія для другого (магістерського) рівня вищої освіти студентам VI курсу викладається дисципліна «Лінгвістична експертологія», яка поєднує три змістові модулі: Юридично-лінгвістичні експертизи, Мовні експертизи, Психолінгвістичні експертизи.

Зумовили запровадження такого напрямку підготовки студентів магістратури, по-перше, потреба розширити можливості працевлаштування фахівців-філологів не лише на вчительські посади. По-друге, протягом виконання бакалаврської програми

студенти філологічних спеціальностей оволодівають тими фаховими компетенціями, що можуть стати основою для формування експертологічних умінь і навичок. На базі Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка створений Центр прикладних лінгвістичних технологій, який поступово наповнюється технічними засобами та інформаційними продуктами, покликаними забезпечити якісну підготовку філолога-дослідника та фахівця з прикладної лінгвістики.

Трирічний досвід підготовки в Інституті філології Київського університету імені Бориса Грінченка фахівців у галузі прикладної лінгвістики, спроможних виконувати всі види криміналістичних лінгвістичних експертиз, деяких експертиз у галузі авторських і суміжних прав, підтвердив доцільність освоєння такого фаху саме на базі філологічної практикоорієнтованої освіти.

Свідченням успішної роботи з підготовки лінгвістів-експертів є офіційні звернення юристів-практиків з проханням виконати лінгвістичні експертизи саме до Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Попри очевидні успіхи, не можемо оминути й проблеми, які доводиться долати під час підготовки фахівців з юридичної лінгвістики. Однією з таких перепон є відсутність розроблених і кодифікованих в Україні методичних рекомендацій щодо проведення криміналістичних лінгвістичних експертиз. Зараз нам доводиться керуватися лише загальними рекомендаціями, визначеними Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Окрім того, залишається сподіватися на зростання інтересу до якісних юридико-лінгвістичних експертиз з боку державних і приватних структур. А попит на лінгвістів-експертів на ринку праці неминуче призведе до виділення юридико-лінгвістичної підготовки студентів-філологів у межах окремої спеціальності, а не вибіркової спеціалізації.

Демченко В. М., доцент кафедри державного управління і місцевого самоврядування Херсонського національного технічного університету, кандидат філологічних наук, доцент

ДОГОВІР ЧИ УГОДА: ЮРИСЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У межах білінгвізму, що історично сформувався на території України впродовж кількох століть, визначаються аспекти, які в умовах сьогодення мають значення не просто певних помилок, а загрожують безпеці держави. Так, звичайне російськомовне калькування спричинює чимало колізій у публічному українському мовленні, серед яких відзначаються проблеми юридичного субстилю. Ми вже аналізували деякі з них у монографічних дослідженнях [напр., 1], а в межах цього виступу зупинимосся на опозиції («кальковане – некальковане») термінів *договір* – *угода*.

Насамперед варто зазначити, що ця опозиція ув'язана з семантичним протистоянням *говорити* – *розмовляти*, що впливає на похідні форми від цих лексем. Так, ще нещодавно вживана юридична одиниця *зговір* (від рос. *сговор*) наразі замінюється українськомовним відповідником *змова*. Тобто таким чином виявляються ніби дві дії – *зговоритися* та *змовитися*. При цьому дієслово *говорити* в українській мові позначає відповідну фізіологічну здатність, а *розмовляти* – соціологічну (комунікативну). Усі однокореневі форми від першого – *говір*, *говірка*, *виговоритися* тощо – загалом прийнятні, а *заговір* у сфері екстрасенсорики має відповідник *замовляння*.

Як однокореневе слово фіксується й актуальний термін трудового права *договір*. Ця одиниця, що давно використовується в українськомовних правових актах, є також калькованою з російської мови. І хоча питома український відповідник *угода* все частіше зустрічається в юридичних коментарях і статтях (чекає лише на своє кодифікування в кодексах), *договір* залишається чинним.

Семантично цей іменник походить від такого ж калькованого дієслова *договоритися*, що в українській мові має свій відповідник *домовитися* (тому краще вже *домовленість* аніж *договір*), що разом із попереднім дієсловом *змовитися* (до змови) виявляють спільне семантичне значення «домовлення про щось».

Однак відповідник *угода* містить ще й сему згоди, що відповідає головній вимозі договору як акту (за термінами

чинних кодексів): то не просто домовленість сторін, а погодження їх з його умовами. Отже, потрібно використовувати саме термін *угода* («трудова угода», «міжнародна угода», «угода сторін» і т. ін.).

Цей калькований термін *договір* бере участь у багатьох тезах із правових актів. Наприклад: «Нікчемність і заперечність адміністративних договорів установлюється виключно в судовому порядку».

Це речення містить безпосередні кальки з російської наукової субмови (від рос. *ничтожные, оспоримые, исключительно*), серед яких перша (*нікчемні*), на нашу думку, є невдалою в обох мовах, оскільки має негативну семантику, пов'язану з індивідуальною характеристикою особи. Що ж до неособи, то така ознака є неприйнятною. Тому такі договори (угоди), що не потребують визнання судом недійсними, можна назвати апріорі *недійсними*.

Другий різновид таких угод, що зазначається тут як *заперечні* (від рос. *оспоримые*), семантично передбачає в такому разі більшою мірою ознаку «самі заперечують», а не «заперечувані кимось». Тобто має бути одиниця з дісприкметниковою функцією, а саме *заперечувані*.

Таким чином, це речення пропонуємо в такому вигляді: «Недійсність і заперечуваність адміністративних угод установлюється винятково в суді».

Цей виступ не можемо обмежити наведеним вище аналізом, не зачепивши останніх законопроектів у правовій сфері. Так, у Законі України «Про національну поліцію» [2] міститься чимало калькованих форм, яких давно вже потрібно позбутися. На лексичному рівні фіксуємо займенник *котрий*, скалькований з рос. *который* (напр., стаття 6); іменник *ціль* який може означати лише «ціль для стрільця», а у цьому разі («якщо досягнута законна ціль» – стаття 6) потрібен іменник *мета*; зв'язку *повинен* (напр., стаття 6), що змінюється на відповідник *має*, який відповідає найменшому ступеню такої «повинності»; помилкове вживання форми множини («про порядок діяльності *Поліцейських* комісій», стаття 5); на морфологічному рівні – калька *у відповідності* (напр., стаття 7, потрібно *відповідно до*); тавтологічна сполука *забезпечення безпеки* (стаття 2), що має бути замінено на відповідник *організація безпеки* чи на щось інше.

Під впливом російської мови використовується іменник **число**, що в українській, на нашу думку, мусить бути лише в математичній сфері, і конструкцію «число осіб» має бути змінено на «кількість осіб». Звичайно, такі форми знаходимо і в аналізованому тексті Закону:

– «охорона майна та об'єктів, **у тому числі** на договірних засадах» (стаття 2). Цю звичну й частотну форму слід замінити на зокрема;

– «Призначення членів Поліцейської комісії при Національній поліції України відбувається **з числа** 5 осіб» (стаття 5). У такій ситуації потрібно використовувати форми ...з 5 осіб або з-поміж 5 осіб.

Частим є і вживання прийменника **при** в умовній або часовій синтаксичній конструкції: напр., «спецперевірку при прийнятті в Національну поліцію» (стаття 5). Однак і сама сполука **при прийнятті** є калькованою та незграбною (рос. *при принятии*), і навіть традиційна її зміна на варіант **під час прийняття** не вирішує проблеми. Тому варіант **«зарахування** до Національної поліції», на нашу думку, є найбільш українським.

Прийменник **при** можемо залишити в ситуації наближення (належності): «при якому створена дана комісія» (стаття 5), однак й інші одиниці цієї фрази потребують заміни. Зрештою отримуємо варіант «при якому створено **таку** (цю) комісію».

І найголовніше, що стосується аналізованого законопроекту, – це сам провідний термін **поліцейський** на позначення працівника Національної поліції, який і в російській мові доволі активно критикувався, оскільки, як і **пожарный**, передбачає ознаку, а не статику, що властива назві. Однак навіть не постчасове копіювання російських реалій тут є негативом для національної безпеки України, а знов-таки уникнення протистояння з носіями радянської психології (українофобів), оскільки варіанти **поліцай** і **поліціант** їм би «не сподобалися». Таке побоювання вже призвело до чвертьстолітнього відставання України від країн Європи, що почали разом із нею розвиватися наприкінці 80-х років.

Отже, явище російськомовного калькування, зокрема в юридичній субмові, становить загрозу не лише для структури української мови, але й для державної та національної безпеки України, оскільки посягає на саму концепцію незалежності.

Список використаних джерел

1. Демченко В. М. Органічна та неорганічна українська мова : монографія / Демченко В. М. – Херсон: Мрія, 2003. – 188 с.
2. Про національну поліцію : Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. – № 40–41.

Гуца Г. В., доцент кафедри іноземної філології та перекладу Київського національного торговельно-економічного університету, кандидат педагогічних наук, доцент

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД НАВЧАННЯ МОВИ ТА МОВЛЕННЯ ПРАВНИКА

Реальне впровадження концепції навчання мови та мовлення у вищій професійній освіті, у тому числі юридичній, передбачає послідовну реалізацію низки завдань, серед найважливіших з яких – розробка теоретичних і методичних засад аналізованої проблеми, створення єдиної стратегічної програми освітніх дій щодо відповідності цілей змісту, засобам і результатам навчання мові та мовлення. Для формулювання та обґрунтування концептуальних завдань щодо формування комунікативної професійної компетентності здобувачів вищої освіти немовних спеціальностей доцільно скористатися компетентнісним підходом, який, на нашу думку, є найбільш продуктивним з огляду на головну світову і загальноєвропейську тенденцію в реформуванні освітніх систем, оскільки концентрує увагу на результаті цілеспрямованої соціалізації людини.

Так, мовленнєва компетенція включає: здатність розуміти зміст і головну думку усних і письмових висловлювань; здатність вести діалог у фаховій діяльності з дотриманням правил мовленнєвого етикету; уміння будувати повноцінні в комунікативному відношенні усні і письмові зв'язні висловлювання, які відображають знання про предмет мовлення; уміння налагоджувати взаємодію зі співрозмовниками, продукуючи відповідним чином свої висловлювання.

Мовна компетенція передбачає володіння: доступним і необхідним обсягом мовних знань; здатністю застосовувати мовні засоби у професійному мовленні відповідно до акцентуаційних, орфоепічних, лексичних, граматичних,

орфографічних, синтаксичних, пунктуаційних, стилістичних, фразеологічних норм літературної мови.

Мовно-термінологічна компетентність – найістотніший складник (сутнісно-категоріальна основа) загальної фахової компетентності правника. Вона полягає у вільному володінні фаховою термінологією, умінні правильно тлумачити і визначати терміни, самостійно і кваліфіковано розв'язувати труднощі терміновживання. Адже брак такої компетентності у представників правничої професії має своїми наслідками: низькоякісні юридичні документи, зокрема й деякі нормативно-правові акти, що потребують внесення змін і виправлень; гальмування законодавчого процесу через необхідність термінологічного та мовностилістичного доопрацювання текстів законопроектів; проблеми правильного застосування правових норм через термінологічну неузгодженість та суперечливість; численні помилки («суржик», мовні «покручі», безпідставні кальки й запозичення тощо) в усному та писемному професійному мовленні, що дає підстави термінознавцям порушити проблему «екології правничого мовлення» [1].

Спираючись на численні теоретичні дослідження та багаторічний практичний досвід викладання мови у системі вищої юридичної освіти, вбачаємо за доцільне компетентнісний підхід розглядати передусім у двох аспектах: перший стосується модернізації змісту навчання узгодженого з цілями професійної підготовки з одночасним визначенням результативного складника освітнього процесу; другий сприяє цілеспрямованому розвитку ключових компетентностей майбутніх фахівців.

Доведено, що професійна спрямованість процесу підготовки у вищому юридичному навчальному закладі з метою формування професійної мовної та мовленнєвої компетентностей вимагає врахування специфічних факторів як рушійної сили формування й розвитку інтелекту професійно спрямованої особистості майбутнього фахівця юридичної сфери, а саме: соціальних факторів, що відбивають потреби суспільства у фахівцях юридичної сфери високого рівня зі знаннями мови, здатних, застосовуючи ці знання, продукувати ефективне мовлення у професійній сфері; соціально-педагогічних факторів, пов'язаних із розвитком системи професійної юридичної освіти, що передбачає формування професійно спрямованої особистості майбутнього фахівця; педагогічних факторів, що зумовлюють спільну активну діяльність викладача і здобувача під час становлення майбутнього фахівця юридичної сфери; психолого-педагогічних факторів,

пов'язаних із інтелектуальною діяльністю з формування творчого мислення та професійної мотивації, а також інформативність і актуальність змісту матеріалу, зв'язок із юридичною професією, усвідомлений підхід до вивчення дисциплін, індивідуальна робота з кожним у плані розвитку професійної мотивації і професійного творчого мислення, розвиток професійної значущості й перспектив уживання літературної мови як унормованого варіанта національної мови в майбутній юридичній діяльності.

Отже, у модернізації професійної освіти останнім часом все більшого значення набуває компетентнісний підхід, що відіграє важливу роль у розвитку готовності ефективно використовувати потенційні можливості (знання, вміння, навички, цінності, психологічні особливості) та зовнішні ресурси (інформаційні, людські, матеріальні) для досягнення поставленої мети. Перебудова навчання мови та мовлення правника в означеному напрямі потребує подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Артикуца Н. Мовно-термінологічна компетентність у професіограмі правника // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. пр. Вип. 5. Київ, 2003. С. 23–29.

2. Пометун О. І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. С. 16–25.

Посмітна В. В., доцент кафедри правового забезпечення службово-бойової діяльності Національної академії Національної гвардії України, кандидат філологічних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРАВООХОРОНЦІВ

Сьогодні мовнокомунікативна грамотність набуває соціальної значущості. В аспекті професійної комунікації військових правоохоронців мовнокомунікативна компетенція є одним із чинників соціального спокою в державі.

Проблема правильності, майстерності мовної комунікації досліджується на міждисциплінарному рівні (Л.І. Мацько,

Л.М. Пелепейченко, В.П. Шейнов та ін.). Мовнокомунікативна компетенція вивчається в різних аспектах – від з'ясування загальних особливостей людського спілкування до практичних порад стосовно досягнення ефективності комунікації в окремій сфері або комунікативній ситуації. Питання мовнокомунікативної компетенції у військовій та правоохоронній галузях сьогодні аналізується передусім у зв'язку з увагою до проблем мовного впливу, міжкультурної комунікації, міжгалузевої комунікації [2; 4; 5].

Дослідження мовного впливу у військовому дискурсі на матеріалі діяльності Національної гвардії України засвідчують, що у службовому спілкуванні майбутні офіцери-правоохоронці спрямовують комунікативні зусилля передусім на досягнення відповідності комунікативній ролі керівника або підлеглого, а не на аналізування кожної окремої ситуації [4]. Як наслідок, мовна поведінка майбутніх офіцерів тяжіє до стандартності, одноманітності використовуваних засобів. Зауважимо, що йдеться не про використання статутних формул, а про спрощений підхід до вибору видів і засобів мовного впливу, комунікативних стратегій і тактик, недостатнє усвідомлення відповідальності за здійснюваний мовний вплив.

Мета цього дослідження – виявити напрями формування мовнокомунікативної компетенції майбутніх офіцерів-правоохоронців, визначити основні комунікативні стратегії і тактики, здатні забезпечити ефективність комунікації у військовій та правоохоронній сферах.

Будь-яке спілкування, особливо професійне, зумовлене позамовними цілями комунікантів. Ефективність мовного впливу визначається досягненням мети спілкування. Ефективність комунікації – поняття більш складне, воно передбачає, крім досягнення мети, також збереження комунікативної рівноваги співрозмовників, забезпечення психологічного комфорту. Отже, успішність комунікації пов'язана зі стратегіями співробітництва. Сучасний соціальний контекст вимагає вміння здійснювати мовний вплив, дотримуючись цих умов. Такі вміння, у свою чергу, залежать від комунікативної компетенції.

Комунікативна компетенція визначається як сукупність знань про спілкування в різноманітних умовах і з різними комунікантами, а також умінь їх ефективного застосування у конкретному спілкуванні в ролі адресанта і адресата [1, с. 13]. Як необхідний складник комунікативної компетенції розглядається мовна компетенція, тобто знання норм і правил

сучасної літературної мови та вміле використання їх у продукуванні висловлювань [там само]. Послугуємося терміном мовнокомунікативна компетенція [1, с. 11], який передбачає врахування чинників комунікативної компетенції з фокусуванням уваги на мовному аспекті (мова в широкому розумінні: і як система, і як її безпосереднє використання, тобто мовлення). Поняття мовнокомунікативної компетенції охоплює два рівні засвоєння мови: 1) правильність мовлення, володіння літературними нормами; 2) майстерність мовлення, вміння обирати з багатьох варіантів найбільш точний щодо змісту, стилістично і ситуативно доречний, виразний.

Якщо мовні норми курсант засвоює переважно в процесі вивчення дисциплін мовного циклу, то майстерність мовлення формується відповідно до рівня мовної компетенції середовища, а отже, повинна закладатися і вдосконалюватися постійно у процесі спілкування курсанта і викладача.

До понять, що мають бути осмислені майбутніми офіцерами, належать поняття комунікативної взаємодії, комунікативної рівноваги, ефективності комунікації. Значну увагу слід приділити питанню про необхідність дотримання основних принципів комунікації.

Важливим складником мовнокомунікативної компетенції сучасного офіцера-правоохоронця є його обізнаність із проблемами міжкультурної комунікації, яка реалізується на декількох рівнях спілкування – на рівні макрокультур, мікрокультур і субкультур [7]. Не можна недооцінювати роль компетентності військового правозахисника у сфері мовної поведінки в конфліктних ситуаціях. У кожному випадку важливо знати роль субкультур і варіантів соціального контексту у виборі тактики мовної поведінки.

Майбутній офіцер має бути підготовленим до здійснення мовного впливу на підлеглих. З огляду на демократизацію армії мовний вплив має розглядатися командиром як вплив на свідомість, а не на підсвідоме. Останнім часом активно популяризуються нейролінгвістичні технології впливу, і це викликає занепокоєння. Нейролінгвістичне програмування (НЛП) передбачає вплив на підсвідомість. Уважаємо, що право на застосування таких технологій мають тільки фахівці-психологи і тільки в разі необхідності надати допомогу людині. У формуванні мовнокомунікативної компетенції слід орієнтуватися на відкритий, демократичний мовний вплив.

Сучасний офіцер повинен уміти переконувати, апелюючи до свідомого сприйняття інформації за допомогою мови.

Комунікативна компетенція передбачає дотримання комунікативних стратегій, що дають змогу досягти необхідного результату комунікації [2, с. 13]. У сучасних умовах професійного спілкування такими стратегіями повинні бути стратегії співробітництва (кооперації), що передбачають урахування інтересів адресата. Вважаємо, що з метою формування мовнокомунікативної компетенції найбільш доцільно впроваджувати у військову комунікацію такі кооперативні стратегії: стратегію ввічливості; стратегію формування індивідуальної картини світу адресата (з опорою на категорії «свій / чужий», «добро / зло»); стратегію позитивного налаштування адресата. Визначені стратегії мають багато спільного у мовній реалізації.

Крім звичних для військового дискурсу тактик команди, рапорту, апеляції до авторитету [4], вважаємо за доцільне більш активно впроваджувати такі комунікативні тактики: схвалення; позитивне оцінювання діяльності (на протигагу поширеному в дискурсі армії категорично негативному оцінюванню); внесення елемента неформальності (може використовуватися поряд зі звичними для військових тактиками розпорядження, вказівки); несподіванка (полягає у використанні несподіваної інформації, що викликає зацікавлення та подальше осмислення інформації); гумор (мова йде про позитивний гумор, а не зневажливо-іронічні зауваження) та ін.

Для досягнення ефективності комунікації необхідно планувати її результат, визначати комунікативну стратегію, спрямовану на співробітництво, і використовувати відповідні тактики. Якщо в арсеналі суб'єкта впливу закладені різні тактики мовної поведінки, він здатний не тільки ефективно використовувати їх відповідно до мети та змісту повідомлення, а й швидко реагувати на ситуацію, пристосовуватися до умов спілкування.

Список використаних джерел

1. Мацько Л.І. Культура української фахової мови : навч. посіб. / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 360 с.
2. Мовна комунікація в діяльності сил охорони правопорядку: теоретичні засади галузевої комунікації : моногр. / [Л.М. Пелепейченко, І.О. Лисичкіна, В.В. Посмітна та ін.] ; за

ред. д. філол. наук, проф. Л.М. Пелепейченко. – Харків : АВВ МВС України, 2009. – 272 с.

3. Пелепейченко Л.М. Стратегії спілкування правоохоронних структур і ЗМІ // Сектор безпеки України та засоби масової комунікації: pro bono public : монографія. – К.; Женева; Луганськ : Янтар, 2011. – С. 142 – 222.

4. Посмітна В.В. Когнітивні та прагматичні особливості мовного впливу у військовому дискурсі : дис... кандидата філол. наук : 10.02.01 – українська мова / Посмітна Вікторія Віталіївна. – Харків, 2012. – 200 с.

5. Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посіб. / [В.М. Петрик, М.М. Присяжнюк, Л.Ф. Компанцева та ін.] ; за заг. ред. Є.Д. Скулиша. – 2-ге вид. – К. : ЗАТ «ВІПОЛ», 2011. – 248 с.

6. Шейнов В.П. Психологическое влияние / В.П. Шейнов. – Минск : Харвест, 2007. – 640 с.

Котляренко С. В., доцент кафедри методики викладання української мови та літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кандидат філологічних наук, доцент

ЦІЛІСНІСТЬ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Відновлення української державності, інтеграція в європейське і світове співтовариство, відмова від тоталітарних методів управління державою і побудова громадянського суспільства передбачають орієнтацію на духовні пріоритети, людину та її права, націю. Відповідно до цього визначаються нині й основні напрямки реформування навчально-виховного процесу. Життя висунуло суспільний запит на виховання творчої особистості, здатної самостійно мислити, пропонувати оригінальні ідеї, приймати сміливі, нестандартні рішення. Тому орієнтиром змісту освіти є розвиток особистості.

Освіта ХХІ століття – це освіта для людини, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв’язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни.

Ідеал доброї, чесної, благородної, безкорисливої людини, громадянина відстоювали у своїх працях І. Вишенський, П. Могила. Ф. Прокопович, Григорій Сковорода.

Але, виховуючи у молоді патріотизм, здорову національну гордість, ні в якому разі не можна робити культом національну пиху й презирство до інших народів. Крім того, треба пам'ятати, що на теренах України живуть люди багатьох національностей. Співпрацювати з ними можна лише за умови справедливого ставлення до них, при якому не порушуються законні права інших народів.

Г. Ващенко добре розумівся та бачив людину всебічно, особливо пильний був до молоді. «Молодь треба виховувати так, щоб для неї на першому місці стояли обов'язки, а потім уже права: щоб кожна молода людина в першу чергу мала задоволення з того, що вона чесно виконала свої обов'язки».

Основою всіх перетворень мають стати реальне знання потенційних можливостей студентів, прогнозування потреб і моделей розвитку особистості, яка може критично мислити, здатна до самопізнання і самореалізації у різних видах творчої діяльності, вміння і навички, необхідні для життєвого і професійного вибору.

Головна мета української системи освіти – створити умови для розвитку кожної особистості як громадянина України, формувати покоління, здатні навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства.

За концепцією розвитку гуманітарної сфери України, яка є пріоритетною в цілісному процесі реалізації української національної ідеї та державотворення, найвищою цінністю проголошується людина. Тому в «Державному стандарті...» змістом базової та повної середньої освіти насамперед передбачається створення оптимальних передумов «для всебічного розвитку особистості, виховання громадянина – патріота України, а сам зміст «визначається на засадах загальнолюдських і національних цінностей, науковості й систематичності знань, їх цінності для соціального становлення людини, гуманізації й демократизації освіти». Людина є потужним носієм ідентичності нації. Це надзвичайно важливий чинник і в сьогоденні умовах глобалізації усього світового цивілізаційного простору, і в індивідуальному національному самоусвідомленні.

Національна ідея, як стрижень усієї системи виховання, має відігравати роль об'єднуючого, консолідуючого чинника в

суспільному розвитку, спрямованого на вироблення патріотичної життєвої позиції людини. В умовах сьогодення заклад освіти залишається єдиним соціальним інститутом, який може взяти на себе захист прав кожної дитини, які б забезпечували їй повноцінний особистісний розвиток у максимально можливому діапазоні росту її індивідуальних ресурсів.

Таким чином, у масовій практиці визначається відсутність цілісної системи національного виховання, яке частіше всього здійснюється епізодично і, як правило, не має результативності, не враховуються можливості мистецтва в організації навчально-виховного процесу у сфері впливу на кожного учня. Тільки розумне, систематичне національне виховання може сформувати людину – громадянина з національним складом мислення та природним почуттям гордості, що ти – українець.

Оскільки кожен викладач є й вихователем, то передовсім йому слід визначити виховну мету: сформувати гармонійно розвинену, освічену, соціально активну й національно свідому молоду людину, яка має почуття громадянської відповідальності, високі духовні якості, є носієм кращих надбань національної та світової культур, здатна до самовдосконалення.

Ніщо так не підносить особу, як активна життєва позиція, свідоме ставлення до громадського обов'язку, коли єдність слова і діла стає повсякденною нормою життя, поведінки. У цих словах виражена сконденсована програма ідейного, естетичного, громадянського і морального виховання молоді. Неабияку роль у втіленні цієї програми в життя відіграє художня література.

Постала потреба формувати громадян для своєї країни, які б перейнялися національною ідеєю, виявляли бажання примножувати матеріальні та духовні цінності свого народу.

Отже, щоб формувати світогляд сучасної молоді на засадах українознавства, належить вибудовувати у їхній свідомості систему уявлень про українців як народ, що має свою історію, сучасне і майбутнє, систему принципів та ідеалів. Суть зводиться до того, що саме рідна мова є засобом пізнання самого себе, як представника української нації, свого народу, його історії та культури.

Список використаних джерел

1. Бондаренко Ю. С. Урок літератури в системі національного виховання // Рідна школа. – 1998. – № 9. – С. 15–18.

2. Ващенко Г. Виховний ідеал // Полтавський вісник. – 1994. – № 7. – С. 102.
3. Концепція педагогічної освіти [Текст]. – Київ. – 1998.
4. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні [Текст]. – К. – 1997.
5. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта. – 2002. – № 26 (24 квітня – 1 травня). – С. 2–14.
6. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник / колектив авторів: Бартенєва І. О., Бужіна І. В., Дідусь Н. І. [та ін.]. – Одеса. – 2002. – С. 191–195.

Кость С. П., доцент кафедри початкової та дошкільної освіти факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент

ЖАНРОВІ РІЗНОВИДИ ГАЗЕТНИХ ЗАМІТОК НА ПРАВОВУ ТЕМАТИКУ

У газетній практиці правовий дискурс переважно відображений в інформаційних та аналітичних жанрах, зокрема у замітці – одному із найбільш універсальних жанрів журналістики. В. Здоровега подає таке визначення замітки – «найоперативніша і найпростіша усталена форма повідомлення у ЗМІ про об'єктивно існуючі події, факти, явища реального життя з метою насамперед найелементарнішого пізнання навколишнього світу» [1, с. 166]. Крім того, вчений поділяє замітки на такі різновиди: хронікальна, розширена, коментована, полемічна і критична [1, с. 166].

Найбільш поширеними на тему права є хронікальні, розширені і коментовані замітки. Хронікальні замітки є найкоротшими (опис правової події не деталізується), вони вичерпуються повідомленням про правову подію чи правовий факт. Характерними ознаками хронікальних заміток є лаконізм, інформаційна насиченість, оперативність. Наприклад:

Дрогобич. У чужому саду «погосподарював» 52-річний чоловік. Він викопав з ділянки десять яблунь, сім слив та 15 куциків суніці. Заподіяні збитки оцінюють у дві тисячі гривень.

Буський район. На очах відвідувачів клубу 22-річний раніше судимий молодик відібрав у студента золотий браслет вартістю чотири тисячі гривень.

У наведених хронікальних замітках лаконічно вказано на початку, де відбулася певна правова подія, далі повідомляється про суть правової події та загальні відомості про її учасників (вік, стать, місце проживання тощо).

Розширені замітки на правову тематику не тільки повідомляють про правові подію, факт чи явище, а й розкривають їхній зміст і значення. Вони структуровані, традиційно складаються переважно з трьох тематичних груп: головне повідомлення (лід), розширення головного повідомлення подробицями та деталями (сублід), додаткова інформації.

Наприклад: *«Картина до колекції не потрапила»,* – повідомляє у заголовку друковане видання.

Далі йде головне повідомлення (лід), яке найбільше привертає увагу аудиторії і найкраще запам'ятовується: *«Колекціонер живопису з Дніпропетровська у серпні 2006 року придбав за три тисячі доларів США в російському місті Калуга картину художника І. Волкова, датовану 1893 роком».*

У наступному абзаці викладені подробиці і деталі головного повідомлення (сублід): *«Робити експертизу й отримувати офіційний дозвіл на вивезення культурної та історичної спадщини, як це передбачено законом, 63-річний любитель живопису не став. Він залишив коштовну покупку у родичів в Москві й повернувся додому. Потім запропонував начальнику потяга «Дніпропетровськ – Москва» за 500 доларів нелегально перевезти картину з Москви до Дніпропетровська. Посередники передали твір художника провіднику потяга. Той за вказівкою начальника приховав картину від прикордонного і митного контролю у міжстельовий простір вагона. Однак під час перевірки на території України співробітники СБУ схованку знайшли і контрабандну посилку вилучили. А пізніше затримали й організатора та всіх виконавців нелегальної доставки витвору мистецтва».*

Й у завершальному абзаці подається додаткова, ширша за характером інформація про хід правової події: *«Нещодавно Кіровський районний суд Дніпропетровська виніс їм вирок за кримінальною справою, порушеною слідчими СБУ. Організатора злочинної оборудки визнано винним за ч. 2 ст. 201 (контрабанда), йому призначено покарання у вигляді п'яти років позбавлення волі з конфіскацією предмета контрабанди і випробувальним терміном один рік. Начальника потяга «Дніпропетровськ – Москва» визнано винним у скоєнні злочинів за ч. 2 ст. 201 та ч. 1 ст. 364 (зловживання владою або*

службовим становищем), його також засудили на п'ять років позбавлення волі з виправним терміном один рік».

Подана у наведеній вище замітці новина про правову подію набуває більшої переконливості і цікавості завдяки додатковим деталям, які ілюструють основну новину.

Найбільш поширеними на тему права в українських газетах є хронікальні і розширені замітки. Хронікальні замітки є короткими (опис правової події не деталізується), вони вичерпуються повідомленням про правову подію чи правовий факт. Розширені замітки на правову тему не тільки повідомляють про правові подію, факт чи явище, а й розкривають їхній зміст і значення. Вони структуровані, традиційно складаються переважно з трьох тематичних груп: головне повідомлення, розширення головного повідомлення подробицями та деталями, додаткова інформація. Усі описані різновиди заміток є джерелом, з якого читачі газет отримують нову інформацію на тему права.

Список використаних джерел

1.Здоровега В.Й. Теорія і методика журналістської творчості : підручник / В.Й.Здоровега. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Львів : ПАІС, 2004. – 268 с.

2.Лизанчук В.В. Основи радіожурналістики : підручник / Василь Лизанчук. – К. : Знання, 2006. – 628 с. + компакт-диск.

3.Кость С.П. Правовий дискурс газет України : монографія / Світлана Петрівна Кость. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. – 185 с.

Лапкін А. В., доцент кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ВИМОГА ВОЛОДІННЯ ДЕРЖАВНОЮ МОВОЮ ДЛЯ ПРОКУРОРІВ І ПРОБЛЕМИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Актуальність теми дослідження зумовлена важливістю забезпечення високого рівня володіння державною мовою для співробітників правоохоронних органів, зокрема і прокуратури, і переосмислення у зв'язку із цим системи вимог до кандидатів на посаду прокурора.

Вимоги до кандидатів на посаду прокурора закріплює ст. 27 Закону України «Про прокуратуру», ч. 1 якої передбачає, що прокурором місцевої прокуратури може бути призначений громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше двох років та володіє державною мовою. Вимога володіння державною мовою, як і громадянство України, є загальною для працівників правоохоронних органів, суддів, державних службовців. Вона відображає необхідність для прокурора вільно розуміти та спілкуватися державною мовою, складати нею відповідні документи, виступати в суді, інших органах влади тощо.

Володіння державною мовою необхідне для прокурорів для забезпечення ними під час реалізації відповідних функцій процесуального принципу державної мови судочинства. Ця засада закріплена в усіх процесуальних кодексах і поширюється на всі види судочинства, у яких бере участь прокурор. Так, у ст. 9 ЦПК України, ст. 10 ГПК України, ст. 15 КАС України закріплено, що господарське судочинство в судах здійснюється державною мовою; суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право учасникам судового процесу на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють.

Більш детально значення цього принципу для прокурора викладено у ст. 29 КПК України, згідно з яким кримінальне провадження здійснюється державною мовою. Сторона обвинувачення, слідчий суддя та суд складають процесуальні документи державною мовою. Особа повідомляється про підозру у вчиненні кримінального правопорушення державною мовою або будь-якою іншою мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння суті підозри у вчиненні кримінального правопорушення. Виходячи із наведених положень, прокурор має складати відповідні процесуальні документи українською мовою, повідомляти цією мовою особі про підозру, роз'яснювати їй права тощо. Таким чином, як суб'єкти, що ведуть кримінальне провадження, прокурори відіграють важливу роль у забезпеченні реалізації засади державної мови у кримінальному процесі, особливо на стадії досудового розслідування, де додержання цієї засади найбільше залежить саме від них (як безпосередньо, так і від належного нагляду за процесуальною діяльністю слідчих). Тому цілком закономірно, що від самих прокурорів вимагається володіння українською мовою. Тож, хоча Закон не містить вимог щодо рівня володіння

кандидатом на посаду прокурора державною мовою, передбачається саме вільне володіння нею, високий рівень мовної культури і грамотності.

Однак у сфері застосування вимоги володіння державною мовою для прокурорів наявні численні проблеми. Вони здебільшого зумовлені тим, що на прокурорів не поширюються положення законодавства про державну службу, зокрема і в частині досить високих гарантій володіння державною мовою, яке передбачає останнє.

Зокрема, попри той очевидний факт, що встановлення вимоги володіння державною мовою повинне розглядатися як базове положення, її універсальний характер, тобто поширення на всіх без винятку прокурорів, може бути поставлений під сумнів. Підстави для такого твердження створює те, що наведена норма стосується лише прокурорів місцевих прокуратур. Поряд із цим, вказана стаття окремо закріплює вимоги до прокурорів регіональних прокуратур та Генеральної прокуратури України (частини 2 та 3 відповідно), військових прокурорів (ч. 4) та прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (ч. 5). Водночас з усіх згаданих норм лише ч. 5 ст. 27 Закону України «Про прокуратуру» встановлює, що прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури може бути призначена особа, яка має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше п'яти років та *володіє державною мовою*. Стосовно прокурорів регіональних та Генеральної прокуратур, а також військових прокурорів вимога володіння державною мовою взагалі не згадується, з чого можна зробити висновок, що працівники цих прокуратур можуть взагалі не знати української мови.

Такий неоднаковий підхід законодавця до регламентування вимог до прокурорів окремих рівнів і гілок прокуратури пояснюється тим, що до ст. 27 Закону України «Про прокуратуру» у різний час вносилися доповнення відносно регламентації статусу військових прокурорів та прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, внаслідок чого вони не були узгоджені із попередньо закріпленими вимогами до прокурорів територіальних прокуратур, концепція яких передбачала, що вимоги до прокурорів місцевих прокуратур, зокрема і володіння державною мовою, є базовими, а для прокурорів прокуратур вищого рівня – регіональних та Генеральної прокуратури України – встановлюються додаткові підвищені вимоги. Неузгоджені зміни до цієї статті призвели до

небезпечної прогалини правового регулювання щодо володіння державною мовою кількома категоріями прокурорів, яка може бути заповнена або шляхом зазначення цієї вимоги в переліку вимог щодо кожного із передбачених ст. 27 різновидів посад прокурорів, або ж приведення цих вимог у відповідність між собою, за якої вимоги, передбачені ч. 1 цієї статті до прокурорів місцевих прокуратур мають вважатися базовими, а всі інші – додатковими за наявності основних.

Інша проблема перебуває у площині встановлення відповідності кандидата на посаду прокурора зазначеній вимозі. Так, у переліку документів, які кандидат на посаду прокурора подає до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів для участі в доборі кандидатів на посаду прокурора, встановленому ст. 30 Закону України «Про прокуратуру» немає жодного, який би підтверджував володіння кандидатом державною мовою. Виходячи із положень ч. 1, які забороняють вимагати від кандидата на посаду прокурора надання документів, не передбачених цією статтею, можна зробити висновок, що відповідність кандидата на посаду прокурора даній вимозі жодним чином спеціально не посвідчується, вона презюмується наявністю в особи громадянства України та вищої юридичної освіти (хоча остання і може бути здобута за межами України).

Поряд із цим, Закон «Про прокуратуру» передбачає, що рівень володіння державною мовою встановлюється під час проведення кваліфікаційного іспиту, який проводиться, зокрема, з метою перевірки рівня володіння державною мовою (ч. 1 ст. 31). Однак у програмі кваліфікаційного іспиту, затвердженій Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів, відсутні будь-які спеціальні завдання лінгвістичного спрямування. Фактично, це означає, що той кандидат, який принаймні зумів прочитати і дати відповідь на питання іспиту (який складається з анонімного тестування та практичного завдання), таким чином підтвердив належний рівень володіння державною мовою.

Очевидно, що подібний підхід законодавця не є правильним і певним чином ставить володіння державною мовою на другий план порівняно з іншими вимогами до кандидата на посаду прокурора, які потребують офіційного підтвердження та спеціальної перевірки. Він не орієнтує кандидатів на посаду прокурора на поглиблене вивчення української мови і не мотивує до постійного удосконалення рівня володіння нею. Наслідком цього є загалом низька культура спілкування в середовищі прокурорського корпусу,

невисока лінгвістична якість підготовлюваних прокурорами документів, відсутність ораторської майстерності під час виступів у судах та ЗМІ тощо. У результаті знижується ефективність виконуваних прокурорами функцій та падає авторитет прокуратури в очах громадськості.

З огляду на це видається за необхідне вжити додаткових заходів до підвищення рівня володіння державною мовою серед прокурорів. Задля цього необхідно, по-перше, внести доповнення до ч. 1 ст. 30 Закону України «Про прокуратуру», яким передбачити в переліку документів, що подаються кандидатами на посаду прокурора для участі в доборі прокурорів обов'язкову наявність посвідчення про вільне володіння українською мовою встановленого зразка. Його отримання можливе в порядку, аналогічному порядку атестації осіб, які претендують на вступ на державну службу, щодо вільного володіння державною мовою, затвердженому Постановою Кабінету міністрів України від 26 квітня 2017 р. № 301. По-друге, передбачити обов'язкову атестацію з української мови для всіх уже прокурорів, які працюють без відповідного посвідчення. Неуспішне проходження цієї атестації повинно бути підставою для направлення прокурора на спеціальні курси з вивчення української мови або звільнення їх з посади в разі відмови від навчання чи негативного результату його проходження.

Чулінда Л. І., доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗНАНЬ У ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Використання можливостей інтерференції наук є однією з актуальних проблем розвитку суспільства, оскільки жодна з наук не може розвиватися ізольовано, не використовуючи здобутків і винаходів інших галузей знань. До того ж, будь-яка наука, зокрема юриспруденція, не може розвиватися без використання мови. Окремі питання залучення лінгвістичних знань висвітлюються правознавцями у працях загальнотеоретичного характеру. Проте спеціальних праць, які б досліджували мовне вираження текстів нормативно-правових актів, враховуючи потреби юриспруденції, поки що недостатньо.

Однією з тенденцій розвитку національної правової системи є існування протиріччя між її двома сторонами – правотворенням і правореалізацією. Сфера правотворення і сфера правореалізації є протилежностями в межах єдиної правової системи, які взаємозумовлюють і взаємопроникають одна в одну, тому важливо звернути увагу на те, що тлумачення правових норм є певним процесом, зворотним до того, який здійснює правотворець у процесі прийняття нормативно-правового акта.

Неточність лінгвістичного вираження норми права, недостатня уніфікованість юридичних понять і термінів має наслідком неоднозначне розуміння, тлумачення і застосування правових норм, відхід від тих ідей і положень, які втілювалися правотворчим органом. У зв'язку з цим важливим є вивчення юридико-лінгвістичних особливостей текстів нормативно-правових актів, напрацювання методики використання лінгвістичних знань у юридичній діяльності.

Воля правотворця отримує вираження у нормах права через засоби мови, якою створюються тексти нормативно-правових актів. Формулюючи мовне вираження норми права, правотворець використовує правила тієї мови, якою він створює текст нормативно-правового акта. Інтерпретатор пізнає дійсний зміст нормативно-правового акта також через знання мови, застосовуючи правила тлумачення, напрацьовані як юридичною, так і лінгвістичною наукою. Наукові розробки допомагають удосконаленню мовного вираження правових норм, сприяють врахуванню особливостей текстуального оформлення правових норм під час юридико-лінгвістичного тлумачення, що розширює і поглиблює процес накопичення досвіду використання лінгвістичних знань в юриспруденції.

Тлумачення слів і словосполучень, вжитих у текстах нормативно-правових актів, має істотне значення для з'ясування змісту норми права. Проте з'ясування значення терміна підпорядковується загальним правилам лінгвістики, які є складовою частиною юридико-лінгвістичного способу тлумачення текстів нормативно-правових актів. Матеріалом для юридико-лінгвістичного тлумачення норми є її мовне вираження.

Зміст тексту нормативно-правового акта вважається ясним тоді, коли у результаті юридико-лінгвістичного тлумачення досягається лише одне певне розуміння норми права, що має наслідком уніфіковане застосування її на практиці, оскільки нормативно-правовий акт має застосовуватися тільки відповідно до його текстуального змісту. Відтак під час з'ясування змісту

норми права керуються правилами, напрацьованими лінгвістами. Ця вимога впливає з мовної структури тексту нормативно-правового акта, що складається з речень, пов'язаних між собою єдністю мети нормативно-правового акта, і виражає волю правотворця.

Повноцінна інтерпретація текстів нормативно-правових актів залежить від лінгвістичних знань суб'єкта пізнання (законодавця), який формулює правила поведінки, від правозастосовувача, який використовує текст нормативно-правового акта, керуючись загальнономовними нормами, а також від техніко-юридичної досконалості самого тексту. У процесі тлумачення застосовуються правила, які ґрунтуються на врахуванні здобутків юридичної та лінгвістичної наук, зокрема загальноприйняті правила сучасної української літературної мови, які використовує правотворчий орган у процесі вираження своєї волі в нормативно-правовому акті – внутрішні правила мови, закріплені в українському правописі, яким підпорядковуються усі слова, вжиті в тексті нормативно-правового акта.

Тлумачення нормативно-правових актів є одним із засобів наукового забезпечення правотворчості. У зв'язку з розробкою проектів нормативно-правових актів спірні питання, які виникають на стадії правотворчого процесу, можуть бути позитивно вирішені з урахуванням думки широкого кола вчених, практиків, одним із засобів формування і вираження якої є юридико-лінгвістичне тлумачення. При цьому усі висловлювання щодо вдосконалення законодавства мають бути адекватно витлумачені правотворчим суб'єктом, щоб новий нормативний акт був обґрунтованим, прозорим та зрозумілим. Тому суб'єкти правотворчості повинні володіти методами, технікою, навичками адекватного розуміння правотворчих пропозицій, ініціатив. Суттєвим є зауваження П. Рабіновича про те, що під час опублікування результатів обговорення громадськістю певного законопроекту доцільно публічно пояснювати, мотивувати, чому саме та чи інша пропозиція, на думку правотворчого органу, не може бути прийнята [1, с. 64].

Правила складання текстів, як і будь-які інші правила юридичної техніки повинні дзеркально відображати правила юридико-лінгвістичного тлумачення, які напрацьовуються на підставі вивчення й узагальнення помилок термінологічно-мовного вираження текстів нормативно-правових актів. Залучення правил тлумачення у процесі розробки проектів нормативно-правових актів може звести до мінімуму юридико-

технічні дефекти, причинами яких є, зокрема, неврахування результатів практики тлумачення нормативно-правових актів.

Потреба у внутрішній узгодженості законодавства вимагає у процесі створення нового правового акта його аналізу як з погляду уніфікації термінологічно-мовного оформлення, дотримання принципу єдності юридичної термінології, синтаксичних конструкцій, що мають сталий характер і потребують однакового вживання в текстах нормативно-правових актів, так і координації, співвідношення з термінологічно-мовним оформленням інших правових актів, нормама, які є елементами відповідної правової системи, інституту, галузі. З огляду на практику тлумачення здійснення такого аналізу є можливим за допомогою використання правил юридико-лінгвістичного тлумачення із залученням знань лінгвістичної науки, спрямованих на забезпечення потреб юриспруденції.

Без використання лінгвістичних досліджень, спрямованих на потреби юриспруденції, є неможливим однозначне пізнання змісту, закладеного у зовнішню форму правових приписів, не може бути ефективною практична діяльність у правотворчості, правозастосуванні та правореалізації. У цій думці сходяться позиції і лінгвістів, і правознавців.

Список використаних джерел

1. Рабінович П. Герменевтика і правове регулювання // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – № 2. – С. 61–71.

Клименченко С. Д., доцент кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ

Думка про елементи естетики і краси в житті і професійній діяльності людини давно сформувалися у підході до проблеми виховання і розвитку особистості. Про це, зокрема, йдеться в одній з притч Плутарха. Троє рабів штовхають поперед себе візок з важким камінням. Перед кожним з них філософ ставить одне і те ж запитання: «Навіщо ти везеш це важке каміння?». Перший відповідає: «Наказали везти цей остогидлий візок». Другий каже: «Штовхаю цей візок, щоб заробити на хліб». А третій промовляє:

«Будую прекрасний храм». Отже, бачити в будь-якій праці творчість, відчувати плідність краси і означає створювати прекрасне і відповідно до цього перебудовувати світ, який нас оточує, удосконалювати його.

Питання естетичного виховання особистості є дуже актуальним для сучасного суспільства. Саме у формуванні світогляду молодих людей з необмеженим творчим потенціалом, високим рівнем моральних принципів та розумово-вольовою активністю зацікавлена молода українська держава. Тому, визначаючи мету і завдання, зміст і методи естетичного виховання майбутніх працівників правоохоронних органів, слід спиратися на концептуальні положення програми національної освіти про місце гуманістичних цінностей людства у вихованні молоді генерції. Категорія естетичного являє собою предметно-чуттєве втілення тих сторін об'єктивних суспільних взаємовідносин, які сприяють гармонійному розвитку особистості, у тому числі ефективній професійній діяльності.

На нашу думку, введення до програми навчання саме таких дисциплін, як «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Риторика», «Культура професійного мовлення» сприяє естетичному вихованню здобувачів вищої освіти. Основні змістові лінії програми – загальноприйняті в сучасній освіті: мовна, мовленнєва, соціокультурологічна, складником якої є ще й морально-естетична.

Як відомо, одним з оцінних критеріїв, який визначає мовну ситуацію в країні, є внутрішня оцінка споконвічними носіями мови не тільки її комунікативної придатності, але й естетичної привабливості та ролі мови у формуванні національно-мовної картини світу. А тому в процесі практичного вивчення української юридичної мови слід звертати увагу перш за все на ті ключові теми, які здатні розбудити у слухача почуття краси і гармонії рідної мови. Так, дуже плідними в цьому плані є такі теми: милозвучність як основна орфоепічна норма української мови, уживання активних дієприкметників і шляхи уникнення їх небажаного використання в офіційно-діловому стилі, розгляд номінативної функції мови як такої, що найповнішою мірою відображає національне світобачення і світосприйняття, оволодіння прислівниковим багатством української мови, лексичні мовні норми, коли на прикладі яскравих паронімів можна навчити майбутніх працівників поліції уникати суржикового мовлення тощо. Усі ці теми здатні продемонструвати, яким чином

українська мова досягає того свого неповторного мелосу, тієї своєї комунікативної придатності і естетичної престижності, про які йшлося вище.

Водночас в органічній єдності з розвитком естетичних потреб і смаків необхідно звертати серйозну увагу на естетику поведінки майбутніх працівників поліції, причому слід проводити цю роботу як на заняттях, так і в позааудиторний час. Культура дотримання тиші і порядку, бережливе ставлення до книжок і матеріально-технічної бази академії, зовнішній вигляд і мовний етикет, доброзичливість і порядність у взаємостосунках між самими здобувачами, а також у ставленні до професорсько-викладацького складу – усе це важливі елементи естетики повсякденної поведінки майбутніх працівників правоохоронних органів. Тільки у поєднанні всіх цих чинників можна говорити про можливість появи «нового обличчя» української національної правоохоронної системи.

Усачова К. С., доцент кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ, кандидат філологічних наук

АНАЛІЗ ІДІОЛЕКТУ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Володіння функціональними стилями належить до системи знань, умінь і навичок, потрібних для ефективного спілкування. Інакше кажучи, стилістична виразність є важливим рівнем культури мови та частиною мовної, мовленнєвої та комунікативної компетенцій сучасного фахівця.

Під час вивчення теми про стилі сучасної української мови в загальному обсязі дисципліни «Українська мова професійного спрямування» (або будь-якого іншого курсу, відмінного за назвою, але подібного за змістом) зрозумілий акцент робиться на функціональних стилях сучасної української літературної мови та сферах їх застосування.

Вільне оперування функціональним стилями забезпечує для фахівця можливість формулювати свою думку залежно від обставин спілкування для максимальної реалізації мети. Для закладів вищої освіти юридичного спрямування фокус звужується до мови права як функціонального різновиду літературної мови, специфіка якого зумовлена потребами правової сфери.

Значно менше уваги приділяють розрізненню об'єктивних та суб'єктивних стилів мови, побіжно згадуючи об'єктивний характер функціональних стилів. Суб'єктивним стилям, передусім ідіолектам, увага не приділяється зовсім, а проте вони можуть стати корисним знаряддям розвитку мовлення особистості та прислужитися під час фахової діяльності юриста.

Метою даної розвідки є дослідження можливостей використання знань про ідіолект під час навчання та підготовки до професійної діяльності юриста.

Поняття ідіолекту на сьогодні залишається явищем суперечливим. Як термін *ідіолект* почав вживатися в англomовній науці приблизно у 40-х роках XX століття, тоді як «у пострадянському лінгвістичному термінопросторі цей термін поширився приблизно з кінця 70-х років минулого століття» [3]. Проте найбільшого розповсюдження термін набув не у лінгвістиці, а у суміжних чи загальногуманітарних дисциплінах: соціолінгвістиці, психолінгвістиці, філософії тощо.

В українському мовознавстві термін «ідіолект» переважно вживається під час дослідження мови певного письменника, водночас терміни «ідіостиль» та «індивідуальний стиль» часто вживаються як синонімічні відповідники до загалом одного поняття.

Юлія Калимон, Ігор Кульчицький та Ігор Ліхнякевич, на основі розгорнутого аналізу вживання зазначених термінів, дійшли висновку, що «в лінгвістиці терміни *ідіолект*, *ідіостиль* повністю ототожнювати не варто, зважаючи на ширшу сферу вживання першого та на переважання в другому виразних та маркованих засобів мови, що більш характерно для мови художньої літератури. Водночас *ідіостиль* можна позначати й синонімічним словосполученням *індивідуальний стиль*» [2, с. 228].

Таким чином термін «ідіолект» варто вживати «на позначення особливостей індивідуального мовлення, детермінованих соціальними та психофізичними чинниками» (за Лесею Ставицькою) [3], або, якщо більш загально, «ідіолект – це сукупність індивідуальних особливостей, що характеризують мовлення окремого індивіда» (за В. Григор'євим та П. Гриценком) [2, с. 228].

Зважаючи на те, що мова є одним із ключових засобів фахової діяльності юриста, вміння аналізувати індивідуальне мовлення з урахуванням екстралінгвістичних чинників його формування може стати в пригоді на різних етапах професійного розвитку правника.

Так, на етапі вивчення стилів сучасної української літературної мови у закладах вищої освіти ознайомлення з поняттям ідіолекту дає можливість не тільки розширити знання здобувачів вищої освіти щодо дискурсивних можливостей мови, але й виробити навички самоаналізу.

Спостереження за власними мовними особливостями та мовленнєвими звичками, виокремлення тенденцій та аналіз їх походження допомагають майбутньому фахівцеві на кількох рівнях: контроль за власним мовленням в аспекті його нормативності та доречності, аналіз суспільних та психічних передумов формування як власного мовлення, так і мовлення співрозмовника.

Використання аналізу власного ідіолекту під час навчальних занять має свої обмеження: недостатній рівень навичок аналізу та синтезу, недостатнє розуміння принципів функціонування мовних явищ, незнання ширшого соціолінгвістичного контексту. З іншого боку, подібні практичні завдання можуть прислужитися для стимулювання пізнавальної активності здобувачів вищої освіти, які швидко опановують базовий матеріал дисципліни.

Залежно від подальшої спеціалізації майбутніх юристів, поглиблення знань про ідіолект може прислужитися для розуміння принципів формування ідіостилу, який «охоплює риси ідіолекту з необхідним нашаруванням ознак індивідуальної поетики, художньої норми епохи, словесно-художньої традиції» [3]. В юридичній діяльності подібні навички можуть бути особливо корисними для адвокатів, чия діяльність безпосередньо пов'язана з необхідністю як використовувати тропи та стилістичні фігури, так і апелювати до ширшої культурної традиції під час промов. Аналіз ідіостилів визначних адвокатів минулого дозволяє вивести власний ідіолект на якісно новий рівень в аспекті професійної діяльності.

Проте чи не найбільш специфічною сферою використання знань про ідіолект є лінгвістична експертиза. У загальному значенні «лінгвістична експертиза – це спеціалізоване мовознавче дослідження текстових матеріалів, інших мовних об'єктів, а також невербальних засобів комунікації, які в поєднанні з вербальними генерують смисли у повідомленні» [1, с. 3].

Не фокусуючись наразі на специфічних рисах та особливостях здійснення лінгвістичних експертиз, варто відзначити, що безпосереднє поєднання лінгвістики та

юриспруденції тут полягає у можливості використання висновку лінгвістичної експертизи у суді як доказу. Одним із завдань лінгвістичної експертизи є авторська атрибуція тексту, яка відбувається під час авторознавчої експертизи.

Авторознавча експертиза як різновид судово-лінгвістичної експертизи покликана не тільки встановлювати авторство тексту або текстів, але й надавати дані про мовний та соціальний портрет автора, психічний та психофізіологічний стан автора під час створення тексту, ознаки свідомого викривлення індивідуального мовлення. Навіть цей короткий перелік засвідчує потребу у використанні знань про ідіолект та особливості його формування.

Безумовно, сфери потенційного використання навичок застосування суб'єктивних стилів у фаховій діяльності загалом обмежені, проте загальні знання про ідіолект можуть помітно вплинути на якісне формування мовних, мовленнєвих та комунікативних компетенцій правника та, за потреби, підготувати майбутнього фахівця до більш специфічних аспектів обраної сфери діяльності.

Отже, отримання майбутніми юристами інформації про суб'єктивні стилі, зокрема про ідіолект, може становити як корисний педагогічний інструмент, так і важливий фактор професійного розвитку у фаховій діяльності.

Список використаних джерел

1. Ажнюк Л. В. Типологія об'єктів лінгвістичної експертизи і методика їх дослідження // Мовознавство. – 2016. – № 3. – С. 3–18.

2. Калимон Ю., Кульчицький І., Ліхнякевич І. Ідіолект, ідіостиль, індивідуальний стиль. Тотожне чи різне? // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2014. – № 5. – С. 226–229.

3. Ставицька Л. Про термін *ідіолект*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shron1.chtyvo.org.ua/Stiolekt.pdf>

Конончук Т. І., завідувач і професор
кафедри української філології та
суспільних наук Академії адвокатури
України, кандидат філологічних наук,
доцент

ЗАХИСТ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ В ЛЕКСИЧНІЙ СТРУКТУРІ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА (ЗА ПОВІСТЮ «ОДЕСА-МАМА» АНДРІЯ М'ЯСТКІВСЬКОГО)

Як нині відомо з багатьох джерел, трагедія Голодомору 1932–1933 років в Україні продемонструвала порушення права на життя більшовицькою владою стосовно громадян своєї держави. Мільйони загиблих від голоду тому підтвердження. Свідками порушення права на життя стали також ті, хто, незважаючи на неймовірні обставини голоду, все-таки вижив у ті роки і пізніше, вже в Незалежній Україні, засвідчив обставини переживання усенародної трагедії – в спогадах очевидців народними оповідями; учені свої висновки показали в дослідженнях у різних галузях науки – історії, демографії, психології, політології, юриспруденції. Своєрідним захистом права на життя стало висвітлення цієї теми в художній літературі. Нині це велике число текстів, серед яких багато таких авторів, що на собі спізнали переживання трагедії Голодомору. Відомий український письменник Андрій М'ястківський (1924–2003) – один із них. Він звернувся до теми Голодомору наприкінці вісімдесятих, коли почали оприлюднюватися теми, що перебували в радянський час під табу. А. М'ястківський народився в с. Соколівка 1924 р. на Вінниччині, закінчив Вінницький педінститут, працював на журналістській, видавничій роботах, він автор поетичних збірок, книг для дітей, романів, перекладів з молдавської, румунської.

Свою повість «Одеса-мама» письменник створив на автобіографічному матеріалі, на особисто пережитому. В головному персонажеві Максимкові, другокласникові, впізнається сам автор, який у роки трагедії був такого ж віку. Лексика повісті концентрується на відтворенні об'єктивних реалій, на бутті голодної дитини. Її будні, ретельно описані автором, є документальними фактами, що підтверджують фантазмагоричні події Голодомору, що постали внаслідок репресивних дій влади. Зерно і все їстівне реквізоване, село залишене напризволяще; масово вимирають хлібороби та їхні сім'ї від голоду. Письменник акцентує увагу на пошуках

персонажем їжі, і це є ще одним підтвердженням реального стану голодуючих. В основі повісті лежить життєва правда, основна стилістика моделювання сюжету – реалістична. Автор розпочинає твір із пошуків їжі головним персонажем. Максимко біля водойми, він ловить те, що йому вдається впіймати. Щоб лишитися живим, він їсть черв'ячків, смажить жаб, мишей, п'явок. Інші ровесники цим гидують, то багато вже померло. «Зосталося в його другому класі семеро» [2, с. 11]. Явище сирітства було поширеним у час Голодомору. У Максимка від голоду померла мама, і це ще більше зробило хлопця беззахисним. Про масовість померлих від голоду в одному селі засвідчено, наприклад, переключкою учнів у класі. Діти кажуть, що багатьох у класі нема, що «вони здохли». Таке означення пояснюють самі діти вчительці: «... вмирають ті, що хворіють довго, що лежать, а тут спух із голоду – й на той світ...» [2, с. 11]. Саме показом, що їли, аби не померти голодною смертю, підтверджено порушення звичного порядку організації життя. Так, персонаж оповідає: «Все, що із зерна чи м'яса, можна їсти. Он стара Гуцулиха житнячки (миші – *Т. К.*) їла, хвалилася, що дуже смачні. Це ще давніше, коли тільки почали здихати... Накладу пастку, впіймаю кілька, облуплю, спечу... Куди тим ковбасам, що були колись!» Люди не знали, що то за житнячки, то й не вірили. А вона теж добра всім хотіла, то й розказувала: «Мишенята в комірчині завелись були, то й ловила і думала собі: колись люди свинину споживали, а свиня ж усе пожирає – і чисте, і брудне, а мишка ж – тільки зеренце та соломку, житечко...» Тому й житняками їх називала, казала: «Не облуплена – мишка, а облупити, спекти – житнячок...» Але нема вже й Гуцулихи. Перевелися в комірчині миші – і її не стало» [2, с. 12].

Пошуки їжі виводять персонажів з рідних місць. Ці пошуки для багатьох закінчувалися трагічно, бо, як правило, вони порятунку не знаходили: на всіх дорогах було багато прохачів, а були й такі, що полювали за тими, що хтось десь щось виміняв чи напивав, то відбирали або, відбираючи, вбивали. Для персонажа А. М'ясківського місто Одеса постало рятівною ідеєю. Але це все-таки була своєрідна *Fata Morgana*. Бо в Одесі хліб видавали, справді, як і в усіх інших українських містах, але ж по картках і тільки мешканцям міста, тобто зареєстрованим у ньому, як про це написала в своїй повісті «Каміння під косою» Ольга Мак [1]. Ще в Торгсинах можна було щось виміняти, але це був не рівноцінний обмін: бралися коштовності, родинні реліквії, а видавалося зерно чи борошно в

мізерній кількості. Надовго того не вистачало, та ще й по дорозі додому могло бути відібране.

У повісті гостро поставлена проблема життя дітей-сиріт, які, добираючись до міст, ставали вуркаганами, загострюючи там криміногенну ситуацію; відомо, що факт їх виникнення як соціального явища був наслідком послідовної репресивної політики влади. Як оповідає автор, з Одеси приїхав земляк Максимка, трохи старший за нього Микита Кабак і розказував, що в Одесі можна «пошамати на большой». [2, с. 13]. Він постає в тексті як свідок порушення права на життя, коли людина йде на порушення, на крадіжку, виходячи з вимушених обставин, її поведінка є своєрідною формою захисту свого життя, боротьбою за виживання.

Лексична картина часу яскраво постає в монолозі цього підлітка, що осиротів, став вуркаганом: «Теперішні пани, більшовицькі, вони тепер служачими називаються. Царських побили, а теперішні плодяться. Вони, брат, в кожанках, в галстуках, з портфелями» [2, с. 13]. Він оповідає, як разом з іншими вуркаганами вони кусні хліба хапають там, де їдять пани більшовицькі. Що їх, вуркаганів, там не дуже били, а круглих сиріт відправляють «у детдом», не круглих сиріт повертають додому. Відтак, вуркаган Микита узагальнює про Одесу: «Жізнть, риблята!.. Одеса – не те, деревні подихають. Одеса, брат, – мама, вона любить круглих сиріт!» [2, с. 14]. Порушення права на життя державою вело людину на злочин: красти, аби лише вижити. «Максимко дивився на Микиту, як на Бога. (...) І мріялось малому вчепитися до поїзда, проїхати далеку дорогу, потім вийти на Дерибасівську, вхопити з фраєрського столу шмат хліба і навіть потрапити в руки лягавому...» [2, с. 14]. Але Максимко ще був малий, не такий вертлявий, як Микита, і «жаль було покидати село, безногого тата...» [2, с. 14]. Він розумів, що він ще не круглий сирота, що його не здадуть «у детдом».

У повісті показано масштаби голодних регіонів, Одеса ілюструє ці масштаби, оскільки туди стікалося звідусіль багато людей у пошуках порятунку. Право на життя дають батьки, народжуючи дітей. У час Голодомору іноді саме батьки забирали в своїх дітей право жити. Письменник зображує вражаючу картину дитиновбивства: батько Максимка в божевільному від голоду стані вбиває Соломію, Максимкову сестричку, і запрошує сина з'їсти м'ясо, каже, що з вівці. Як реагує влада на канібалізм? Автор свідчить: «Докотилася вістка

до сільського начальства, то й приїхали по вбивцю. А як же? Був закон, було правосуддя» [2, с. 18]. Так іронічно автор констатує обставини, що виявляють падіння моралі внаслідок межової ситуації життя й смерті, привертає увагу до порушення загальнолюдських законів, яке чинилося владою різних рівнів, а виявлялося на масових смертях, посиленні криміногенної ситуації, на явищах канібалізму, сирітстві.

Отже, повість «Одеса-мама» А. М'ястківського художньо розкриває реалії Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Для реалізації авторської ідеї письменник застосував реалістичну стилістику, залучаючи також засоби натуралістичного письма, психологізму, оніричні видіння, використовуючи поетику промовистих художніх деталей, пейзажної символіки, внутрішніх монологів, описів, багатогранно відтворюючи художній час і простір. У тексті на захист життя працює відтворення реального становища українців у 30-ті роки ХХ ст. Тут ключовими стають лексеми, що несуть смисли часу: голод, страх, хліб, смерть, вуркаган, канібалізм, нетрадиційна їжа, способи виживання, боротьба за життя.

Список використаних джерел

1. Мак О. Каміння під косою: повість. – 3-тє вид. / передм. Г. Кирпи / Ольга Мак. – Київ: Лелека, 2004. – 144 с.;
2. М'ястківський А. Одеса-мама / Андрій М'ястківський // Київ. – 1989. - № 8. – С. 11–25.

Діденко І. О., начальник сектору поліграфологічних досліджень та психологічного забезпечення Департаменту «Корпус оперативно-раптової дії» Національної поліції України

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ» ЯК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВОЇ ЯКОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Словник української мови визначає слово «*стійкість*» як «здатність витримати зовнішній вплив, протидіяти чомусь, для якого характерні стабільність, постійність» [1]. У психологічній літературі поняття «*стійкість*» має декілька тлумачень, що зумовлено його застосування для опису процесів становлення, розвитку та формування особистості, а також різноманітних аспектів її поведінки та діяльності (наприклад: стійкість до навантажень, емоційно-вольова стійкість тощо).

Проведений теоретичний аналіз змісту поняття «психологічна стійкість» дозволив визначити, що воно має інтегральний характер. Зважаючи на значну кількість визначень даного поняття у психологічній літературі, доцільно звернути увагу на ті з них, що найбільш повно тлумачать його суть.

Психологічна стійкість – це властивість особистості, окремими аспектами якої є **стійкість** (здатність протистояти труднощам, зберігати віру в ситуаціях фрустрації), **урівноваженість** (здатність зіставляти рівень напруження з ресурсами своєї психіки й організму), **опірність** (здатність протистояти тому, що обмежує свободу поведінки, свободу вибору рішень, свободу вибору способу життя).

Коли ж у людини формується психологічна стійкість? Психологічна стійкість виробляється і формується одночасно з розвитком особистості і залежить від типу її нервової системи; досвіду, набутого в тому середовищі, де розвивалася особистість; вироблених раніше навичок поведінки і дій; рівня розвитку основних пізнавальних структур особистості [2, с. 68–69]. Психологи вважають, що психологічна стійкість проходить стадію формування у підлітковому віці, коли у підлітка починає виникати та зміцнюватися стійкість у діяльності, що супроводжується появою у старшокласників самостійності та саморегуляції у навчальній діяльності. На стадії формування компоненти психологічної стійкості чітко не співвідносяться між собою, мають різну інтенсивність прояву з тенденцією до різних, стрибкоподібних змін. У дорослих психологічна стійкість виступає як єдина якість особистості. Компоненти сформованої психологічної стійкості чітко вибудовані по відношенню один до одного, зміна показників відбувається плавно як результат минулого життєвого досвіду.

Професор Варій М.Й. визначає основними складовими психологічної стійкості домінанти активності: домінанта пізнання і самопізнання, домінанта діяльності, домінанта інтеракції [3]. Відсутність у людини мотивації до самопізнання, саморегулювання і саморозвитку призведе до ослаблення її психологічної стійкості, а потім до хвороб. **Психологічну стійкість** він розглядає як **помірність, рівновагу сталості** (сталість головних життєвих принципів і цілей, домінуючих мотивів, способів поведінки, реагування в типових ситуаціях) **й мінливості** (динаміка мотивів, поява нових способів поведінки, пошук нових способів діяльності, вироблення нових форм реагування на ситуації) **особистості**. Саме це, на його

погляд, допомагає людині зберігати справжню внутрішню рівновагу та втихомирювати пристрасті.

Слід звернути увагу, що психологічна стійкість працівників поліції займає особливе місце серед професійно-важливих якостей «як своєрідний фундамент професійної готовності до виконання завдань в екстремальних умовах службової діяльності» [5], як «цілісна характеристика особистості, що забезпечує її стійкість до фруструючих і стресогенних впливів важких ситуацій» [3].

Науковці стверджують, що можна задавати кордони психологічної стійкості, які зводяться до потенційних можливостей людини і об'єктивних вимог конкретної ситуації [4].

У методичних рекомендаціях «Підвищення психологічної стійкості та надійності працівників органів внутрішніх справ у ризиконебезпечних ситуаціях», підготовлених МВС України, **психологічна стійкість працівників ОВС** розглядається як *«активно-дієвий стан особистості конкретного працівника, що відображає зміст і умови професійного завдання і виявляється у здатності зберігати стан нормального функціонування психіки, доцільно діяти, незважаючи на наявні перешкоди»* [2]. До значущих складових такої здатності відносяться вміння за допомогою волі долати негативний вплив емоцій на діяльність, переборювати страх, нерішучість, а також зберігати самовладання при подальшому ускладненні ситуації. Сутність психологічної стійкості полягає в тому, що вона поєднує інтелектуальні, емоційно-вольові та особистісно-професійні якості працівника. Вирішальне значення у становленні та формуванні психологічної стійкості особистості працівника поліції належить пізнавальному відношенню до професійної ситуації.

Психологічна стійкість припускає сукупність адаптаційних процесів, інтегрованість особистості в сенсі збереження узгодженості основних функцій, стабільності їх виконання. Це «здатність проживати важку життєву ситуацію без якогонебудь збитку для себе, долати її наслідки за допомогою способів, що вдосконалюють соціальну зрілість особистості» [4].

У психологічну стійкість входить стабільність функціонування, надійність у професійній діяльності. Рівень психологічної стійкості особистості, так чи інакше, виявляється в її трудовій діяльності. З іншого боку, успішна професійна діяльність є основою повноцінного переживання самореалізації, що впливає на задоволеність життям в цілому, на настрій і психологічну стійкість.

Формування психологічної стійкості здійснюється за такими основними принципами [2]:

1. Знайома небезпека викликає менший страх і психічну дію, ніж незнайома.

2. Дії із забезпечення власної безпеки мають бути в динамічній пам'яті людини (доведені до автоматизму).

3. Негативні психічні чинники менше діють на тих, хто їх вже випробував, або хоч знайомий з ними.

4. Психічна саморегуляція буває не лише природженою, але й придбаною.

5. Найавторитетніше джерело інформації – це людина, яка пройшла випробування надзвичайною ситуацією.

Таким чином, психологічна стійкість є професійно-важливою якістю поліцейського. Важливим завданням сьогодення є вдосконалення методів формування у поліцейських психологічної стійкості в екстремальних ситуаціях професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Словник української мови: в 11 т. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 9. С. 710.

2. Підвищення психологічної стійкості та надійності працівників органів внутрішніх справ у ризиконебезпечних ситуаціях. *Методичні рекомендації* Укладач: Нещерет Т. В. МВС України Київ, 2015. 79 с.

3. Варій М. Й. Загальна психологія *Підручник* 3-є вид., виправл. та доповн. Київ : Центр учбової літератури, 2009 URL: http://p-for.com/book_482_glava_166_39.4_Ps%96chna_st%D1%9

4. Мазур Т. В., Лещенко М. Є., Орешета Ю. В. Інтегральна характеристика психологічної стійкості особистості у важких життєвих ситуаціях *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2017. № 1 (9). С. 40–45. http://journals.stu.cn.ua/problemey_sotsialnoyi_roboty/article/view/110850/105767

5. Швець Д. В. Психічна стійкість працівника поліції як основа готовності до службової діяльності в екстремальних ситуаціях *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання*. Харків, 2017. С.226-228 URL: [file:///C:/Users/%D0%95%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0/Ddownloads/POcbPIR5oJfz3t6PjYeJI-A0weRqEGzl%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%95%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0/Ddownloads/POcbPIR5oJfz3t6PjYeJI-A0weRqEGzl%20(1).pdf)

Яслик В. І., старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Прикарпатського факультету Національної академії внутрішніх справ, кандидат філологічних наук

ВПЛИВ МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПРАЦІВНИКА ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

В умовах сучасного глобалізованого суспільства конкурентоспроможність на ринку праці є актуальною проблемою, оскільки фахівець повинен відповідати всім вимогам, які ставить не тільки роботодавець, а й суспільство загалом. Конкурентоспроможність будь-якого фахівця, працівника правоохоронних органів зокрема, зумовлює передусім фахова компетентність, яку науковці визначають як інтегровану характеристику якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції [1]. Частиною загальної фахової компетентності є комунікативна компетентність, яка виявляється у вправності міжособистісного спілкування; знанні принципів, закономірностей та технік спілкування; нормативному використанні мовних і мовленнєвих засобів. Зазначимо, що комунікативна компетентність виявляється не тільки в усному мовленні, а й у писемному, репрезентованому в документальній формі.

Комунікативна обізнаність правоохоронця є основою його професіоналізму, оскільки, згідно зі ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію», одним із центральних принципів діяльності правоохоронних органів є співпраця та взаємодія з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб [2], що передбачає спілкування, обмін інформацією, її фіксацію в документах. Досконале дотримання норм усної та писемної форм літературної мови, майстерне послуговування усім інвентарем мовних засобів, зумовлених метою та обставинами спілкування, формують мовну культуру правоохоронця та дають змогу фахівцеві бути більш конкурентоздатним. Зауважимо, що на конкурентоспроможність сучасного фахівця впливає також володіння іншими мовами, оскільки активна зовнішня політика

України передбачає зв'язки із зарубіжними партнерами, тому працівники, які знають іноземну мову, без сумніву, мають перевагу над конкурентами на ринку праці.

Важливою ознакою конкурентоспроможності працівника органів Національної поліції є досконала комунікативна поведінка – здатність у спілкуванні використовувати ті засоби, які ефективно реалізують комунікативний акт у різних професійних ситуаціях. Ефективність процесу спілкування залежить від кількох факторів, знання яких визначає комунікативну компетентність, а саме: власне лінгвістичного, прагматичного, соціолінгвістичного. Власне лінгвістичний компонент компетентності охоплює фонологічні, орфографічні, лексичні та граматичні знання й уміння правоохоронця, незалежно від ситуацій спілкування. Прагматичні знання передбачають вдале використання паралінгвістичних і паракінесичних елементів мовлення. Соціолінгвістичний компонент визначається соціокультурними умовами використання мови та служить для поєднання комунікативних знань з іншими професійними компетенціями.

Як бачимо, значення знання мови у будь-якій професійній діяльності визначається роллю мови загалом для суспільства. Професійна комунікація є одним із важливих аспектів діяльності правоохоронця, тому впевнене володіння мовою (мовами), здатність правильно, змістовно, логічно, точно висловлюватися як в усній, так і в писемній формі забезпечують довершеність і зразковість комунікативних знань, які є показником конкурентоспроможності сучасного фахівця.

Список використаних джерел

1. Загіка О.О. Інноваційне навчальне середовище – запорука професійної компетентності та конкурентоспроможності випускника ПТНЗ. URL: http://lib.iitta.gov.ua/11327/1/zagika_innov_navch.pdf.

2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/s/show/580-19>.

Яценко Н. О., старший науковий співробітник відділу граматики та наукової термінології Інституту української мови НАН України, кандидат філологічних наук

ДЕМОКРАТІЯ ЧИ НАРОДОВЛАДДЯ?

Політична (суспільно-політична, юридична) мова є складною та динамічною системою, оскільки перебуває в постійному русі, розвиваючись і вдосконалюючись. Сучасна політологія як одна з важливих для суспільства сфер діяльності людини і фундаментальна наука потребує сучасної системно виструнченої термінології. Проте в мовній практиці натрапляємо на випадки частого зближення слів-термінів, що утруднюють професійне спілкування. Мова про явища синонімії в українській політологічній системі.

Слово *демократія* належить до активної суспільно-політичної лексики, вживаючись як термін і як загальноживана назва. Відоме ще від часів Давньої Греції і в перекладі з грецької означає «владу народу». У ранній період свого існування в Давній Греції *демократія* трактувалася як особлива форма або різновид організації держави, при якому владою володіє не одна особа (як при монархії, тиранії), і не група осіб (як при аристократії, олігархії), а всі громадяни, що користуються рівними правами на управління державою. Протягом історії до ідеї демократії, заснованої на принципах свободи і рівності, зверталися кращі уми людства, збагачуючи і розвиваючи це поняття: Перикл (Давня Греція), Б. Спіноза (Нідерланди, XVII ст.), Ж.-Ж. Руссо (Франція, XVIII ст.), Т. Джефферсон (США, XVIII ст.), І. Франко (Україна, кінець XIX-початок XX ст.), В. Гавел (Чехія, XX ст.), А. Сахаров (Росія, XX ст.) та ін.

Як свідчить «Етимологічний словник української мови», лексема *демократія* належить до давніх слів'янських запозичень з грецької мови: *демократія*, *демократ*, *демократизм*, *демократизація*, *демократичний*, *демократизувати*, ст. *демокрація* (XVII ст.) – р. демократия, бр. дэмакратыя, п. democrasja, ч. democracie, слц. demokracja, вл., нл. demokratija, болг. демокрация, м., схв. demokratiija, слн. demokracija; гр. «народне управління» є складним словом, утвореним з основ іменника «народ» і дієслова «правити, володіти; бути сильним» [2, с. 31].

В українській мові термін уперше засвідчений у XVII ст. в значенні «форма уряду, коли влада належить до народного

загалу» [5, с. 693]. Лексикографічні джерела XIX ст. подають лексему з семантикою «народоправство» [9, с. 177; 3, с. 490]. Натрапляємо на низку похідних утворень: *народний, народність, народовець, народовий, народовіданє, народожерець, народолобний, народопись, народоправець, народоприхильний, народоучитель* [3, с. 490]. Тлумачні словники, словники іншомовних слів фіксують зв'язок між словами «форма управління, політичний лад, при якому верховна влада належить народові», «форма, принцип керівництва яким-небудь колективом, при якому забезпечується активність і широка участь цього колективу у здійсненні всіх заходів» [11, с. 239]. «Словник чужомовних слів» І. Бойкова та О. Ізюмова (1996) поняття *демократія* трактує як «форму правління, що за неї влада формально належить «цілому народові» – народному зібранню (віче, референдум – безпосередня д.) або виборним представникам – парламентові тощо» [1, с. 134]. В іншому лексикографічному джерелі читаємо таке тлумачення згаданого терміна: «Форма організації та функціонування політичної системи, що ґрунтується на визнанні народу джерелом влади, його права брати участь у розв'язанні державних справ у поєднанні з широким колом громадянських прав і свобод» [13, с. 208]. Сучасні джерела до терміна *демократія* наводять відповідник *народовладдя* [7, с. 239; 10, с. 403] і антонім *абсолютизм* [8, с. 116].

Зауважимо, що сучасні публіцистичні тексти, зібрані в корпусі текстів української мови на порталі *movia.info* [Корпус], засвідчують поширення словосполук: *демократія анархістська, демократія дефектна, демократія економічна, демократія електронна (е-демократія), демократія імітаційна, демократія мітингова, демократія плебісцитарна, демократія плюралістична, демократія рефлексуюча (розмірковуюча), демократія ринкова, демократія соціалістична, демократія субсидарна, демократія учасницька* [6].

Термін *демократія* є активно вживаним як у публіцистичному, так і в художньому стилях української мови. Зокрема, у творах П. Загребельного зафіксовано низку власне okazіональних іменників на кшталт *дармократія, димократія, домократія, дурнократія* тощо, у структурі стилістичних значень яких актуалізовано негативно-оцінні компоненти, експоновані семантикою перших основ, що характеризують саме владу. Їхня експресивність зростає у випадках нанизування повторюваних або фонетично чи лексично варіативних

оказіоналізмів у межах одного лінійного контексту. Наприклад: Ох, *домократія!* Ах *домократія!* Ух, *домократія!* Ех, *домократія!* А ще ж можна: юх, ех, іх, їх... [4, с.13]; Тут мені (батюні) натурчали в обидва вуха: *дюмократія, дурнократія, дерьмократія*. Ви там з нею определилися? – Так точно. *Стовпократія!* [4, с. 54]; У когось там *демократія-дурнократія*, а в нас *стовпократія* [4, с. 63]. Певне стилістичне забарвлення несе лексема і в поезіях поета, політика тоталітарної системи Василя Стуса: Отаке ти, людське горе, Отака ти, чорна хлань, *демократіє покори*, і свободо німувань [12, с. 42].

Отже, термін *демократія* – давнє грецьке запозичення, для якого в українській мові існує синонім *народовладдя*, що відповідає нормам українського термінотворення.

Список використаних джерел

1. І. Бойків, О. Ізюмов, Г. Калнишевський, М. Трохименко. Словник чужомовних слів: Репринт з 2-го переробл. вд. 1955 р. – К., 1996. – 535 с.
2. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / Редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред. та ін. – К., 1985. – Т.ІІ. – Д – Копці. – 571 с.
3. Желеховський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словар: У 2-х т.: т.1: А-О/ Уложив: Є. Желеховський. – 1886. – 590 с.
4. Загребельний П. А. Стовпо-творіння; Кавтаклізма. – Харків: Фоліо, 2005. – 286 с.
5. Історичний словник українського язика / За ред. Є. Тимченка. – Х.; К.: Держвидав України, 1930–1932. – Т. 1.
6. *Корпус текстів української мови*. Електронний ресурс: www.mova.info
7. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов. – М.: Изд-во Эксмо, 2007. – 944 с. – (Библиотека словарей).
8. Полюга Л. М. Повний словник антонімів української мови – 3-є вид, допов. І випр. – К.: Довіра, 2006. – 510 с. – (Словники України). – Бібліогр.: С. 507 – 509.
9. Словарь російсько-український. Т. 1 / зібрали і впорядкували М. Уманець і А. Спілка. – Львів: Друкарня НТШ, 1893. – 320 с.
10. Словник синонімів української мови: В 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та інші. – К.: Наук. думка, 1999-2000. Т.1– 1040.

11. Словник української мови: В 11 т. – К.: Наук. думка, 1971. – Т. 2– 799 с.

12. Стус Василь. Зібрання творів: У 12 т. / Редкол.: Д. Стус (голова та ін.). К.: Факт, 2009. (Бібліотека журналу «Київська Русь»). Т.5: Палімпсести (Найповніший незавершений корпус). – 768 с.

13. Сучасний словник іншомовних слів / Укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. – 789 с.

Марко І. В., викладач вищої категорії коледжу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, кандидат філологічних наук

ЖАНРОВИЙ РЕПЕРТУАР ЮРИДИЧНИХ ВИДАНЬ У ГАЛИЧИНІ Й НА БУКОВИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ. ЯК СВІДЧЕННЯ ОФІЦІЙНОГО СТАТУСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Період кінця XIX – початку XX ст. тривалий час залишався поза увагою спеціальних лінгвістичних студій офіційно-ділового стилю української мови, проте саме в цей час західноукраїнські суспільно-політичні реалії відіграли надзвичайно важливу роль в історії стильового розвитку української літературної мови, зокрема, у виробленні зразків офіційно-ділових текстів. За радянських часів проблема західноукраїнського варіанта літературної мови кінця XIX – початку XX ст. не мала перспектив дослідження з огляду на тогочасну мовну політику. Ґрунтовний аналіз процесів формування лексичного фонду літературної мови, вживаної на західноукраїнських теренах, подали у своїх працях лише М. Жовтобрюх [6; 7] та О. Муромцева [11].

З часу проголошення державної незалежності України дослідники виявляють дедалі більше зацікавлення до особливостей формування західноукраїнського культурного середовища в часи Австро-Угорщини та проблеми становлення західноукраїнської мовно-літературної практики цього періоду. Так, у працях Г. Бідера [1], М. Мозера [10], Л. Ткач [19; 20] подані переконливі аргументи щодо доцільності залучення текстів західноукраїнських періодичних видань другої половини XIX – початку XX ст. як джерельної бази для вивчення зразків офіційно-ділового стилю західноукраїнського варіанта літературної мови. Як зазначає Г. Бідер, «визнання українців за

рівноправну етнічну групу дозволило їм брати участь у політичному житті й мати можливості культурного розвитку» [1, с. 24]. Завдяки тому, що законодавчо українська мова набула статусу однієї з краєвих мов (це було зафіксовано статтею 19-ою конституції Австро-Угорщини), носії української мови в Галичині й на Буковині мали змогу послуговуватися рідною мовою в різноманітних сферах політичного, економічного та громадського життя. Австрійське законодавство дотримувалося щодо краєвих мов такого принципу: їх необхідно застосовувати такою мірою, яка задовольняла б потреби населення в елементарній освіті та в службових стосунках з адміністрацією [12, с. 61].

Основним виданням, у якому публікувалися правові акти й офіційні документи, що регулювали всі сфери суспільного та політичного життя коронного краю Буковина, був «Вісник законів державних для королівств і країв, заступлених в державній раді», що виходив окремими збірниками (побіжні згадки про це важливе видання подав свого часу й М. А. Жовтобрюх).

Перші видання «Вісника для Царства Австрії» друкували етимологічним правописом. З 1896 р. збірники «Вісника законів державних для королівств і країв, заступлених в державній раді» починають видавати фонетичним правописом [3]. На думку М. Мозера, саме «збірник 1896 р. остаточно запровадив новочасну українську правничу мову» [10, с. 681]. З 1896 р. спеціально для Буковини окремим виданням українською мовою почав виходити «Вісник законів і розпоряджень для воєводства Буковини» (бібліографію окремих томів див. [4]). Ознайомлення з текстами, уміщеними в численних томах «Вісника законів державних для королівств і країв, заступлених в державній раді», переконує, що творення спеціальної термінології для потреб перекладу українською мовою тогочасних правових документів мало системний характер (докладніше про це в [9]).

Важливими для дослідження офіційно-ділового стилю на західноукраїнських землях є й лексикографічні джерела, що відбивають процес формування галицької правничої термінології: 1) «Juridisch-politische Terminologie fur die slavischen Sprachen Oesterreichs» (Відень, 1851 р.) [22]; 2) «Німецько-руський словар висловів правничих і адміністраційних» К. Левицького (Львів; перше вид. 1893 р., друге – 1920 р. [8]).

Тексти, що постали внаслідок перших намагань створити український переклад з німецькомовного оригіналу, були

написані книжною мовою, далекою від народної, що ускладнювало не тільки розуміння змісту законів, а й самого їх прочитання. Щоб зарадити такому станowi, національно свідомі українські діячі видавали популярні праці. До ряду таких видань, що їх можна вважати безперечним внеском у розвиток офіційно-ділового стилю української мови, належать: 1) «Домашний писар» (містив зразки родинних листів, урядових подань, приватних грамот; його підготував правник і відомий буковинський письменник, депутат до Буковинського сойму Теодот Галіп (про вихід такого посібника повідомила чернівецька газета «Буковина» (ч. 92 за 1900 р.); 2) «Громада» (про основні засади організації життя селянської громади: проведення загальних зборів, захист своїх прав через подання звернень, запитів, протестів до державних установ) [17]; 3) «Порадник» (про створення та функціонування ощадно-кредитних спілок) [18]. Автором цих двох брошур був професор Чернівецького університету, відомий мовознавець, політичний і громадський діяч Степан Смаль-Стоцький. Подані в них зразки основних документів, що регулювали відносини окремих осіб з урядовими, судовими, фінансовими та іншими установами (судових подань, урядових запитів, заяв, скарг, внесень, грамот, векселів та ін.), є важливими свідченням функціонування української мови як офіційної. Лексика та фразеологія «Громади» і «Порадника» вперше подана в праці Л. Ткач «Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX століття: Матеріали до словника» Л. Ткач [20].

Важливим джерелом для дослідження офіційно-ділового стилю є також виданий у 1909 р. «Правотар» – збірник норм чинного тоді цивільного, кримінального, цивільно і кримінально-процесуального права, укладений суддею Филипом Евином [5]. Автори видання на основі пояснень і фахових коментарів чинного законодавства уклали практичні посібники для всіх, хто мав потребу звертатися до суду і писати самостійно ділові документи, не маючи коштів на їх оформлення через послуги адвоката.

Цікавими з лінгвістичного погляду є й зразки статутів буковинських громадських товариств, що діяли на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст. і яких лише в Чернівцях налічувалося близько 50. Найвідоміші з них «Руська Бесіда» [13], «Руска Рада» [14], «Руська Школа» [15], «Руський Дім Народний» [16], «Вільна організація українського учительства» [2]. Ці товариства діяли на підставі урядово ухвалених статутів,

протоколювали свою діяльність, вели касові книги, провадили рахунки тощо, послуговувалися офіційно-діловою термінологією, що створювалася на питомій мовній основі.

Писемні та усні форми офіційно-ділового стилю української мови вироблялися у численних промовах українських депутатів на краєвих соймах, сесійних засіданнях державної ради (парламенту) у Відні, на вічах селянських громад, з'їздах, зборах і конференціях національно-культурних та професійних товариств, під час участі в дебатах та дискусіях, перебіг яких подавала тодішня періодика. Так, у газеті «Буковина» подані такі жанрові різновиди ділового стилю: *статуту, звідомлення, справоздання* (звіти) про діяльність, *промови, інтерпеляції* (депутатські запити), *відозви* (звернення), *протоколи, стенограми засідань, зборів, офіційні оповістки* (повідомлення).

Дослідження всіх згаданих джерел, їх лексикографічний опис дасть змогу якнайповніше проаналізувати формування офіційно-ділового стилю української мови в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. та в наступні періоди, переглянути й уточнити стильову періодизацію української літературної мови.

Список використаних джерел

1. Бідер Герман. Українська мова в Габсбурзькій монархії (1772–1918 рр.) / Герман Бідер // Мовознавство. – 1997. – № 1. – С. 24–29.
2. Вільна організація українського учительства на Буковині, товариство в Чернівцях. Статут. – Чернівці, 1908. – 9 с.
3. Вістник законів державних королівств і країв заступлених в раді державній. Рочник 1896. – Відень : Із цісарско-королівської надвornoї та державної печатні, 1896. – 766 с.
4. Вістник законів і розпоряджень для воєводства Буковини : Щорічник. Вип. 1–15 (1897 р.); Вип. 1–32 (1898 р.); Вип. 1–37 (1899 р.); Вип. 1–31 (1900 р.). – Чернівці: Ц. к. університетска друкарня р. Екгардта (Осип Муха), 1897–1900.
5. Евин Ф. Правотар: Збірник обов'язуючих цивільних і карних законів та приписів про права рускої мови враз з взорами судових подань, скарг, внесень, жалоб, грамот, векселів і пр. і подань в справах адміністраційних з приписами про стемплєві,

вписові і переносні належитости / Ф. Евин. – Жовква: В печатні ОО. Василян, 1909. – 932 с.

6. Жовтобрюх М. А. Мова української періодичної преси (кінець XIX – початок XX ст.) / М. А. Жовтобрюх – К. : Наукова думка, 1970. – 303 с.

7. Жовтобрюх М. А. Мова української преси (до середини дев'яностих років) / М. А. Жовтобрюх. – К. : Вид-во Академії наук УРСР, 1963. – 412 с. (Акад. наук Укр. РСР. Ін-т мовознавства).

8. Левицький К. Німецько-український правничий словар / Кость Левицький. – Відень, 1920. – 494 с.

9. Марко І., Ткач Л. Системний характер морфемно-словотвірних ознак спеціальної лексики, вживаної в західноукраїнських виданнях офіційно-правових документів кінця XIX – початку XX ст. // Вісник Львівського університету: зб. наук. праць / Відп. за вип. канд. філол. наук Оксана Костів. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2017. – Вип. 64. Ч. 1. (Серія філологічна). – С. 52–66.

10. Мозер М. Причинки до історії української мови / за заг. ред. С. Вакулєнка / М. Мозер. – Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2008. – XVI, 832 с.

11. Муромцева О. Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX ст. / О. Г. Муромцева. – Харків, 1985. – 152 с.

12. Никифорак М. Крайові мови на Буковині за Австрії : правовий статус і реалії / М. Никифорак // Вісн. Акад. правових наук / Ред. кол. : В. Я. Тацій (гол. ред.) та ін. – Харків : Основа, 2004. – № 1. – С. 50–56.

13. Руска Бєсїда, літературне товариство в Чернівцях. Статут. – Чернівці, 1888. – 8 с.

14. Руска Рада. Буковинське політичне товариство. Статут. – Чернівці, 1893. – 3 с.

15. Руска школа, товариство в Чернівцях. Статут. – Чернівці, 1887. – 12 с.

16. Руский Дїм Народний, товариство в Чернівцях. Статут. – Чернівці, 1897. – 15 с.

17. Смаль-Стоцький С. Громада, або який лад і порядок має бути в громаді, які права має громада, громадянин, старшина і рада громадянська, як вибирає ся раду громадську і

старшину, для руских громад на науку / Степан Смаль-Стоцький. – Чернівці: Руска Рада, 1900. – 44 с.

18. Смаль-Стоцький С. Порадник, як закладати каси позичкові і щадничі (райфайзенські) / Для руских громад на Буковині / С. Смаль-Стоцький. – Чернівці, 1900. – 52 с.

19. Ткач Л. О. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX століття. Джерела і соціокультурні чинники розвитку. Частина 2. / Л. О. Ткач. – Чернівці : Книги – XXI, 2007. – 704 с.

20. Ткач Л. О. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX століття. Частина 1 : Матеріали до словника / Л. О. Ткач. – Чернівці : Рута, 2000. – 408 с.

21. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941) : Стан і статус. / Ю. Шевельов. – Чернівці: Рута, 1998. – 208 с.

22. Juridisch-politische Terminologie für die slavischen sprachen Oesterreichs (deutsche-rutenische separate Ausgabe). Vien, 1851. – 294

Баулін О. В., викладач відділу підготовки прокурорів з нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук, доцент

МОВНІ АСПЕКТИ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ (IN ABSENTIA)

Відповідно до Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» [1] Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) був доповнений главою 24-1 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень» [2]. Закріплені в статтях цієї глави норми регулюють здійснення досудового розслідування окремих видів злочинів в умовах, коли підозрюваний особисто участі у ньому не приймає, а воно відбувається для нього заочно («за відсутності», латинською мовою – *in absentia*).

Спеціальне досудове розслідування починає здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді, ухвалені за результатами розгляду відповідного клопотання сторони обвинувачення за обов'язкової участі особи, яка його подала (слідчого, прокурора), і захисника [3, с. 27]. Тільки після цього загальний режим досудового розслідування змінюється на спеціальний, який передбачає цілу низку процесуальних особливостей. При цьому, в силу вимог ч. 2 ст. 7, ч. 1, ч. 2 ст. 297-1, абз.1, 2 п. 20-1 Розділу XI КПК зміст та форма спеціального досудового розслідування повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, здійснюватися воно повинно лише у провадженнях щодо визначених у законі злочинів за загальними правилами досудового розслідування та з урахуванням особливостей, встановлених законом, а сторона обвинувачення зобов'язана використати всі передбачені законом можливості для дотримання прав підозрюваного.

Із запровадженням в Україні такого порядку досудового розслідування досить актуальними під час його застосування стають мовні аспекти, оскільки за відсутності повноцінної комунікації слідчого і прокурора з підозрюваним не виключається можливість порушення окремих положень ст. 29 КПК щодо мови, якою здійснюється кримінальне провадження, як засади кримінального провадження. Зокрема, ч. 2 ст. 29 КПК передбачає, що особа, яка не володіє державною мовою, повідомляється про підозру також і тою мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння суті підозри. Переклад судових рішень та інших процесуальних документів кримінального провадження засвідчується підписом перекладача (ч. 4 ст. 29 КПК). До того потрібно враховувати, що підозрюваний вправі користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави (п. 18 ч. 3 ст. 42 КПК).

Зрозуміло, що спеціальне досудове розслідування здійснюється державною мовою і сторона обвинувачення, слідчий суддя та суд обов'язково складають усі процесуальні документи українською мовою (ч. 1 ст. 29 КПК). Але у цьому розслідуванні специфічним є порядок вручення процесуальних документів підозрюваному. Так, повістки про виклик підозрюваного для участі в процесуальних діях надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування і обов'язково публікуються в засобах масової інформації

загальнодержавної сфери розповсюдження (з моменту опублікування такої повістки в газеті «Урядовий кур'єр» підозрюваний вважається належним чином ознайомленим з її змістом) та на офіційних веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування, а копії процесуальних документів, які підлягають врученню підозрюваному, надсилаються його захиснику (ст. 297-5 КПК).

Справа у тому, що фізична відсутність підозрюваного у спеціальному досудовому розслідуванні, участь у якому він частіше ігнорує заради уникнення притягнення його до кримінальної відповідальності, зовсім не означає, що у такому розслідуванні не має місця гарантіям захисту і охорони прав та законних інтересів цієї особи.

Аналіз положень ст. 42 КПК, в якій закріплені основні процесуальні права підозрюваного, а також положень ст. 45-54 КПК, що регулюють діяльність захисника, у їх системному зв'язку з положеннями статей глави 24¹ КПК, які встановлюють порядок здійснення спеціального досудового розслідування, дозволяє зробити висновок, що підозрюваний, стосовно якого здійснюється спеціальне досудове розслідування, як мінімум, вправі знати про здійснення щодо нього спеціального кримінального провадження за підозрою у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, про свої процесуальні права та обов'язки у цьому провадженні, а також про його наслідки. І знати це через опубліковані в «Урядовому кур'єрі» повідомлення на мові, яку він розуміє.

Процесуальні гарантії діють і в тих випадках, коли процесуальні права підозрюваного не були чи не можуть бути реалізовані [4, с. 6]. В якості гарантій тут виступають закріплені в законі правові вимоги, призначення і мета яких полягає в охороні прав підозрюваного. Виконання такого характеру вимог у спеціальному досудовому розслідуванні згідно з ч. 2 ст. 7, ч. 1 ст. 9 КПК покладається на сторону обвинувачення (слідчого, прокурора).

Якщо сторона обвинувачення має переконливі докази того, що підозрюваний у такому провадженні володіє українською мовою на достатньому рівні щоб зрозуміти суть опублікованих та надісланих його захиснику документів, то проблем не виникає. Але вони можуть виникнути у випадках, коли докази щодо володіння підозрюваним державною мовою

на такому рівні у провадженні будуть відсутні, оскільки суду першої інстанції у разі ухвалення вироку за наслідками кримінального провадження, в якому здійснювалося спеціальне досудове розслідування (*in absentia*), буде важко окремо обґрунтувати, що стороною обвинувачення були здійсненні всі можливі передбачені законом заходи щодо дотримання прав підозрюваного на захист та доступ до правосуддя з урахуванням встановлених законом особливостей такого провадження (ч. 5 ст. 374 КПК).

Якщо ж сторона захисту переконає суд у тому, що підозрюваний не володіє державною мовою на достатньому для розуміння суті опублікованих і наданих йому стороною обвинувачення через захисника процесуальних документів, а переклад їх на мову, якою володіє ця особа, і оприлюднення на такій мові не здійснювалися, то скоріш за все судом, якщо не першої, то наступних судових інстанцій, буде констатоване істотне порушення вимог кримінально-процесуального закону, яке виявилось у порушенні положень цілої низки взаємопов'язаних загальних засад кримінального провадження, а саме: мови, якою здійснюється кримінальне провадження (п. 22 ч. 1 ст. 7, ч. 2, ч. 3, ч. 4 ст. 29 КПК); забезпечення права на захист (п. 13 ч. 1 ст. 7, ст. 20 КПК); доступ до правосуддя (п. 14 ч. 1 ст. 7, ст. 21 КПК); законність (п. 2 ч. 1 ст. 7, ст. 9 КПК); верховенство права (п. 1 ч. 1 ст. 7, ст. 8 КПК), та унеможливило ухвалити законне і обґрунтоване судове рішення.

Отже, під час здійснення спеціального досудового розслідування слідчий і прокурор повинні приділяти особливу увагу збиранню доказів, що вказують на вільне або достатній рівень володіння підозрюваним мовою, якою було доведено до його відома зміст повідомлень сторони обвинувачення та інших процесуальних документів шляхом їхньої публікації в газеті «Урядовий кур'єр» або надсилання їх копій захиснику.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: Закон України від 7 жовтня 2014 р. // Голос України. – 2014. – 30 жовтня. – № 209.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. // Офіц. веб-сайт Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>.

3. Спеціальне кримінальне провадження в Україні: наук.-практ. посібник / за ред. Ю.Г. Севрука, А.В. Столітнього. – К.: Національна академія прокуратури України, 2017. – 268 с.

4. Баулін О. Гарантії прав підозрюваного під час здійснення спеціального досудового розслідування / Баулін О., Мазур О. // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2018. – № 1 (17). – С. 1–11; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.chasopysnapu.gp.go/pdf/1-2018/baulin_mazur.pdf.

Закутня А. Ю., аспірант кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

СФЕРА ЮРИДИЧНО РЕГУЛЬОВАНИХ ПОСЛУГ У ТЕМАТИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ДРУКОВАНОЇ РЕКЛАМИ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У сучасному суспільстві рекламу розглядають як один з різновидів масової комунікації, як інструмент впливу на певні групи людей з метою спонукати їх до дій, бажаних для рекламодавця. Механізми реалізації рекламного впливу полягають у створенні й розповсюдженні за кошти рекламодавця інформативно-образних, експресивно-сугестивних текстів односпрямованого й неособистісного характеру [4, 5–6]. Структуру таких текстів формують різні складники: вербальні, невербальні, підтекстові й позатекстові – в залежності від того, з якою із вужчих сфер масової комунікації пов'язана реклама, – комерційною, політичною чи соціальною. Одним із наслідків глобалізаційних процесів у світовій економіці та політиці є певна стандартизація рекламного продукту – і за структурою, і за конкретним змістом – що характерне передусім для реклами світових брендів. Проте дослідники реклами – її історії як однієї з форм культурної діяльності людини та як технології – стверджують, що рекламний текст і рекламний дискурс перебувають у національно-культурному просторі мови й можуть служити для

зміцнення національної самосвідомості народу та формування світоглядних стереотипів [2, с. 18]. Отже, мовою реклами повинна бути рідна мова її адресата (споживача).

Початки української реклами – як текстів, що були адресовані українцям і написані їхньою рідною мовою – тісно пов'язані з появою українськомовних періодичних видань (газет, календарів тощо) та розвитком різноманітних форм економічного, суспільно-політичного та міського побутового життя на західноукраїнських землях у період їх перебування в кордонах Австро-Угорщини. В Галичині й на Буковині українська мова мала статус однієї з офіційних (краєвих) мов і відповідні до цього статусу суспільні функції: була мовою юридичних документів (законів, розпоряджень і подібн.), судівництва, освіти, банківської діяльності, торгівлі, преси і політики, громадсько-культурного життя (докладніше про це – в працях Ю. Шевельова [6], Л. Ткач [5], І. Марко [3]). У період після Першої світової війни розвиток української реклами пов'язаний передусім з львівськими виданнями (як-от: газета «Діло», календарі «Криниця», «Червона Калина», «Дніпро»), меншою мірою – з чернівецькими (газета «Час»). Значний обсяг рекламних текстів уміщували періодичні видання української діаспори, що побачили світ у США, Канаді та інших країнах.

У переліку юридичних послуг, що надавалися після Другої світової війни, переважали такі, що були пов'язані з підготовкою та перекладом еміграційних документів, ідентифікацією особи, підтвердженням рівня освіти та кваліфікації. Рекламу такого змісту публікували еміграційні видання українців (як-от: газета оголошень «Дунай», що почала виходила в 1948 р.в Німеччині українською, німецькою й іншими мовами; численні американські видання – зокрема, газета «Свобода», календарі-альманахи «Нового Шляху» «Гомону України» тощо). З публікації в газеті «Дунай» довідуюся про юридичну фірму «Rapid», яка позиціонувала себе як «українське бюро правової поради й перекладів» і пропонувала свої послуги переміщенням особам та біженцям (т. зв. «Ді-Пі» від англ. *displaced person*, *DP*): переклад документів на всі мови з їх легалізацією, виготовлення фотокопій, юридичні консультації, пошук рідні у країнах Європи та Америки тощо.

З мовного погляду рекламні оголошення юридичних фірм цікаві тим, що в них зафіксовані як традиційні, так і актуальні

для свого часу юридичні терміни, сталі звороти, у яких відображений поняттєвий апарат правничих відносин.

Реклама кінця XIX – першої половини XX ст. мала спільну із сучасною рекламою загальну прагматичну настанову – інформувати про товари та послуги й залучати потенційних набувачів цих товарів та послуг до своїх клієнтів. Проте аналіз тематики, змісту та стилю рекламних текстів показує і їх суттєву відмінність: дуже часто вони мали персоніфікований характер і містили конкретну фактичну інформацію з різних сфер тогочасного життя. Так, зокрема, з рекламних текстів газети «Діло» можна дізнатися про діяльність адвокатів, нотаріусів, страхувальних товариств, банків тощо. У 1918–1920-х рр. галицькі адвокати займалися кримінальними справами; відшкодуваннями за невинні ув'язнення і військові вбивства та ін. (Нижче подаємо рекламні оголошення, опубліковані у газеті «Діло» про діяльність адвокатів та детективів):

Красевий адвокат / Др. Олександр Марітчак / веде адвокатську канцелярію в Руднах в «Народнім Домі» (1918, ч. 24).	
Канцелярія адвоката Едварда Трусевича / радника двора / субститута бл. п. Івана Сас Комарницького / Львів, вул. Словацького 8. / Інтервеніює в справах о відшкодоване за невинні вязнення і воєнні убийства (1918, ч. 205).	
Адвокат і оборонець / Д-р Роман Перфецький / веде адвокацьку канцелярію / Львів, вул. Сикстуська ч. 43 б (1918, ч. 135).	

<i>Надіслане / Д-р Іван Кобилецький / адвокат в Дрогобичі пошукує рутимованого конципієнта під дуже корисними услівями. Посада сейчас до обнятя (1918, ч. 220).</i>	
<i>Адвокат Красвий екер. Радник / Михайло Балтарович / в Золочеві / переніс свою канцелярію до церковного дому побіч мійської церкви (1918, ч. 245).</i>	
<i>Адвокат і оборонець в карних справах / Д-р Степан Баран / веде адвокатську канцелярію в Тернополі, вул. 3 Мая ч. 5 / (готель Адлера, побіч Нар. Торговлі) (1922, ч. 7).</i>	
<i>Концес[іоноване] Бюро Детективів / Дир. Іван Дворніцкі / Львів, вул. Гродіцьких 11. Тел. 19-16 / Переводить: обшуки, обсервації і уділяє / всяких інформацій як в місци так і на провінції. Дискреція запевнена (1925, ч. 95).</i>	

Рекламні тексти Кооперативного Банку «Дністер», що публікувалися в газеті «Діло» в 1929–1930 рр., свідчать про комплексну стратегію залучення клієнтів, в якій були застосовані різні аргументи:

1) апелювання до патріотичних почуттів та національної самосвідомості українців:

<i>Докажіть ділом, що клич «Свій до Свого» / не є для Вас пустим звуком і забезпечуйте / будинки в дозволеній законом 1/3 частини, / а рухомості на повну вартість в / Т-ві Взаємних Обезпечень «Дністер» ... (1929, ч. 232)</i>	
<i>Ощадність – дорога до добробуту одиниці й народу, тому складайте хочби найдрібнішу готівку в Кооперативному Банку «Дністер» ... (1930, ч. 98).</i>	
<i>Лише економічно сильні нації є сильні політично. —кожний українець повинен щадити, щоб скріпити економічно себе й свою націю. Свої ощадности повинен вкладати до / Кооперативного Банку «Дністер» ... (1930, ч. 99).</i>	

2) апелювання до родинних почуттів:

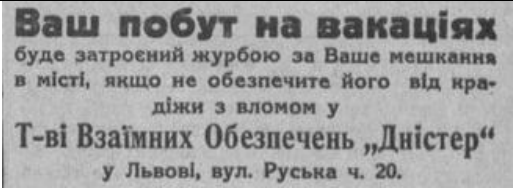
<i>Хто любить свою жінку й свої діти / для нього не є байдужою будучність рідні і його власна, той складає свої ощадности в / Т-ві Взаємних Обезпечень «Дністер» ... (1930, ч. 32)</i>	
---	--

3) апелювання до художньо-поетичного чи гумористичного чуття, з використанням мовної гри:

<i>З маленького джерела випливає Дністер. З маленьких ощадностей зростає для Вас великий капітал, коли свою готівку складатимете в / Кооперативному Банку «Дністер» ... (1930, ч. 111).</i>	
<i>Гроші є круглі – котяться, але не розкотяться, коли їх вкладову книжку в / Кооперативному Банку «Дністер»... (1930, ч. 102).</i>	

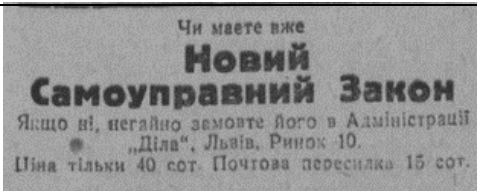
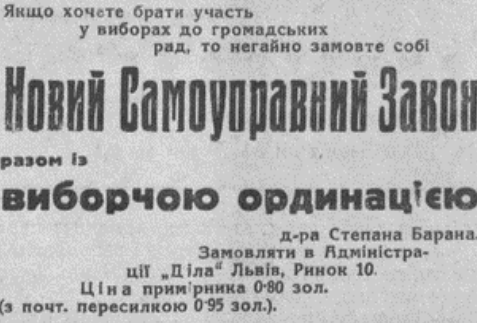
Як один із найбільш дієвих аргументів автори реклами «Дністра» застосували засторогу від крадіжок. Тексти із застереженнями, синтаксично організовані як уявний діалог з клієнтом, відзначаються особливою стилістичною гнучкістю й варіативністю аргументації, напр.:

<i>Виїхати спокійно на вакації можете лише тоді, коли обезпечите свої рухомості від крадіжки з вломом а / Т-ві Взаїмних Обезпечень «Дністер» ... (1930, ч. 123)</i>	
<i>Ні замки, ні сторож, ні пес не перешкоджають злодіям вломитися в Ваше мешкання і зрабувати Ваше майно, то обезпечіть його від крадіжки з вломом у / Т-ві Взаїмних Обезпечень «Дністер» ... (1930, ч. 125)</i>	

<i>Ваш побут на вакаціях буде затрошений журбою на Ваше мешкання в місті, якщо не обезпечите його від крадіжки з вломом у / Т-ві Взаїмних Обезпечень «Дністер» ... (1930, ч. 126)</i>	 Ваш побут на вакаціях буде затрошений журбою за Ваше мешкання в місті, якщо не обезпечите його від крадіжки з вломом у Т-ві Взаїмних Обезпечень „Дністер“ у Львові, вул. Руська ч. 20.
<i>Вакації можуть Вас дуже дорого коштувати, якщо не обезпечите свого мешкання від крадіжки з вломом в / Т-ві Взаїмних Обезпечень «Дністер» ... (1930, ч. 127)</i>	 ВАКАЦІЇ можуть Вас дуже дорого коштувати. якщо не обезпечите свого мешкання від крадіжки з вломом в Т-ві Взаїмних Обезпечень „Дністер“ у Львові, вул. Руська ч. 20.
<i>Будете мати викиди совісти, якщо Ваше мешкання обікрадуть вломники, а Ви його передше не обезпечите в / Т-ві Взаїмних Обезпечень «Дністер» ... (1930, ч. 128)</i>	 Будете мати викиди совісти, якщо Ваше мешкання обікрадуть вломники, а Ви його передше не обезпечите в Т-ві Взаїмних Обезпечень „Дністер“ у Львові, вул. Руська ч. 20.
<i>Побут в горах буде для Вас відпочинком і приємністю лише тоді, якщо обезпечите своє мешкання від крадіжки з вломом в / Т-ві Взаїмних Обезпечень «Дністер» ... (1930, ч. 129)</i>	 Побут в горах буде для Вас відпочинком і приємністю лише тоді, якщо обезпечите своє мешкання від крадіжки з вломом в Т-ві Взаїмних Обезпечень „Дністер“ у Львові, вул. Руська ч. 20.

Пані! Не боїтеся, що Ваші дорогоцінності, футра, суконки, постіль і т. п. заберуть вломники в часі Вашого побуту на селі? Це може дуже легко статися, тому обезпечіть своє мешкання від крадіжки з вломом в / Т-ві Взаїмних Обезпечень «Дністер» ... (1930, ч. 130)	 ПАНІ! Не боїтеся, що Ваші дорогоцінності, футра, суконки, постіль і т. п. заберуть вломники в часі Вашого побуту на селі? Це може дуже легко статися, тому обезпечіть своє мешкання від крадіжки з вломом в Т-ві Взаїмних Обезпечень „Дністер“ у Львові, вул. Руська ч. 20.
---	--

Предметом реклами зрідка могли виступати й видання законів, як-от «Новий самоуправний закон» в 1934 р.:

Чи маєте вже / Новий Самоуправний Закон / Якщо ні, негайно замовте його в Адміністрації «Діла», Львів, Ринок 10. / Ціна тільки 40 сот. Почтова пересилка 15 сот. (1934, ч. 2)	 Чи маєте вже Новий Самоуправний Закон Якщо ні, негайно замовте його в Адміністрації «Діла», Львів, Ринок 10. Ціна тільки 40 сот. Почтова пересилка 15 сот.
Якщо хочете брати участь у виборах до громадських рад, то негайно замовте собі / Новий Самоуправний Закон / разом із виборчою ординацією / д-ра Степана Барана. / Замовляти в Адміністрації «Діла» Львів, Ринок 10. / Ціна примірника 0-80 зол. / (з почт. Пересилкою 0-95 зол.) (1934, ч. 135)	 Якщо хочете брати участь у виборах до громадських рад, то негайно замовте собі Новий Самоуправний Закон разом із виборчою ординацією д-ра Степана Барана. Замовляти в Адміністрації «Діла» Львів, Ринок 10. Ціна примірника 0-80 зол. (з почт. пересилкою 0-95 зол.).

<i>Необхідна книжка для нашого села, з уваги на недалекі вибори до сільських самоуправних установ / Новий Самоуправний Закон / враз з / виборчим регуляміном / Ціна тільки і зол. 0-80 (з поштового пересилкою 0-95 зол.). — Замовляти в Адміністрації «Діло», Львів, Ринок ч. 10 (1934, ч. 141).</i>	
---	--

Українські рекламні тексти кінця XIX – першої половини XX ст. заслуговують на дослідницьку увагу сучасних лінгвістів, юристів, рекламистів, істориків, культурологів, адже інформація, зафіксована в цих текстах, є однією з комірок культурної пам’яті української народу.

Список використаних джерел

1. Закутня А. Ю. Структурні та стилістичні особливості українських рекламних текстів кінця XIX – першої половини XX ст. / А. Ю. Закутня // *Dialogul slavisticilor la inceputul secolului al XXI-lea*. – Cluj-Napoca, 2017. – Anul VI, nr. 1/2017. – P. 118–131.
2. Зирка В. В. Манипулятивные игры в рекламе. Лингвистический аспект / В. В. Зирка. – М., 2009. – 253 с.
3. Марко І. В. «Вісник законів державних» і формування засобів офіційно-ділового стилю української мови за часів Австро-Угорщини / І. В. Марко // *Науковий вісник Чернівецького університету: Слов’янська філологія: Зб. наук. праць*. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – Вип. 496–497. – С. 61–68.
4. Медведева Е. В. Рекламная коммуникация / Е. В. Медведева. – М., 2003; 3-е изд. М.: Издательство ЛКИ/URSS, 2007.
5. Ткач Л. О. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст. Частина 2 : Джерела і соціокультурні чинники розвитку / Л. О. Ткач. – Чернівці : Чернівці–XXI, 2007. – 704 с.
6. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): стан і статус / Ю. Шевельов. – Нью-Йорк: Сучасність, 1987. – 295 с.

Дмитрик Р. В., ад'юнкт кафедри
адміністративної діяльності Національної
академії внутрішніх справ

МОВА ПРАВА – ОСОБЛИВІСТЬ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Мова – це унікальне явище життя і професійної діяльності людини. Вона чітко визначає її національний характер, інтелектуальні і естетичні інтереси; виявляє ділові якості; свідчить про загальний розвиток особистості. Тож знати мову народу, серед якого живеш – ознака культури й освіченості; знати рідну мову – священний обов'язок; грамотно й етично використовувати мову фаху – норма професійного буття. Видатний вчений Іван Огієнко писав: « Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма нашого організування» [1].

Для спеціаліста нового покоління надзвичайно важливою ознакою професіоналізму є вільне володіння мовою. Необхідно аби він умів не лише висловлюватись на професійному рівні, оперуючи при цьому юридичною термінологією, а й досконало володів загальновживаною лексикою [2]. Так відповідно до ст. 3 Закону «Про Національну Поліцію» [3] правову основу діяльності поліції складає Конституція України, Закони України та інші нормативно правові акти, міжнародні договори та пакти, ратифіковані Верховною Радою України, тощо. Саме на поліцейського, як представника держави, покладений обов'язок дотримання вимог чинного законодавства з метою забезпечення та реалізації прав та свобод людини, гарантованих Конституцією.

Отже, впровадження в практичну діяльність правоохоронної структури мову права, як професійну особливість мовного спілкування є прямим обов'язком поліцейського. Водночас, мова поліцейського має бути чіткою, лаконічною, доступною та зрозумілою для всіх верств населення. Застосування мови права в діяльності правоохоронця не є самоціллю, перш за все пріоритетом є надання послуг правоохоронного характеру, допомога тим хто її потребує. Так, поліцейський – це фахівець з правознавства, який володіє достатнім рівнем знань, умінь та навичок мовної комунікації, та активно застосовує норми права у своїй практичній діяльності, тлумачить закони, нормативно-правові акти тощо. Професійна мова поліцейського служить інструментом для розуміння закону суспільством через призму діяльності правоохоронної системи.

Тому порушення поліцейським мовних або правових норм чи невірне їх тлумачення може призвести до негативних наслідків. Трактуючи закон чи законодавчі акти працівник поліції має досконало володіти знаннями мовної норми. Отже, мова права має такі характерні ознаки: точність, чіткість, визначеність, ясність, зрозумілість, розумна стислість, інформаційна насиченість, конкретність, інформативно-зобов'язальний характер, системність, логічність, об'єктивність, нейтральність, сталість, нормативність мовних засобів тощо [4].

В діяльності правоохоронця мова права займає ключову позицію, та виступає і як носій інформації і як засіб впливу. За допомогою мови права відбувається взаємодія та вплив на співрозмовника. Уміле застосування мовної практики в рамках професійної діяльності поліцейського дає позитивний результат при вирішенні покладених завдань. Мова права в діяльності правоохоронця – це взаємодія знань з галузі права, юриспруденції, юридичної термінології, умінь ефективного та доречного застосування їх у практиці. Це навички, які полягають у напрацюванні відповідних складових особистісних якостей невербального мовлення (тембр голосу, міміка, жести, пози тіла, тощо), а також постійне підвищення свого фахового рівня з галузей права (опрацювання наукової, юридичної літератури, вивчення нормативної бази, розширення діапазону застосування набутих юридичних знань). Така триєдина складова мови права та особистий професійний зріст дозволяє ефективно та повноцінно здійснювати покладені на поліцію обов'язки в умовах нової реформованої правоохоронної системи. Мову права поліцейського ми можемо розглядати як усну і письмову. До усної форми мови права, на нашу думку, доцільно віднести: спілкування, роз'яснення, тлумачення, обговорення, коментування в рамках юридичної проблематики тощо. До письмової форми мови права, в рамках здійснення правоохоронної діяльності, відносимо: складання нормативно-правових документів, документації, звітності, облік інформаційної документації тощо. Безумовно, мова права не може бути повністю реалізована в практичній діяльності поліцейського без знань основ мовознавства. Важко уявити поліцейського який здійснює поліцейську діяльність не набувши професійних навиків та умінь так і мова права в діяльності поліцейського починається з основ мови набутих ще у дитинстві. Цілеспрямованість у професійному зростанні, вдосконалення набутих знань, досвід – формує професійну мову правоохоронця.

В рамках поставленої проблематики звернемося до досвіду минулих років, де імідж міліціонера-правоохоронця, правника набув багатьох негативних рис, таких як низький професіоналізм, слабка фізична підготовка, недостатній рівень загальної освіченості й надзвичайно незадовільна культура мовлення. Примітивний, «комічний» міліціонер-улюблений персонаж багатьох коміксових тележурналів та гумористичних телесеріалів. Його мова – це суцільний суржик, а судження – примітивні та недолугі [2].

Сьогодення вимагає від реформування правоохоронної системи зміни «обличчя» поліції, суспільство прагне нових взірцевих образів поліцейського нового покоління. Зосереджуючись на формуванні нового іміджу поліції та поліцейського виникає потреба у комплексному підвищенні професійного авторитету, рейтингу діяльності, рекламуванні та пропаганді позитивних результатів.

Створення нового образу поліцейського-правника, який володіє українською мовою, має багатий лексичний запас, вільно та змістовно будує речення, доцільно застосовує юридичну термінологію не перенасичуючи її зайвою інформацією та за необхідності може надати професійну допомогу, дасть позитивний результат у вигляді довіри суспільства, як до діяльності окремого поліцейського так поліції в цілому.

Правоохоронець нової формації – це фахівець який добре володіє українською мовою знає нормативно-правову основу своєї діяльності та наділений цілим рядом морально-етичних якостей, який самовіддано покликаний служити народу України.

В рамках висвітленого питання з'ясовано, що механізм профільного навчання майбутніх поліцейських з таких дисциплін як мова права в діяльності поліцейського, ораторське мистецтво, ділове мовлення, риторика, літературне мовлення, тощо потребує вдосконалення. Ці дисципліни мають зайняти відповідне положення з профільними дисциплінами при підготовці майбутнього правоохоронця. Спрямування освітніх програм має бути зосереджено на формуванні всебічно розвиненої особистості, розумово активної в професійній сфері діяльності з сформованими уміннями комплексного застосування набутих знань, умінь та навичок.

Список використаних джерел

1. Кацавець Р.С. «Мова у професії юриста» інформаційний ресурс http://kafedr.at.ua/_bd/2/295.pdf.
2. Сковронська І.Ю. «Мовна культура та проблеми виховання майбутніх правників» інформаційний ресурс <https://www.google.com.ua>.
3. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 // <http://zakon.rada.gov.ua/>.
4. Мова права інформаційний ресурс <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

Шубіна Н. М., ад'юнкт кафедри адміністративної діяльності Національної академії внутрішніх справ

МОВНА КОМУНІКАЦІЯ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

В рамках реформування національної правоохоронної системи відбувається докорінне оновлення процедури професійного відбору кандидатів на посаду поліцейського. Так, згідно Закону «Про Національну поліцію» (далі Закон) поліцейськими можуть бути громадяни України, які досягли 18-річного віку, мають повну загальну середню освіту та володіють українською мовою [1]. остання вимога, на перший погляд, носить формальний характер, хоча, насправді, вільне володіння державною мовою, її ефективне застосування є основним показником високого рівня професіоналізму поліцейського. Саме тому, формування навичок професійної комунікації, впровадження фахової мови, розвиток культури мови в правоохоронній діяльності на сьогодні мають особливу актуальність.

Поліцейський є фахівцем у сфері правознавства та юриспруденції, що наділений повноваженнями представляти інтереси держави перед громадою та суспільством, як його законний представник. Відтак, його активна мовна позиція при взаємодії з суспільством на засадах партнерства, вміння вірно тлумачити норми права та закону, зрозуміло подавати інформацію підвищує рівень довіри громади до поліції в цілому.

Робота над формуванням мовної культури працівників поліції є нагальною потребою сьогодення, адже саме від умілого застосування комунікативних якостей мовлення у спілкуванні

залежить професіоналізм працівника поліції. Здатність логічно аналізувати інформацію, правильно формулювати думку та доступно передавати інформацію є основною складовою мовної комунікації поліцейського.

Мовна комунікація в професійній діяльності поліцейського займає особливе місце, адже застосування будь-яких поліцейських заходів завжди передбачає спілкування. При цьому основним завданням мовної комунікації є інформування, пояснення, переконання, заспокоєння, з'ясування.

Які ж особливості характерні для мовної комунікації поліцейських? Для того, щоб дати відповідь на це питання, необхідно в першу чергу з'ясувати природу комунікації та засоби її вираження.

У найбільш загальному розумінні **комунікація** означає обмін значеннями або інформацією між індивідами (від джерела (адресанта) до одержувача (адресата) засобами спільної системи символів або коду. Код охоплює сукупність сигналів, що передають, як правило, одним засобом або каналом. Основним засобом комунікації є мова (вербальна, словесна), яка забезпечує обмін інформацією між індивідами, індивідом та суспільством [2].

Спілкування поліцейських – складний процес встановлення і розвитку контактів з іншими людьми під час виконання професійних обов'язків, що полягає в обміні інформацією й обумовлений необхідністю спільної діяльності й взаєморозуміння в процесі міжособистісної взаємодії. Саме тому, працівники поліції повинні знати як загальні закономірності спілкування, так і особливості їх проявів у конкретних умовах службової діяльності, володіти технологіями та психотехніками спілкування, тобто бути здатними ефективно взаємодіяти з оточуючими в системі міжособистісних стосунків.

Спілкування для поліцейських – це досить важливий процес, який забезпечує успішне виконання ними службових завдань, а також дозволяє надавати чи отримувати необхідну інформацію, зберігаючи при цьому шанобливе ставлення до людини, демонструючи готовність і здатність надавати якісні професійні послуги всім громадянам. Залежно від ситуацій та конкретних завдань поліцейський, як представник влади, має дотримуватись в спілкуванні офіційно-ділового стилю мовлення, який характеризується вживанням установлених конструкцій, відсутністю емоційного забарвлення, мовної індивідуальності

автора, двозначних слів та висловів. Простота будови речення, чіткість, ясність, доречність, лаконізм, доступність для розуміння наданої інформації – всі ці компоненти створюють гармонійну організацію думки поліцейського.

Водночас, варто зауважити, що діяльність поліцейського не обмежується лише офіційно-діловим стилем спілкування. Залежно від необхідності вирішення різного роду завдань поліцейський може використовувати й інші стилі мовної комунікації, а саме:

- ситуаційно-діловий стиль – застосовується для вирішення певного службового завдання. На перебіг і результат контакту впливають цілі, завдання та обстановка, що склалася;

- юридичний – застосовується у ситуаціях, що передбачають реалізацію поліцейським своїх прав і обов’язків. З боку поліцейського спілкування відбувається суворо в режимі дотримання встановлених норм, що розуміє і його партнер по спілкуванню;

- статусно-рольовий – це не спілкування двох друзів, що розмовляють як рівний з рівним, коли можна говорити все. І поліцейський, і громадянин усвідомлюють відмінності позицій у ситуації, що спонукала їх до спілкування [3].

Підсумовуючи викладене, можна зробити такий узагальнюючий висновок: мовна комунікація в мовному просторі правоохоронної структури виступає, як активна форма взаємодії між суспільством та державою. Вдосконалення мовних знань поліцейських, уміння ефективно їх застосовувати в рамках професійної діяльності, а також підвищення мовної культури правоохоронців є ще одним кроком на шляху до реформування Національної поліції за міжнародними стандартами.

Список використаних джерел

1. Закон про Національну поліцію <http://zakon.radashow/>.
2. Основи теорії мовної комунікації («Академія») <https://academia-pc.com.ua/product/217>.
3. Пам’ятка працівника Національної поліції України: Інформаційно-довідкові матеріали з питань професійного спілкування поліцейських Харків 2017.

Марініч Ж. С., ад'юнкт кафедри
цивільного права і процесу Національної
академії внутрішніх справ

ПРАВО НА ПОВАГУ ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІД ЧАС СПІЛКУВАННЯ ДЕРЖАВНОЮ МОВОЮ З ГРОМАДЯНАМИ УКРАЇНИ

Питання прав поліцейського стає надзвичайно актуальним на тлі суспільних перетворень, які відбуваються в Україні. Стаття 3 Конституції України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю. Це зумовлює у необхідності детальної правової охорони. Проте, незважаючи на конституційну охорону, у повсякденному житті зустрічаються факти порушення честі та гідності поліцейського при спілкуванні ним державною мовою з громадянами України. Таким чином, норми Конституції України повинні підкріплюватися положеннями законів та підзаконних актів. Задіявши норми різних галузей права можна досягти практичного забезпечення всіх без винятку прав поліцейських.

Так, відповідно до ст. 297 Цивільного кодексу України юридично закріплено право на повагу честі та гідності. Честь слід розуміти в якості оціночної категорії, яка спрямована від громадян України до поліцейського. Така оцінка є постійною, оскільки поки суспільство взаємодіє між собою, виникають питання, які підлягають певній оцінці з боку інших осіб. Джерелом даної оцінки є конкретні дії поліцейського (слова, письмова форма, конкретні дії). З огляду на вказане, на нашу думку, під поняттям «честі», як об'єктом даного права, слід розуміти особисте немайнове благо, що є позитивною соціальною оцінкою особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) до загальноприйнятих уявлень про добро і зло та усвідомлення особою цієї оцінки. Стосовно поняття «гідності» необхідно зазначити, що воно, як і честь, вміщує в себе поняття моральної цінності та суспільної значимості. Отже, як видно із вищенаведеного, поняття честі та гідності є доволі близькими, взаємозалежними та взаємопов'язаними, однак не тотожними.

Поліцейський нині є обличчям публічної безпеки, саме правоохоронець щодня під час вирішення професійних завдань спілкується із значною кількістю громадян, надає їм посильну допомогу, запобігає створенню негативних соціальних

конфліктів. Тому він має володіти сукупністю знань та вмінь, що надавали б йому можливість у межах наданих повноважень аналізувати конкретні проблеми, неупереджено та об'єктивно оцінювати різні аспекти своєї роботи, прогнозувати наслідки своїх рішень, оперативно знаходити та застосовувати ефективні методи та засоби розв'язання існуючих та можливих проблем, пов'язаних з його професійною діяльністю.

Співробітники правоохоронних органів є безпосередніми представниками державної влади, з якими громадяни мають пряме спілкування. Велике значення у роботі поліцейського відіграють мова та стиль спілкування.

Мова відображає загальний рівень культури спеціаліста будь-якого фаху, стає своєрідним її показником. Опанування принципами й засадами ділової комунікації є свідченням професійної зрілості фахівця. Водночас треба орієнтуватися на спільні підходи до врахування особливостей ділового спілкування з громадянами України. Слід зважати на те, що людина виростає та виховується в умовах різних національних культур. Відмінності культур можуть бути досить істотними і стосуватись певних елементів спілкування.

Українська мова має свій етикет (правила поведінки й спілкування людей у суспільстві; зовнішній прояв відносин між людьми, культури особистості), що складався впродовж століть, закріплювався у свідомості, регулюючи взаємини між людьми в різних життєвих ситуаціях. Можна виділити наступні ознаки мовленнєвого етикету: ввічливість (риса характеру, яка характеризує особистість гарними манерами, добрими вчинками та освіченістю), гречність (шанобливо ввічливе поведіння з людьми), чемність (форма взаємовідносин між людьми, яка полягає у виявленні уваги, шаноби, доброзичливості), вихованість (загальні норми, вимоги поведінки, яких потрібно дотримуватись), тактовність (вміння вести себе відповідно до прийнятого етикету і етичних норм), обхідливість (ввічливість, привітність у поведінці з людьми), коректність (здебільшого офіційна, суха чемність, уміння «тримати себе в руках» у будь-яких ситуаціях, навіть конфліктних), делікатність (виявлення уваги до конкретної людини), приязність (дружня прихильність, симпатія до когось, дружелюбність, привітність), звичайність (уважність до кого-, чого-небудь, делікатність).

Суворе дотримання правил етикету – важлива умова високої культури поведінки поліцейського як на службі, так і у позаслужбових відносинах. Навіть при негативному ставленні

громадян до поліцейського останній повинен поводитися таким чином, щоб нормалізувати стосунки з людьми, встановити необхідний рівень порозуміння.

Таким чином, професіоналізм працівника органів внутрішніх справ – це здатність до ефективної самореалізації в практичній діяльності його спеціальних професійних знань, що обумовлені особистими якостями та компетенцією. Професіоналізм передбачає не тільки результат чи оцінку діяльності працівника органів внутрішніх справ, але й сам хід його мислення і діяльності; можливі наслідки конкретного способу правоохоронного впливу.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сес. Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: в 2-х т. – 4-е вид., перероб і доп. / Відп. ред. О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова, В. В. Луць. – Київ : Юрінком Інтер, 2011. – 1200 с.
3. Бандурка О. Професійна етика працівника ОВС. – Харків : НУВС, 2001. – 220 с.
4. Крашеніннікова Т.В., Поповський А.М., Руколянська Н.В. Українська мова (за професійним спрямуванням) : Навчальний посібник. Модульний курс. – Дніпропетровськ: Середняк Т.К., 2015. – 330 с.

Корольчук В. В., старший науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Сучасна освітня ситуація характеризується розумінням необхідності зміни педагогічної парадигми, тенденцією переходу від традиційного до інноваційного навчання. Успішність вирішення проблем перебудови процесу навчання пов'язується з науково-обґрунтованою оптимізацією і інтенсифікацією використання активних (проблемних, креативних, евристичних) форм і методів.

Сьогодні інформаційні технології (ІТ) і комп'ютерні мережі (КМ) займають ключові позиції в системі освіти та науки, і як наслідок, у всіх сферах сучасного суспільства. Доступність інформаційних ресурсів, як характеристика сучасних глобальних КМ, стає одним з вирішальних факторів ефективності діяльності суспільства. Тому широке впровадження в щоденну практичну діяльність людей ІТ, що становлять основу глобальних КМ, не може не торкатися освіти та науки, створює об'єктивну необхідність їхнього освоєння в освітньому процесі.

Процеси конвергенції в технологічній інфраструктурі Іт-освіти сьогодні визначаються тим, що ця інфраструктура особливо швидко еволюціонує. Як ні в якій іншій предметній галузі, «експериментальні зразки» і «результати НДР» стають тут доступними за ціною, масовими засобами підтримки процесів навчання і самоосвіти. Поява Web-сервісів на багатьох освітніх порталах спричиняє появу нових моделей навчального процесу. Розширюється спектр платформ, на яких доступні ці сервіси (смартфони, notebook, планшетні ПК, засоби доступу до ресурсів Grid, дорогі і унікальні лабораторні установки).

Розуміння необхідності освоєння ІТ і недоліку наявних знань призводить до пошуку шляхів зміни технічної оснащеності установ, організації постійно діючих семінарів, щодо використання ІТ в системі освіти та науки. Навіть визначення обчислювальної техніки змінилося за останні кілька років від апаратного (комп'ютерного) забезпечення і програмування до навчання на основі ІТ.

У багатьох країнах світу професійна підготовка фахівців уже включає відповідні курси і програми, орієнтовані на повноцінне використання ІТ під час навчання і у майбутній професійній діяльності (засіб, компонент, середовище). Знання і розуміння ролі ІТ, оволодіння основними навичками роботи з різними технологіями КМ повинні також входити в методичні і практичні курси освітніх програм всіх спеціальностей. Відомо, що найбільшою перешкодою у використанні ІТ на всіх рівнях освіти всіх країн, незалежно від їхнього технічного розвитку і оснащеності конкретного навчального закладу, є відставання розробок методики використання ІТ від реальних можливостей доступу і відсутність або недостатність підготовки викладачів.

У сучасному світі йде винятково швидкий процес розвитку інформаційно-обчислювальної і телекомунікаційної

техніки. Відбувається різке збільшення освітніх установ, організацій і осіб, причетних до інформаційних технологій у сфері освіти та науки.

На макрорівні процеси інформатизації сфери освіти та науки безпосередньо залежать від національних цілей держави, економічної ситуації, обсягу ресурсів, які направляються у цю галузь. Тут положення справ змінюються відповідно до об'єктивних законів і прийнятих стратегічних рішень.

На мезорівні (регіон, місто, вуз, факультет, кафедра) зв'язок уже на такий твердий. Конкретні управлінські рішення, ініціатива окремих колективів мають вже набагато більше значення [1].

На мікрорівні, пов'язаному з діями окремого студента або викладача, ступінь «суб'єктивності» набагато вища. Тут дуже багато залежить від індивідуальних можливостей, шкали цінностей, багатьох випадкових факторів. Однак цей рівень дуже важливий. Саме на ньому народжуються нові педагогічні ідеї, підходи, методи. Завдяки використанню нових ІТ, шлях до їх втілення і тиражування став набагато коротшим.

Перераховані аспекти інформатизації освіти та науки на мікрорівні не вичерпують всіх аспектів проблеми. Проте варто підкреслити їх принципове значення з погляду всієї системи. Це пов'язане з тим, що зараз відбуваються докорінні зміни багатьох системних властивостей соціальних, технологічних, економічних структур суспільства. В «класичних соціумах» ієрархічна структура діяла як «підсилювач рішень», впливів, індивідуальних особливостей глав держав і їх оточення.

Жодна країна, багата або бідна, велика або мала, не може дозволити собі ігнорувати ті потенційні можливості, які пропонують ІТ. Для бідних держав ця потреба є ще більш актуальною, особливо враховуючи ті великі можливості розвитку, які доступні завдяки сучасним технологіям. Використання ІТ для розвитку інтелектуального потенціалу нації разом з виваженою і своєчасною державною політикою має значний потенціал для досягнення цілей розвитку набагато швидшими і дешевшими способами [2].

Для країн, що розвиваються, ІТ мають потенціал для подальшого розвитку та покращення якості освіти та науки. У цьому розумінні це вказує на потенційно врівноважену стратегію для країн, що розвиваються.

ІТ значно полегшують процес оволодіння знаннями, і це надає країнам, що розвиваються, гарні можливості для удосконалення освітніх програм, покращення політики їх формулювання, виконання і розповсюдження та розширення діапазону можливостей для заможних та бідних та для багатьох інших, хто проживає в найбідніших країнах світу, тобто в ізоляції від сучасних технологій. Нові комунікаційні технології повинні зменшити рівень відмежування та відкрити доступ до знань, що довгий час залишалося неможливим.

Взагалі ІТ можна визначити як сукупність різноманітних технологічних інструментів і ресурсів, які використовуються для забезпечення процесу комунікацій та створення, розповсюдження, збереження та управління інформацією. Під цими технологіями маються на увазі комп'ютери, мережа Інтернет, радіо- та телепередачі, а також телефонний зв'язок.

В останні роки відбулося зростання інтересу до того, як комп'ютери та Інтернет можуть покращити ефективність навчання на всіх рівнях. Але ІТ означають значно більше, ніж саме технології. Застарілі технології, такі як телефон, радіо та телебачення, яким тепер приділяють менше уваги, мають довгу та багату історію як інструктивні засоби. Більше того, різноманітні технології частіше використовуються у поєднанні, аніж як єдиний механізм.

Отже, у глобальному розумінні у процесі формування самодостатнього суспільства виключна роль належить інформації, освіті та формуванню практичних навичок. Адже саме вони є дієвими засобами поширення коректної інформації про кращі технології та досвід, що сприяє досягненню ефективності у масштабах суспільства. В системі показників розвитку інформаційного суспільства велике значення має розвиток ІТ у галузі освіти та науки. Кількість показників, що визначають рівень досягнень у цій галузі, достатньо велика і включає показники забезпеченості науки і освіти технічними засобами (наприклад, кількість комп'ютерів на одного учня, процент навчальних закладів і бібліотек, що мають доступ до мережі Інтернет тощо), показники використання інформаційних технологій (процент учнів та відвідувачів бібліотек, які використовують Інтернет у процесі навчання тощо), інтенсивності цього використання (середня кількість годин, які проводить учень за комп'ютером в мережі Інтернет на тиждень або в місяць), показників якості ліній доступу,

а також можливості доступу до спеціалізованих освітніх мереж. Особливістю цієї системи показників є акцентуація уваги на якості доступу і можливості доступу до освітніх мереж. Одним з головних показників є швидкість надання послуг, які доступні між та у межах національних дослідницьких та освітніх мереж. Крім того, важливим індикатором розповсюдження ІТ в освіті є частка викладачів, які використовують інформаційні технології (особливо Інтернет) для навчання дисциплінам, які непов'язані з інформатикою.

Враховуючи зазначене вище, можна зробити висновок, що інформаційні технології в освітньому і науковому процесі займають особливе місце, визначають якість підготовки фахівців та в значній мірі збільшують користь досягнень і впроваджень в освітній процес.

Список використаних джерел

1. Агранович Б. Л., Богатырь Б. Н., Ямпольский В. З. Системный анализ стратегий информатизации образования // Проблемы информатизации высшей школы. 1997. № 3–4 (9–10). М. С. 9–13.
2. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні. – К. : КПІ, 2000. – 12 с.

Для нотаток

Наукове видання

УКРАЇНЬСЬКА МОВА В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали

XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції
з проблем розвитку та функціонування державної мови
(Київ, 29 листопада 2018 року)

Частина 1

Комп'ютерна верстка *М. С. Галій*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої
продукції Дк № 4155 від 13.09.2011 р.

Підписано до друку 14.11.2018. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 14,25. Ум. друк. арк. 13,25.

Тираж 45 прим.
